

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, JIŘÍ PEHE, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 584,40 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky, Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421/43/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

OBSAH 2/2003 ROČNÍK XXVII

STR.

SVĚTOZOR	2
AL- ^c IRÁK AL- ^c ARABÍ / zz	3
AL-^cIRÁK AL-^cARABÍ	
IRÁK OD SVRŽENÍ MONARCHIE PO SADDÁMOVU DIKTATURU / Eduard Gombár	4
IRÁK A ZBRANĚ HROMADNÉHO NIČENÍ / Jan Závěšický	6
USA A IRÁCKÁ OPOZICE – NESNADNÉ PARTNERSTVÍ ZNOUZE / Břetislav Tureček	10
NOVÁ STRATEGIE LETECKÝCH VÁLEK / Zdeněk Müller	12
VZTAHY A PROBLÉMY	
TATARSTÁN A RUSOVÉ. KONFLIKTNÍ POHLED NA HISTORII / Ondřej Klípa	16
MILNÍKY RUSKÉ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY V ROCE 2002 A JEJÍ DALŠÍ PERSPEKTIVY / Miloš Balabán	18
REGIONÁLNÍ PARTNERSTVÍ: ŽIVÉ FÓRUM SPOLUPRÁCE VE STŘEDNÍ EVROPĚ / Gregor Schusterschitz	21
ZEMĚMI SVĚTA	
POLITICKÝ VÝVOJ V ARMÉNII ZA LEVONA TER-PETROSIANA / Andro Kuranian	24
JACQUES I. A JEHO ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITIKA / Jan Eichler	27
VOLNÁ TRIBUNA	
STALINGRAD: 60 LET POTÉ / Richard Seemann	29
VLIV VSTUPU ČR DO EU NA ŽIVOTNÍ ÚROVEŇ OBYVATELSTVA / Jiří Česal, Bohdana Holá, Dalibor Holý, Martin Kopecký	31
RECENZE	
POHLEDY ŠVÝCARŮ NA OTÁZKY BEZPEČNOSTI / Ivona Řezanková	36
BOJ O MOC V POSTSTALINSKÉM VEDENÍ SSSR / Vladimír Votápek	37
NEJDŮLEŽITĚJŠÍ FAKTA O KVALITĚ ČESKÉ SPOLEČNOSTI / Bohumil Tesařík	37
ROUMĚT DĚJINÁM? PROBLEMATICKÉ SNÍMKY PRVNÍHO VYDÁNÍ / Lubor Vorel	38
VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV	39

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 3. 2003)

► *Náklady na rozšíření Evropské unie* ► *Rozšíření Evropské unie a migrace v Evropě po roce 2000* ► *Vztahy Evropa-Turecko po kodaňském summitu* ► *Švédské členství v Evropské unii: proč nastalo rozčarování?* ► *Výročí Elysejské smlouvy a francouzsko-německé vztahy* ► *Nizozemské volby 2003* ► *Rusko-americké vztahy po pražském summitu NATO* ► *Hizbullah – cesta k parlamentní politické straně*

LEDEN 2003

1.– americký prezident George W. Bush v novoročním projevu nevyločil mírovou variantu řešení krize okolo Iráku a KLDL.

1.– Řecko převzalo předsednictví EU.

2. – byl ohlášen konec všeobecné stávky ve Venezuele, která byla vystřídána bojkotem ropného průmyslu a kampaní občanské neposlušnosti. V některých odvětvích stávka pokračovala.

5. – dva sebevražední atentátníci odpálili poblíž staré autobusové zastávky v Tel Avivu nálože, které usmrtily nejméně 22 lidí.

5. – v druhém kole prezidentských voleb v Litvě překvapivě vyhrál bývalý premiér Rolandas Paksas (46), který získal téměř 55 procent hlasů.

5. – v Londýně bylo zatčeno sedm lidí v souvislosti s přípravou jedovatého plynu ricinu. V bytě jednoho ze zatčených ve čtvrti Wood Green byla objevena dílna na jeho výrobu.

6. – Mezinárodní agentura pro jadernou energii (MAAE) dala KLDL poslední šanci zastavit jaderný program a umožnit návrat vypovězených inspektorů do země. Pohrozila, že v opačném případě předá případ RB OSN.

6. – Saddám Husajn v projevu ke Dni armády označil činnost inspektorů OSN za špionáž.

7. – americký prezident George W. Bush předložil plán na snížení daní o 674 miliard dolarů během příštích deseti let.

8. – černohorský parlament schválil složení nové vlády v čele s bývalým prezidentem Milo Djukanovičem. Zastoupeny jsou Demokratická strana socialistů Černé Hory, Sociálnědemokratická strana Černé Hory a nezávislí. Djukanovič prohlásil, že Černá Hora bude do tří let nezávislým státem.

9. – Moskva popřela, že by nabídla útočiště Saddámu Husajnovi a umožnila tak vyhnout se případné válce v Iráku.

10. – KLDL s okamžitou platností odstoupila od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Moskva a Tokio vyzvaly Pchjongjang k dodržení bezpečnostního statutu.

10. – americký World Watch Institute zveřejnil zprávu o stavu světa v roce 2002, ve které konstatuje významné pokroky zejména ve využívání sluneční a větrné energie o třetinu během pěti let, pokles produkce freonových plynů a následně zpomalení růstu ozónové díry nad Antarktidou a snížení výskytu dětské obrny během posledních dvaceti let. Prioritou zůstávají boj proti malárii, ochrana biodiverzity a zastavení tání ledovců.

11. – londýnská policie oficiálně vznesla obvinění proti čtyřem mužům zadrženým začátkem ledna kvůli výrobě ricinu.

11. – venezuelský prezident Hugo Chávez jednal s křesťansko-demokratickým vůdcem Eduardem Fernandezem o krizi v zemi. Umírněné křídlo opozice jednalo údajně s prezidentem už dříve. Den nato prezident nasadil proti stávkujícím armádu a nařídil jí, aby obsadila potravinářské závody, protože po čtyřiceti dnech trvání stávky se začal projevovat vážný nedostatek potravin.

13. – bylo oznámeno, že tajné služby USA zmařily připravovaný teroristický útok na charterové letadlo pro přepravu vojáků a techniky do Perského zálivu.

13. – šéf komisařů OSN Hans Blix prohlásil v BBC, že jeho tým objevil v Iráku důkazy o pašování zbrojního materiálu.

14. – britský ministr zahraničí Jack Straw zopakoval, že Londýn si v případě Iráku rezervuje právo jednat i bez druhé rezoluce RB OSN.

14. – petiční výbor pro vypsání referenda o vstupu Slovenska do NATO zahájil podpisovou akci. Jedním z iniciátorů a prvních signatářů je bývalý předseda KDH Ján Čarnogurský.

14. – USA formálně požádaly spojení v NATO o pomoc a podporu v případě války s Irákem.

15. – Velká Británie dala zelenou chystanému americkému programu protiraketové obrany. Hodlá umožnit USA využít klíčovou radarovou stanici včasného varování ve Fylinglades v severní Anglii.

15. – francouzský prezident Jacques Chirac a německý kancléř Gerhard Schröder navrhli, aby EU měla dva předsedy. Jednoho by volil Evropský parlament, druhého rada složená z nejvyšších představitelů členských států.

15. – vůdcové kyperských Turků Rauf Denktaş a kyperských Řeků Glafkos Kleridis jednali o plánu OSN na znovusjednocení Kypru. Nedošli k žádným závěrům. Kyperská Turci opakovaně na demonstracích žádali spojení s řeckou částí.

17. – představitel zahraniční politiky EU Javier Solana prohlásil, že si nedovede představit, jak by mohla začít válka proti Iráku bez jasného důkazu o tom, že Irák i přes zákaz OSN vlastní zbraně hromadného ničení.

17. – byl otevřen Somportský tunel pod Pyrenejemi v délce 8,8 km, který spojuje Francii a Španělsko.

18. – inspektoři OSN objevili v domě iráckého vědce dokumenty o obohacování uranu, které jsou podle šéfa týmu Hanse Blix ze zprávy pro RB OSN konstatováno, že Irák neplní v mnoha oblastech své závazky a plně ne-

19. – americký ministr obrany David Rumsfeld, ministr zahraničí Colin Powell a poradkyně prezidenta pro národní bezpečnost Condoleezza Riceová zdůraznili, že válku s Irákem odvrátí jen Husajnov odchod do exilu.

20. – Bagdád zveřejnil pracovní dokument, podle něhož vláda umožní zbrojním inspektorům OSN efektivnější provádění jejich práce.

20. – někdejší srbský prezident Milan Milutinović (60), obžalovaný z válečných zločinů, dobrovolně přiletěl do Haagu, aby předstoupil před Mezinárodní tribunál pro zločiny v bývalé Jugoslávii.

20. – Libye na návrh tzv. africké skupiny získala předsednickou funkci v Komisi OSN pro lidská práva.

20. – část členů RB OSN se vyslovila pro prodloužení inspekce OSN v Iráku. Prezident Bush na to reagoval prohlášením, že Saddám Husajn už měl na odzbrojení dost času.

22. – předčasné parlamentní volby v Nizozemsku vyhráli křesťanští demokraté, kteří získali 44 křesel ze 150. Druhá nejsilnější Strana práce bude mít 42 mandátů.

23. – francouzský prezident Jacques Chirac a německý kancléř Gerhard Schröder se na schůzce v Paříži shodli, že válce s Irákem lze předejít. Kanadský ministr zahraničí Bill Graham uvedl, že v situaci, kdy inspektoři OSN nenašli v Iráku zbraně hromadného ničení, nelze v této fázi válku proti Bagdádu ospravedlnit.

23. – venezuelský Nejvyšší soud odmítl návrh uspořádat v únoru nezávazné referendum o odstoupení prezidenta Cháveze.

23. – ministři zahraničí Turecka, Íránu, Saúdské Arábie, Jordánska, Sýrie a Egypta na schůzce v Istanbulu vyzvali Bagdád k aktivnějšímu přístupu k plnění rezolucí OSN.

23.–25. – se konalo Světové ekonomické fórum v Davosu za účasti 2800 politiků a vědců z 99 zemí. Kromě ekonomických záležitostí jednali o boji proti terorismu.

25. – list The Los Angeles Times napsal, že americké Strategické velitelství v Omaze připravilo pro válku s Irákem i plán jaderného úderu proti jeho velitelským centřům a zbraním hromadného ničení, pokud si to situace vynutí.

26. – zástupci vlády Pobřeží slonoviny a povstaleckých sil podepsali v Paříži mírovou dohodu. Na protest proti tomu zapálil dav v Abidžanu část budovy francouzského velvyslanectví.

27. – šéf inspektorů OSN Hans Blix ve zprávě pro RB OSN konstatoval, že Irák neplní v mnoha oblastech své závazky a plně ne-

spolupracuje s inspektory. Neposkytl důkazy, že zlikvidoval všechny zbraně hromadného ničení a dosud nepřistoupil na všechny odzbrojovací požadavky OSN, jak mu bylo uloženo. V prosincové zprávě ke svým zbraním nesdělil Bagdád nic nového, nevyhověl požadavku, aby nad iráckým územím mohla přelétat průzkumná letadla U-2, jejichž snímky by inspektorům pomohly. Konstatoval dále, že již není naděje, že Irák má v úmyslu respektovat rezoluce RB OSN. Irácký velvyslanec při OSN reagoval na zprávu odmítavě.

27. – české úřady potvrdily, že se v českém vězení nachází mezinárodně hledaný terorista z IRA Michael Dickson.

27. – ministři zahraničí EU se na schůzce v Bruselu vyslovili pro prodloužení mise inspektorů OSN v Iráku.

28. – ruský prezident Vladimir Putin prohlásil při návštěvě v Kyjevě, že postoj Ruska k Iráku může být přitvrdit, pokud Bagdád bude bránit inspektorům v pátrání po zbraních hromadného ničení.

28. – ruský prezident Vladimir Putin a ukrajinský prezident Leonid Kučma podepsali v Kyjevě dohodu o vymezení státních hranic mezi oběma státy.

28. – v parlamentních volbách v Izraeli zvítězil pravicový blok Likud dosavadního premiéra Ariela Šarona. Získal 37 křesel oproti dřívějším 19. Strana práce ztratila šest mandátů a bude mít v Knesetu 19 poslanců.

29. – americký prezident George W. Bush v Poselství o stavu unie řekl, že Saddám Husajn neodzbrojuje, nýbrž naopak podvádí OSN a pohrdá jí. Slibil, že na zasedání RB OSN 5. února ministr zahraničí Colin Powell předloží důkazy o prolhanosti iráckého režimu.

30. – osm evropských představitelů včetně českého prezidenta Václava Havla ve společném článku v několika evropských a amerických listech vyjádřilo podporu politice prezidenta Busha vůči Iráku. Iniciátorem výzvy byl španělský premiér José María Aznar.

30. – britský občan Richard C. Reid, který se neúspěšně pokusil nad Atlantikem vyhodit do vzduchu letadlo výbušninou skrytou v botách, byl soudem v americkém Bostonu odsouzen na doživotí.

30. – Thajsko přerušilo téměř veškeré styky s Kambodžou v odpovědi na násilné protithajské protesty v Phnompenhu. Incidenty vyvolala falešná informace, podle níž populární thajská herečka Suvarna Konyingová prohlásila, že chrámový komplex Angkor Vat ve skutečnosti náleží Thajsku.

Al-^cirák al-^carabí

Je docela dobře možné, že až za několik týdnů dostanou čtenáři Mezinárodní politiky do rukou toto druhé letošní číslo, bude už celý svět znát, nebo se bude rychle učit jména iráckých měst, jako jsou nejjihněji ležící Basra a Násiriya přes Nadžaf, Amára, Nadžaf, Kerbelka, Hilla, Ramádi, Bagdád, Ba`kubá, Hadisa, Samarrá, Neftchíne, Kirkúk, Sulajmánija, až po Erbil a nejsevernější Mosul. Ti, kteří si ještě připomenou svá školní léta, budou na ose jih–sever, která prochází celým Irákem, schopni nalézt ještě Ur (Erech), Babylon (Babil), Assur, Ninive, Ktesifón, Telloh, Adab... Nejen významná centra starověkého Elamu, Babylonu a Asýrie, ale i první střediska kultur a civilizací, ve kterých je alespoň symbolicky ukryto dědictví prvních pravidel života lidí ve společnosti, a to se všemi přednostmi a nectnostmi, které lidé do vztahů mezi jednotlivci z náboženských nebo politických důvodů dokázali vložít.

Na území dnešního Iráku, které arabští geografové mohli znát ještě jako Mezopotámii (oblast mezi Eufratem a Tigridem – al-Furá a Digla) nebo Dolní Mezopotámii, byly odedávna obyvatelné nížiny nebo pobřeží – *al-^cirák*, později ještě rozlišené na *al-^cirák al-^carabí* (arabský Irák) a *al-^cirák al-^cadžamí* (perský Irák). Etymologie slova *irák* je však nejasná, nicméně se tento překlad a výklad stále tradují a mají své historické a politické konotace.

Také prvních pět století rozvoje Bagdádského chalífátu – od 752 n. l. do zničení v roce 1258 – patří k vrcholným létům arabské islámské kultury a tradice, která byla přerušena nájedem v té době neuvěřitelně rychlých a pohyblivých mongolských armád, jimž se místní obyvatelstvo neumělo bránit. V roce 1534 bylo území dnešního Iráku, středověkými evropskými cestovateli a geografy stále ještě popisované jako Mezopotámie, připojeno Sulejmanem II. k osmanské říši, avšak bagdádský paša měl relativně rozsáhlou autonomii, která se od krize osmanského státu v třicátých letech 19. století dá považovat téměř za nezávislost. Jeho politická a ekonomická moc se opírala o autoritu vojensky organizovaných rodů, klanů a kmenů, jejichž vůdcové byli opět relativně autonomními autoritami, které vykonávaly svou moc přímým, zpětnou vazbou nezátíženým způsobem.

Teprve na konci 19. století se v oblasti Mosulu, na severu dnešního Iráku, objevila nafta – tento dar a zároveň neštěstí celé oblasti a postupně získával na důležitosti. Jen v posledních deseti letech se odhady velikosti ložisek mnohonásobily. Tato data často nemají exaktní vypovídací hodnotu, mohou být spekulacemi ovlivňujícími světový trh ropy, ale jsou citována a zřejmě zvažována zainteresovanými politiky natolik, že se již přestalo s jejich důkladným ověřováním. Například jeden z posledních *důvěryhodných* odhadů světových zásob ropy říká, že jich je asi na třicet let, ale na území dnešního Iráku na let sto padesát.

Z konce 19. stol. stojí ještě za připomenutí stavba Bagdádské dráhy, což byl nejenom významný počín z hlediska postupující industrializace Blízkého a Předního východu, ale také nové geopolitické vymezení osy strategického směřování z Evropy (Londýna, Paříže, a zejména Berlína a Vídně) na východ. Ale teprve v roce 1914, v souvislostech s válečnými operacemi první světové války dobyla britsko-indická vojska Basru, a ačkoli byla stejná armáda generála Townsheda v roce 1916 potupně poražena, podařilo se jen o dva roky později obsadit celý Irák. Velká Británie si tajnými smlouvami, které se svými spojenci uzavírala již v letech 1915–1918, dokázala

zajistit v obsazené oblasti svůj vliv a v roce 1920 jí byl na konferenci v San Remu přiznán mandát Společnosti národů nad tímto územím. 23. srpna 1921 bylo z vůle Velké Británie zřízeno *Irácké království* s hášimovským jedinovládcem Fajsaalem I. a zakrátko začala psát nové dějiny Iráku Iraq Petroleum Co.. Pro jistotu zůstala britská vojska na území království, vycvičila zde místní, řekněme třeba flexibilní vojenské jednotky, jak bylo v britských koloniích zvykem, dodala jim nejen zbraně, ale i uniformy a dril, které včetně britských vojenských baretů dokázaly přežít až do současnosti.

Toto vojensko-ekonomické pozadí nám snad také pomůže vysvětlit specifický britský přístup k řešení současné irácké krize, protože dlouholetá tradice britské kontroly nad celým územím znamená, že existují tradiční individuální vazby iráckých elit na britské politické a vojenské činitele, a dokonce něco, co bychom mohli nazvat společnými zájmy.

Protibritské tendence, významné zejména po 1941, a proněmecké povstání *zlatého čtvrtce*, vedené členy skupiny *Ichá* (Bratrství), byly zlikvidovány britskou armádou, která dosadila loajálního Núrí as-Saída, regenta za nezletilého Fajsala II. Toto opět dočasné uspořádání zlikvidoval státní převrat v roce 1958, kdy byla vyhlášena Irácká republika. Dosavadní vládnoucí skupina byla fyzicky zlikvidována, což se zejména od této doby začalo považovat za sice neformální, ale o to častěji využívanou politickou instituci. Diktátor Qásim byl vystřídán baasistickým generálem Árifem, který opět pozabíjel všechny své významné předchůdce, včetně komunistů. Už tehdy byla reakce světové veřejnosti, označme ji klidně za světové společenství, rozporuplná a jen zabíjení komunistů bylo chápáno jako omluva pro ukrutnosti nových vládců. Navíc se Irák stal od roku 1959 významným členem proamerického a protisovětského Bagdádského paktu. Když Árifův nástupce Hasan al-Bakr zahynul při leteckém neštěstí v roce 1979 a jeho viceprezident Saddám Husajn se ujal vlády, spekulovalo se o jeho podpoře ze strany Spojených států a Velké Británie, která novému vládcovi pomohla vyrovnat se s opozicí, řekněme, opět tradičními prostředky.

Během iránsko-irácké války, jež začala likvidací iráckých šítů a měla za cíl svržení iránského režimu a zastavení iránské revoluce, byly poprvé v této oblasti použity bojové plyny, nejprve na severu proti tradičně nepřátelským Kurdům, později i na jiných úsecích fronty. Irák si je dokázal obstarat z mírumilovně a na své křesťanské hodnoty hrdé Evropy, která mu také pomohla začít s jejich další výrobou. Během války Irák ovládal vzdušný prostor nejen na bojištích, ale dokázal úspěšně zaútočit i na nukleární reaktor v Búšehru za frontou (1985). A protože obavy z možnosti výroby nukleárních zbraní Íránem existovaly nejen v Iráku, ale i daleko za jeho hranicemi, můžeme se oprávněně domnívat, že tento *úspěch* se mohl zdařit jen za pomoci nebo součinnosti Francie, USA, a dokonce i SSSR.

Írácko-iránská válka, na jejíž obou stranách padlo nejméně 1,5 mil. lidí na frontách i v jejich zázemí, byla ukončena jednáními o příměří v roce 1988 za významného angažmá OSN, stejně jako mírovými jednáními o dva roky později, kdy opět OSN převzala částečně i neformální odpovědnost za vývoj situace v této oblasti.

Jakkoli jsou tedy dnešní události v Iráku prezentovány americkými nebo evropskými médii dramaticky, jedná se o stále stejný vzorec a formát chování místního režimu, velmocí i nadnárodních korporací, které v této oblasti chtějí realizovat své zájmy. Schůzka amerických a ruských naftařů na konci minulého roku v Houstonu je příliš nápadnou korelací, než abychom ji mohli přehlédnout. Saddám Husajn se chová autoritativně a diktátorsky, v tomto smyslu ovšem realisticky, stejně jako všichni jeho moderní předchůdci, s nimiž velmocí také musely a chtěly uzavírat nejrůznější spojenectví. A tak se v Iráku neděje vlastně nic jiného, co by mělo svět překvapit nebo před čím bude stát v úžasu. Nebude-li to Saddám Husajn, bude to někdo jiný, nebo něco jiného, co se stane záminkou k hledání posledního důvodu, který bude mít za cíl opět jen opakování starého modelu, tentokrát asi opět v přímém přenosu alespoň CNN nebo podobných *weggers of dogs*.

-zz-

Irák

od svržení monarchie po Saddámovu diktaturu

EDUARD GOMBÁR

Soudobý Irák tvoří tři geopolitické oblasti s odlišnou politickou kulturou: centrální část kolem hlavního města Bagdádu s arabskou sunnitskou většinou, jež tradičně určovala politický režim v zemi, jižní část s arabskou šíitskou většinou, v níž jsou nejvýznamnější šíitské svatyně a učiliště Nadžaf a Karbalá, a kurdské oblasti na severovýchodě země s bohatými ropnými zdroji.

Republikánský a baasistický Irák

Historické kořeny autoritativních režimů v Iráku od svržení monarchie v červenci 1958 se vázaly k Násirově důstojnické tradici „egyptské revoluce“ z července 1952. Důstojnické režimy se dostávaly k moci klasickými vojenskými převraty: v červenci 1958 se po krvavém svržení monarchie chopil moci diktátor Qásim, v únoru 1963 byla nastolena první baasistická diktatura, v listopadu 1963 se dostali k moci diktátoři Abd as-Salám Árif a jeho bratr Abd ar-Rahmán Árif, v červenci 1968 se postavil do čela státu baasistický generál Ahmad Hasan al-Bakr.¹⁾

Ideologické kořeny iráckého baasistického režimu vycházely z tradičního pojetí panarabismu. Irák sdílel se sousední Sýrií společnou tradici jak raného panarabismu z doby kolem první světové války (důstojnická organizace *‘Ahd*), klasické panarabské teorie (Sátí’ al-Husrí), tak i soudobého panarabismu formulovaného baasistickým hnutím v čele s generálním tajemníkem Michele Aflaqem (zemřel 1989). Po baasistických převratech v Iráku a Sýrii v roce 1963 se však baasistická ideologie v obou zemích rozštěpila, v Sýrii převážila orientace na „socialismus“, zatímco baasistický převrat v Iráku v roce 1968 potvrdil původní panarabskou nacionalistickou linii, která pak směřovala k šovinistické interpretaci.

Irák v 70. letech za autoritativní vlády prezidenta Bakra vykazoval podobný vývoj jako Sýrie za vlády prezidenta Asada, přičemž ropný boom umožňoval nevídaný hospodářský rozkvět země. V politické oblasti se projevoval silný klientismus, kdy elita prezidenta Bakra byla vědomě budována ze sunnitských arabských rodin z oblasti Tikrít. Privilegované postavení klientistických struktur představuje hlavní překážku transformace arabských autokratických režimů k demokracii. V hospodářské oblasti klientismus vede k etatistickým tendencím, které mají hospodářsky zajišťovat privilegia mocenské elity,

a je překážkou ekonomické liberalizace. Studené či horké válečné konflikty rovněž přispívají k upevnění klientistických struktur, zastoupených v elitních jednotkách a bezpečnostních složkách. Klientismus je tudíž i překážkou realistické zahraniční politiky mírového soužití. Právě využívání klientistických mechanismů umožnilo Saddámu Husajnovi, aby se probojoval nejprve na pozici druhého muže ve státě a posléze se v červenci 1979 chopil moci.²⁾

Diktatura Saddáma Husajna

Výsledkem vnitropolitických zápasů spojených s odstraněním baasistického umírněného prezidenta Bakra a nástupem radikálního Saddáma Husajna byl postupný přechod od autoritativního režimu k totalitní diktatuře populistického typu. Hlavními projevy nové orientace byly baasizace a takritizace politického života, arabizace Kurdistánu a šovinistický regionálně irácký nacionalismus v zahraniční politice.

Režim Saddáma Husajna se vědomě hlásil k totalitní vládě, když po převzetí moci prohlásil: „*My jsme teď v naší stalinistické éře. Železnou pěstí udeříme i proti nejmenší odchylce nebo odpadlictví, počínaje samotnými baasisty.*“ Se Saddámovým způsobem vlády nelze srovnávat Kaddáfího vládu v Libyi a rozhodně ne Asadovu éru v Sýrii. Autokratický způsob vlády byl součástí irácké politické kultury, o čemž svědčila koncentrace veškerých nejvyšších funkcí v rukou vůdce od Qásima po Saddáma Husajna. S tím byl spojen malý respekt k dodržování lidských práv i podle blízkovýchodních standardů, symbolem politické kultury byla krvavost přechodu moci (král Fajsal II. byl při revoluci 1958 zastřelen a jeho premiér Núrí as-Sa’íd byl roztrhán davem, mrtvola popraveného diktátora Qásima byla při převratu 1963 vystavována v televizi).

Saddámovský Irák v zahraničněpolitické praxi navázal na regionální spory, jako byla

otázka Kuvajtu, kterou otevřel král Ghází v roce 1937, diktátor Qásim v roce 1967 a posléze Saddám Husajn v srpnu 1990.

Rovněž spor s Íránem o Šatt al-Arab byl letitý, byl řešen smlouvami v letech 1937 a 1975, avšak nikdy nevyústil ve válku. Byla to specifika Saddámovy agresivní zahraniční politiky, která vyústila ve skutečné a rozsáhlé válečné konflikty, jako byla irácko-iránská válka 1980–88. Konec irácko-iránské války zanechal Irák i Írán hospodářsky vyčerpané. Saddám Husajn hledal řešení nejprve ve spolupráci s Egyptem a Jordánskem, zároveň se však dostal do sporu se svými věřiteli z Rady pro spolupráci v Zálivu a situaci řešil novým válečným konfliktem. Válka v Zálivu 1991 měla pro Irák tragické zahraničněpolitické důsledky v podobě mezinárodních sankcí OSN, do té doby nevídaných.³⁾

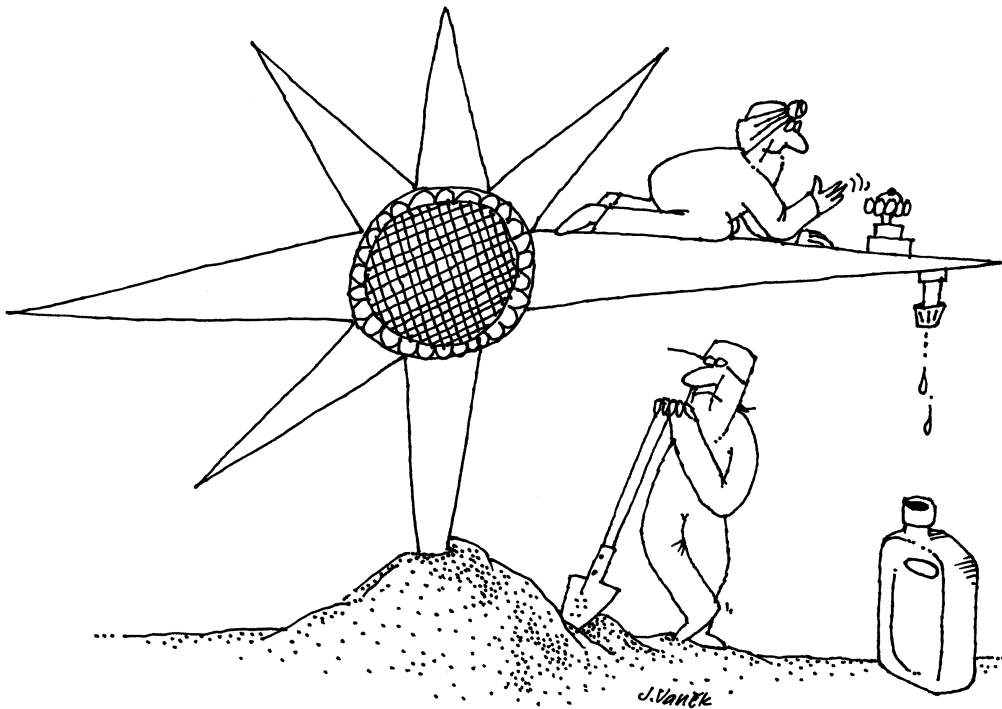
Vedlejším produktem Saddámovy zahraniční politiky v ideologické rovině byl přechod od baasistického panarabského nacionalismu k iráckému šovinismu a vojenským a později kmenovým ctnostem. Oživení tradic Asýrie a Babylonu vedlo k mohutné kampani kultu osobnosti iráckého vůdce. Saddám Husajn je líčen jako dědic „arabských“ vládců Chammurabiho, Aššurbanipala a Nabukadnesara. Obzvláště ho fascinovala vítězná tažení do Palestiny a deportace Židů (587 př. n. l.). Byla zahájena nákladná rekonstrukce Babylónu, byly oficiálně pohřbeny ostatky babylonských králů. Saddám Husajn se tak snažil zdůrazňovat mezopotámskou identitu Iráku. Změnil se rovněž vztah k irácké monarchii: dynastie Hášimovců byla rehabilitována, král Fajsal I. označen za vynikajícího arabského nacionalistu a bylo renovováno královské mauzoleum.

Šíitská opozice

Šíitské oblasti Iráku dlouho zůstávaly mimo zájem historiků a politologů. Teprve islámská revoluce v Íránu, irácko-iránský konflikt a povstání šíitů po válce v Zálivu vzbudily zájem o tuto důležitou otázku.⁴⁾

Již od 60. let mezi bagdátským režimem a oficiálním šíitským duchovenstvem, reprezentovaným ájattolláhem Muhsinem al-Hakímem (zemřel 1970), docházelo k vážným konfliktům. Ájattolláh v roce 1969 vydal *fatwu* zakazující šíitům členství ve straně Baas a odešel se svým synem Mahdíem al-Hakímem do exilu. Uvolněné vakuum vyplnila ilegální extremistická šíitská islamistická organizace Da’wa, jež působila v Iráku již od počátku 60. let. V jejím čele stál radikální duchovní Muhammad Bákír as-Sadr. K radikalizaci iráckých šíitů přispívala až do roku 1978 i přítomnost opozičního iránského ájattolláha Chomejního v Nadžafu.

V souvislosti s irácko-iránským konfliktem začal mít Irák obavy z vytvoření „*velké šíitské zóny*“. Ájattolláh Chomejní začal brzy vyzývat k islámské revoluci v Iráku. V Nadžafu, Karbalá a Kúfě došlo k masovým demonstracím. Reakce Saddámova režimu nechal na sebe dlouho čekat. Muhammad Bákír as-Sadr byl nejprve zatčen a po pokusu šíitských extremistů o atentát na iráckého vicepremiéra v dubnu 1980 popraven spo-

lečně se svou sestrou. Oficiální představitel kléru ájatolláh Abú al-Qásim Chó'í (zemřel 1992) byl držen v domácím vězení. Následovaly masové deportace „iránských šíitů“.

Svržení Saddáмова režimu se stalo úkolem Nejvyšší rady islámské revoluce v Iráku, založené v listopadu 1982 v Teheránu. Do čela rady byl postaven Mohammad Báqir al-Hakím. Organizace Da'wa byla rovněž aktivní, přihlásila se k sedmi pokusům o svržení Saddáma Husajna, k atentátu na diktátorova syna Udaje a k mnoha bombovým útokům.

K největšímu neúspěšnému masovému vystoupení šíitů proti režimu Saddáma Husajna došlo v březnu 1991 ve městech Basra, Nadžaf a Karbalá. Dnes je šíitská opozice, podporovaná zejména Iránem, zastoupena především Nejvyšší radou islámské revoluce v Iráku, již reprezentuje dr. Hamíd Bájatí, a islamistickou organizací Da'wa.

Kurdská opozice

Řešení kurdské otázky bylo bolestným problémem Iráku.⁵⁾ Po celá 60. léta byla tato otázka řešena vojensky s občasnými snahami o dohodu s vůdcem Demokratické strany Kurdistánu Mustafou Barzáním (zemřel 1979). O řešení kurdské otázky se pokusil baasistický režim generála Bakra. V březnu 1970 byla poprvé v historii uznána existence kurdské národnosti, deklarováno zřízení univerzity v Sulajmáníji a decentralizace místní správy. Poté v březnu 1974 následoval Zákon o kurdské autonomii. Byla vyhlášena kurdská autonomní oblast, vytvořena vlastní zákonodárná a výkonná rada, kurdština se vedle arabštiny stala úředním a vyučovacím jazykem.

Barzání však zákon odmítl jako nedostačující a rozpoutal nové kurdské povstání, přičemž usiloval o podporu šáhovského Íránu, Izraele a Spojených států. Irácká vláda se však v březnu 1975 dohodla s íránským šáhem o řešení hraničního sporu na Šatt al-Arab, Írán zastavil podporu kurdským po-

vstalcům, irácká armáda brzy získala kontrolu nad Kurdistánem a Mustafá Barzání odešel do exilu. Neblahým důsledkem těchto událostí byly snahy o arabizaci Kurdistánu, které se prohloubily za režimu Saddáma Husajna a vyvrcholily použitím chemických zbraní v kurdské Halabžde v roce 1988.

Vytvoření bezletových zón v roce 1991 ochránilo Kurdy před represemi ze strany Saddáмова režimu a vytvořilo předpoklady k opozičním aktivitám. Projevem těchto snah bylo především založení Iráckého národního kongresu ve Vídni v červnu 1992, podporovaného Spojenými státy a Velkou Británií. Kromě kurdských organizací se do Iráckého národního kongresu zpočátku zapojila i šíitská opozice (Da'wa), která však po neshodách řady kongresu opustila. Občanská válka mezi Demokratickou stranou Kurdistánu, vedenou Mas'údem a Idrísem Barzáním, a Vlasteneckým svazem Kurdistánu, v jehož čele stojí Džalál Talabání, v letech 1994–97 však tuto organizaci rozložila. K vážnější aktivizaci Iráckého národního kongresu došlo až v roce 2002.

Irák v 90. letech

Analýza Iráku ukazuje, že 90. léta byla snad nejtemnějším obdobím v dějinách země v tomto století. Irák se svým ropným bohatstvím, úrodnou zemědělskou půdou a vysocí vzdělanou a kvalifikovanou pracovní silou má potenciál hrát vůdčí roli v hospodářském rozvoji regionu. Namísto toho zahraniční politika iráckého vůdce Saddáma Husajna, který vyvolal dva těžké válečné konflikty, přivedla zemi do hlubokého úpadku. Na Irák byly uvaleny nejpřísnější mezinárodní sankce OSN v moderních a soudobých dějinách, jakož i jednostranná americko-britská vojenská opatření (severní a jižní bezletová zóna, Zákon o osvobození Iráku z ledna 1998, operace *Pouštní liška*).

Přes mimořádnou přísnost se zejména ekonomické sankce ukázaly jen částečně účinné. Embargo nepřinutilo Saddámův re-

žim spolupracovat se zbrojními inspektory ani nevedlo ke svržení současného iráckého režimu. Nevyváženost mezi politickým a hospodářským dopadem sankčního režimu se stala předmětem kritiky amerických spojenců z řad evropských i arabských států. Rusko, řada arabských zemí a Francie prosazovaly doslovnou interpretaci embarga, zatímco Spojené státy podporované Velkou Británií měly za cíl odstranění současného bagdádského režimu. Madeleine Albrightová v březnu 1997 prohlásila, že Washington bude podporovat embargo, dokud Saddámův režim zůstane u moci.⁶⁾ Po teroristických útocích na New York a Washington zaujal Saddám Husajn diametrálně odlišný postoj než Sýrie, Írán či Libye: odmítl sice jakoukoli odpovědnost za útok, označil jej však za „lekcí pro všechny tyrany a utlačovatele“ s cynickým komentářem, že „americký kovboj sbírá plody svých zločinů proti lidstvu“.

Představa transformace Saddáмова režimu je velmi nepravděpodobná. Sankční režim vedl k prohloubení totalitního charakteru režimu a k posílení moci Saddáma Husajna, jeho synů Udaje a Kusaje a „vnitřního kruhu“ kolem prezidenta. Upevnil se klientistický systém, došlo k ožívování tradičních kmenových struktur a klanových vazeb. Dodržování lidských práv je na nízké úrovni i v kontextu politické kultury Blízkého východu, nicméně taková byla situace i v 80. letech, kdy se však vzhledem ke geopolitické úloze Saddáma Husajna ve válce proti chomejníovskému Íránu tento aspekt režimu nezdůrazňoval.

Perspektiva Iráku v případě odstranění režimu Saddáma Husajna je značně nejasná. Velkou neznámou zůstává politický potenciál sunnitských arabských kruhů, jež jsou v opozici reprezentovány prakticky jen málo uznávanými exilovými monarchisty, v jejichž čele stojí šaríf Alí bin Husajn, a Iráckou národní dohodou v čele s Ijádem Alawím. Podpora opozice soustředěné kolem kurdských a šíitských politických kruhů nese riziko dezintegrace Iráku. To by mohlo z této země učinit „černou díru“ a vyvolat nebezpečí „libanonizace“ či „afghánizace“, což jsou velmi nebezpečné alternativy nestability na Blízkém východě, které by se mohly podle názoru některých specialistů přenést i do jiných států, jako je například Saúdská Arábie.

gombar@seznam.cz

¹⁾ Gombár, E.: *Revolučně demokratické strany na Blízkém východě*. Praha 1986, s. 47–62.

²⁾ Karsch, E., Rautsi, I.: *Saddám Husajn. Politická biografie*. Praha 1995.

³⁾ Wanner, J.: *Spory o námořní hranice v Perském zálivu*. Nový Orient, 1983, s. 289–294; Wanner, J.: *1991 – Válka o Kuvajit*. Historický obzor, 1992, s. 2–7, 39–44.

⁴⁾ Tripp, Ch.: *A History of Iraq*. Cambridge 2000.

⁵⁾ McDowall, D.: *A Modern History of Kurds*. London 1996.

⁶⁾ Alkadiri, R.: *Iraq under Sanctions: Diminishing Return*. In: Hollis, R. (ed.): *Oil and Regional Development in the Gulf*. The Royal Institute of International Affairs, London 1998, s. 103.

Irák a zbraně hromadného ničení

JAN ZÁVĚŠICKÝ

Irácké zbraně hromadného ničení jsou velmi aktuálním tématem, které budí celosvětovou pozornost. Diktátorský režim Saddáma Husajna je známý především svou podporou terorismu a také držením a výrobou biologických a chemických zbraní hromadného ničení (weapons of mass destruction – WMD). Irák však také vyvíjí i vlastní jaderný program, ale jadernou zbraň zatím stále nemá.

V následujícím příspěvku se zabývám především zbraněmi a programem na jejich výrobu. Rozbor politických, strategických, mezinárodněpolitických a jiných konsekvencí již přesahuje vymezený rámec tématu.

Podle tvrzení Ministerstva obrany USA z roku 2001 bude Irák potřebovat nejméně pět let a zahraniční pomoc, aby přestavěl svá jaderná zařízení na obohacení uranu pro výrobu jaderné zbraně. Nicméně chybějící štěpný materiál může být do Iráku importován a v tom případě je konstrukce nukleární zbraně otázkou měsíců.¹⁾ Kromě vlastních zbrojních programů na poli WMD potřebuje Irák i nosiče, které jsou s WMD neoddělitelně spjaty. Pomineme-li rozprašovací zařízení na letadlech a dělostřelecké projektily, pak se v první řadě jedná o vojenské rakety (dále viz kapitola Nosiče).

Irák prokazatelně použil chemické zbraně ve válce proti Íránu. V březnu 1988 světem otřáslou použitím chemických zbraní proti civilnímu obyvatelstvu – Kurdům ve městě Halabja. Město ležící 260 kilometrů severovýchodně od Bagdádu bylo 18. března 1988 bombardováno chemickými leteckými pumami. Podle původních zpráv iránských expertů zemřelo na následky použití yperitu, kyanovodíku a nervově-paralytické látky, zjevně tabunu, asi pět tisíc lidí.²⁾ Husajn však použil chemické zbraně proti civilnímu obyvatelstvu již dříve. Celkem bylo zabito zhruba 20 000 osob. Použito bylo nejen leteckých bomb, ale i 122mm raket a dělostřeleckých granátů (viz tabulka 1, Dokumentované případy iráckého použití chemických zbraní).³⁾

Chemické zbraně

Zbraně hromadného ničení v Iráku lze stejně jako i jinde na světě rozdělit do tří (čtyř) základních kategorií – chemické, biologické a jaderné zbraně hromadného niče-

ní. Čtvrtým definovaným druhem jsou pak zbraně radiologické. Irák začal vyvíjet chemické zbraně již v 70. letech a zpočátku byl do značné míry závislý na zahraničních dodavatelích.⁴⁾ Ke konci války s Íránem se prokázalo, že Irák vyrábí chemické zbraně s využitím zařízení a technologických postupů za pomoci britských, západoněmeckých, indických, rakouských, belgických a italských firem. Po válce to byly především dodávky USA, SSSR, Francie, Německa, Velké Británie a Číny, čímž se velmoci snažily posilovat roli Husajnova Iráku jako protiváhu Chomejního Íránu.⁵⁾

Odchod inspektorů IAEA a UNSCOM v roce 1998 zjednodušil Iráku vývoj che-

mických a jiných WMD. Celkem vyprodukoval Irák asi 3900 tun chemických bojových látek. První z nich je **Yperit – HD**, zpuchřující látka. Irák započal s její výrobou v roce 1981 a v roce 1995 bylo odhaleno 2850 tun látky ve velmi dobrém stavu a kvalitě. Oči dráždící **Látka CS⁶⁾** je používána policií a byla produkována pod záštitou Výboru pro národní bezpečnost, ne armádou. UNSCOM nebyl schopen určit, kolik CS bylo vyrobeno. Ví se jen, že touto látkou byly plněny náboje do RPG-7, pumy ráže 250 a 500, dále pak 82mm a 120mm mìnometné granáty. Nervově-paralytické látky **Sarin (GB)** a **Tabun (GA)** začal Irák vyrábět v roce 1984. Po problémech s výrobou a skladováním (nízká kvalita a krátká doba skladování) tabunu se výroba orientovala na zhruba stejně toxický sarin. Irák čelil podobným problémům jako s tabunem, proto byla započata produkce binární munice, při které byly jednotlivé látky odděleny a k jejich smíchání a následné reakci, při které sarin vzniká, dochází těsně před samotným použitím munice.⁷⁾

Výrobou kvalitnějších reaktantů byla umožněna i mnohem kvalitnější produkce sarinu, jehož analogem je **Cyklosin (GF)**. Další nervově paralytickou látkou je **VX** – olejovitá kapalina, která je mnohem méně těkavá než tabun, sarin a soman, ale má vyšší toxicitu zvláště v kapalném stavu na kůži. S jejím vývojem začal Irák v roce 1987 a zpočátku se výzkum soustředil na přípravu prekurzorů,⁸⁾ kterých vyrobil několik stovek tun (vlastní VX asi 3,9 tuny). Program výroby VX byl podle tvrzení Iráku opuštěn již v roce 1988, ale je pravděpodobné, že v Iráku je dost prekurzorů pro výrobu alespoň 200 až 250 tun VX. Irák přiznal, že jistě množství látky VX vyrobil pro experimentální účely (260 kg), a později

Tabulka 1

Dokumentované případy iráckého použití chemických zbraní

Date	Area Used	Type of Agent	Approximate	Target Population Casualties
srpen 1983	Hajj Umran	Mustard	fewer than 100	Iranians/Kurds
říjen-listopad 1983	Panjwin	Mustard	3,000	Iranian/Kurds
únor-březen 1984	Majnoon Island	Mustard	2,500	Iranians
březen 1984	al-Basrah	Tabun	50 to 100	Iranians
březen 1985	Hawazah Marsh	Mustard/Tabun	3,000	Iranians
únor 1986	al-Faw	Mustard/Tabun	8,000 to 10,000	Iranians
prosinec 1986	Umm ar Rasas	Mustard	thousands	Iranians
duben 1987	al-Basrah	Mustard/Tabun	5,000	Iranians
říjen 1987	Sumar/Mehran	Mustard /nerve agents	3,000	Iranians
březen 1988	Halabjah	Mustard /nerve agents	hundreds	Iranians/Kurds

připustil, že jí byly naplněny i tři letecké pumy ráže 250. „**Látka 15**“ (čínidlo 15, angl. „**Agent 15**“), je podle prohlášení britské vlády psychoaktivní (neschopným činící) bojový plyn, který má podobný účinek jako látka BZ, kterou vyvinuly a posléze údajně i zničily USA. Účinky této látky se projevují v psychické oblasti. Způsobují dočasnou duševní a psychickou neschopnost. Mezi nosiči chemických zbraní dominují hlavice balistické rakety Al Hussein (viz kap. Nosiče) plněné sarinem; 130mm a 150mm dělostřelecké granáty pro yperit; letecké pumy ráže 250 a 500 pro sarin, tabun, yperit a CS; 122mm rakety, letecké pumy R-400 a DB-2 plněné sarinem a směsí GB/GF.

Dalšími nosiči jsou výše popsané zbraně pro CS a letecké rozprašovače (*drop tanks*).⁹⁾ Pracovníci mise UNSCOM po válce v Perském zálivu zničili přes 480 000 litrů chemikálií, 1,8 milionu litrů chemických prekurzorů a sedm typů nosičů včetně raketových hlavic. Irák, který má k dispozici několik desítek vhodných výrobních zařízení, však nadále skrývá prekurzory, výrobní kapacity, dokumentaci a další součásti nutné pro pokračování v chemickém zbrojním programu. Irák například tvrdil, že ve válce s Íránem použil o 6000 chemických pum více, což vyvrátila mise UNSCOM nálezem dokumentu z iráckého Velitelství vzdušných sil v červenci 1998. Velkým problémem jsou irácká chemická a jiná zařízení pro průmyslové a komerční účely, jejichž produkci však lze velmi rychle a flexibilně přeměnit na výrobu chemických a jiných zbraní (tzv. dual-use infrastructure).¹⁰⁾

Biologické zbraně

Inspekce UNSCOM rovněž prokázaly, že Irák byl na vysokém stupni programu vývoje a výroby biologických WMD (dále jen BW – biological weapons). V roce 1974 byl založen Al Hazen Institute pro vývoj a výzkum BW, který pro nedostatek odpovídajícího zařízení a vybavení ukončil svou činnost v roce 1978. K obnově programu došlo pod vlivem války s Íránem definitivně v roce 1985, kdy irácký podnik Muthanna State Establishment v Al-Muthanna získal povolení ministerstva obrany na obnovu programu. Již po roce byly do Iráku ze zámoří dováženy potřebné bakteriologické kultury a výzkum se v této fázi zaměřil na **antrax** (*Bacillus anthracis*) a **botulotoxin** (*Clostridium botulinum*). Program BW se přesunul na Al Salman, kde výroba a testy antraxu a botulotoxinu začaly v roce 1988. V březnu téhož roku byl vybrán Al Hakam jako nové místo pro program BW („Projekt 324“), kde produkce obou geneticky modifikovaných organismů pro bojové účely začala v dubnu, respektive v květnu 1989. Výroba **aflatoxinu** (extrémně účinný toxin produkovaný některými plísněmi) začala v roce 1988 v Al Salman a po roce se přesunula do Fudaliahu, kde se do konce roku 1990 vyrobilo asi 1850 litrů aflatoxinu. Vyvinuta byla i **sněť obilná**, ale od její výroby poblíž Mosulu se

upustilo v roce 1990. Dalším ze skupiny toxinů je **ricin**, na jehož výrobě se začalo pracovat v roce 1988 v Al Salmanu. V souvislosti s neúspěšnými testy byl ukončen i program na jeho výrobu.

Jinou složkou BW jsou viry, které jsou vyvíjeny již od července 1990 v Al Salmanu. Od počátku devadesátých let se rozvíjí výzkum v oblasti virů v bývalém civilním podniku Foot and Mouth Vaccine Institute v Al-Dawah, kde se také vyráběl botulotoxin. Další původně civilní institucí, která byla přeorientována na vojenskou výrobu a výzkum, byl Sera and Vaccine Institute v Amariyah, kde byly biologické látky skladovány a prováděl se zde také intenzivní výzkum na poli genetického inženýrství. Výrobu aflatoxinu a genetické virové inženýrství přiznal Irák i v Agriculture and Research Centre v Al-Fudaliyah.¹¹⁾ Konkrétně se jedná se o viry **hemoragické horečky**, **rotavirus** a **virus způsobující velbloudí neštovice (camel pox virus)**. Irák prohlašuje, že těchto virů vyprodukoval pouze omezené množství, které nebylo navyšováno. Zavedení BW do zbrojního arzenálu je rozvíjeno již od počátku roku 1988,

kdy již začaly první venkovní testy v otevřeném prostoru (viz tabulka 2).¹²⁾

Došlo i k vývoji alternativních nosičů – rozprašovačů na vrtulnicích a upravených proudových letadlech francouzské provenience Mirage F 1. Ke zničení prototypů došlo podle Iráku během bombardování za války v Perském zálivu. Raketovým nosičem jsou bojové hlavice balistické střely Al Hussein a letecké pumy R-400 plněné botulotoxinem (10 000 l), aflatoxinem (1580 l) a antraxem (6500 l). Stejným problémem jako v případě chemických zbraní je i v případě BW „dvojznačnost“ (*dual use*) výrobních a výzkumných kapacit, ve kterých jsou často zaměstnání i pracovníci dřívějšího programu BW a jen se současným iráckým vybavením lze týdně vyrobit 350 litrů antraxu. Stejně jako v případě chemických zbraní je přechod na vojenskou výrobu otázkou několika týdnů. Podle odhadů mise UNSCOM se nyní v Iráku produkuje dvakrát až čtyřikrát více BW, než Irák přiznává. Laboratoře pro výrobu a vývoj BW jsou mobilní (např. kamiony vydávané za zásobování mlékem) a dochází k obnovám spojeneckými silami zničených výrobních kapacit.¹³⁾

Tabulka 2

Irácké venkovní testy biologických zbraní v otevřeném prostoru

Location-Date	Agent	Munition
Al Muhammadiyat – březen 1988	Bacillus subtilis testovací látka nahrazující Bacillus anthracis)	250-gauge bomb (cap. 65 liters)
Al Muhammadiyat – březen 1988	Botulinum toxin	250-gauge bomb (cap. 65 liters)
Al Muhammadiyat – listopad 1989	Bacillus subtilis	122mm rocket (cap. 8 liters)
Al Muhammadiyat – listopad 1989	Botulinum toxin	122mm rocket (cap. 8 liters)
Al Muhammadiyat – listopad 1989	Aflatoxin	122mm rocket (cap. 8 liters)
Khan Bani Saad – srpen 1988	Bacillus subtilis	aerosol generator – Mi-2 vrtulník s upraveným zemědělským rozprašovačem
Al Muhammadiyat – prosinec 1989	Bacillus subtilis	R-400 bomb (cap. 85 liters)
Al Muhammadiyat – listopad 1989	Botulinum toxin	R-400 bomb (cap. 85 liters)
Al Muhammadiyat – listopad 1989	Aflatoxin	R-400 bomb (cap. 85 liters)
Jurf al-Sakr Firing Range – září 1989	Ricin	155mm artillery shell (cap. 3 liters)
Abu Obeydi Airfield – prosinec 1990	Water	Upravený Mirage F1 drop-tank (cap. 2,200 l.)
Abu Obeydi Airfield – prosinec 1990	Water/potassium permanganate	Water/potassium permanganate drop-tank (cap. 2,200 l.)
Abu Obeydi Airfield – leden 1991	Water/glycerine	Upravený Mirage F1 drop-tank (cap. 2,200 l.)
Abu Obeydi Airfield – leden 1991	Bacillus subtilis/Glycerine	Bacillus subtilis/Glycerine drop-tank (cap. 2,200 l.)

Jaderné zbraně

Technologicky i finančně nejnáročnější WMD jsou jaderné zbraně, které mohou být vyvíjeny jen za současného fungování mnoha jiných kapacit a materiálů, mezi které patří především obohacený uran a jeho izotopy. Štěpná jaderná zbraň pak musí obsahovat nadkritické množství štěpných látek (obvykle uranu 235 nebo plutonia 239). Pro výrobu potřebných materiálů jsou nutné jaderné reaktory pro výrobu obohaceného uranu (**HEU** – highly enriched uranium), který je nutný pro výrobu jaderné zbraně, je však možné jej získat i jinou cestou.¹⁴⁾

Jaderný program byl v Iráku zahájen v padesátých letech pod dohledem Irácké komise pro atomovou energii. 29. října 1969 ratifikoval Irák Smlouvu o nešíření jaderných zbraní z roku 1968, ale opakovaně ji porušuje (např. zabraňuje inspekci IAEA).¹⁵⁾ Irák začal realizovat program vývoje jaderné zbraně již v roce 1972 a do kolálních útoků v roce 1991 do něj investoval zhruba deset miliard dolarů a zaměstnal okolo 10 000 lidí. Po izraelském útoku na jaderný reaktor (viz níže) začal Irák roku 1982 pracovat na chemických, plynových odstředivkách (vysokorychlostní proudění plynu s uranem), laserové (**LIS** – laser isotopic separation) a elektromagnetické výrobě izotopů uranu (program **EMIS** – electro-magnetic isotope separation). Do té doby Bagdád preferoval plutonium jako štěpný materiál pro jaderné zbraně. V roce 1987 vyzkoušel v otevřeném prostoru radiologickou bombu a program z roku 1988 měl za cíl výrobu menších jaderných hlavic do konce roku 1991.

Mezi výrobní komplexy určené pro program jaderného zbrojení lze zařadit například **Al Atheer** (Material Science Center), kde byl soustředěn primární vývoj, uranová metalurgie, testy, počítačové simulace, výroba zbraňových komponentů,¹⁶⁾ **Al Tuwaitha** je výzkumné středisko s reaktory Tammuz I. (zničen 1981 izraelským náletem), Tammuz II. a IRT-5000 (oba zničeny 1991), kdy posledně jmenovaný reaktor dokázal vyrobit pouze několik gramů plutonia, a další významné centrum je **Al-Tarimiya** (vývoj EMIS, zničeno 31. 5. 1992). **Al Furat** je místo, kde byl rozvíjen program na obohacování uranu v tzv. odstředivkách (*centrifuge production of HEU*) a současně je testovací a velkovýrobní kapacitou. V **Akashatu** je uranový důl a v **Mosulu (Al Jesira)** jsou laboratoře pro produkci tetrachloridu uraničitého a oxidu uraničitého, kde se také realizovalo očišťování (*purifikace*) uranu a jeho sloučenin na koncentrovanější substance.¹⁷⁾ Tato zařízení byla stejně jako většina jim podobných zničena v roce 1991 během letecké operace *Pouštní bouře*. Nosiči jaderných zbraní měly být balistické rakety Al Hussein a Al Abbas, které by byly schopny dopravit jadernou hlavici na vzdálenost 650 km.

Dnes Irák jadernou zbraň podle všech ukazatelů nemá. V Iráku však zůstali jaderní vědci a technici, existují dokumenty a Irák

má důležité „know-how“ a vzhledem k neúplným inspekčním IAEA se lze domnívat, že se Husajn soustředí na rekonstrukci dřívější rozsáhlého programu jaderného zbrojení.¹⁸⁾ Primárním cílem je získat štěpný materiál, který je podmínkou pro realizaci programu. Dnes existují také mnohá podezření, že Irák používá část prostředků z programu Ropa za potraviny na financování jaderného výzkumu a WMD obecně. Pokud Irák získá štěpný materiál, je možné, že jadernou zbraň vyvine v řádu měsíců, při uchování současného trendu do jednoho roku.¹⁹⁾

Nosiče

Nedílnou součástí programů WMD je i vývoj a výroba tzv. delivery systems, tedy „doručovacích systémů“ – nosičů. V prvé řadě jde o balistické střely. Nejznámější raketou v irácké výzbroji je tzv. SCUD, přesněji SCUD-B, což je odlehčená irácká modifikace původně sovětské konvenční rakety SS-1 a byla použita během války s Íránem (zhruba 331 kusů) a další (93 kusů)²⁰⁾ s konvenčními náložemi byly vypáleny během války v Perském zálivu na Izrael, Bahrajn a Saúdskou Arabii. Irácké verze sovětského raketového systému SA-2/Volga jsou Al Hussein,²¹⁾ Al Hijarah a další (viz tabulka 3).

Tabulka 3
Balistické rakety

Designations	Range	Payload	CEP	Propellant	Comment
Ababil-50	50 km			solid (pevná)	ve výrobě, hmotnost hlavičky (m_h) 95 kg
Ababil-100	100–150 km	300 kg (?)		(?)liquid (kapalná)	SA-2 derivative, ve vývoji, $m_h = 100$ kg
FK 120/Sakr 200	120 km			solid	výrobní kapacity nekompletní
Al-Samoud	140–150 km	300 kg (?)		liquid	SA-2 derivative, ve výrobě, $m_h = 300$ kg
SS-1 Scud-B (R-17)	300 km	985 kg	900m (?)	liquid	import z Ruska (SSSR)
Al Fahd /J-1	300 km			solid + liquid	SA-2 derivative
Al Fahd 500	500 km			solid + liquid	SA-2 derivative
al-Husayn/al Hussein	600–650 km	250 kg	3000m	liquid	Scud-derivative
Al Hijarah	650–750 km	250 kg		liquid	Scud-derivative
Al Abbas	900 km	350 kg		liquid	Scud-derivative
Badr-2000/Project 395	750-1000 km	450 kg		solid	Condor II - Egypt & Argentina
Project 144/Project 1728	2000 km			liquid	(?) pravděpodobně ve výrobě
Tammu z1	2000 km	750 kg		liquid	
Al Abid/Tammuz-2	2500–3000 km			liquid	space launch vehicle/ možný nosič družice

Autorem textu upravená tabulka je v původním znění (sloupce česky: název/projekt, dolet, hmotnost bojové hlavičky, přesnost zásahu, palivo kapalné/pevné/kombinace, komentář) doplněna o jiné zdroje a převzata z: Weapons of Mass Destruction in the Middle East <http://cns.miis.edu/research/wmdme/iraq.htm>.

Irák měl přinejmenším do operace *Pouštní bouře* také vyspělé logistické zázemí pro tyto střely a byl schopen vyrábět bojové hlavičky. Zajímavým projektem je podle UNSCOM dosud nerealizovaný Badr-2000 (argentinský název Condor) a za povšimnutí též stojí plán na výrobu dvoustupňové rakety Tammuz-1. Jedním z hlavních producentů byl Nassr State Enterprise for Mechanical Industries se sídlem v Bagdádu.²²⁾ V současnosti existuje zhruba 15 mobilních odpalovacích zařízení – transportérů a dnes Irák kompletní rakety nesestrukuje, nicméně jejich jednotlivé komponenty údajně vyrábí nadále.²³⁾ Po náletech v roce 1998 Irák také provádí rekonstrukci zničených výrobních kapacit, tajně může získávat komponenty pro typ Scud-B a Al Hussein a vyrábět jejich pohon, a odhaduje se, že interkontinentální raketu je schopen vyrobit do 15 let.²⁴⁾ Dnes Irák vyvíjí nosiče s pomocí zahraničních firem a jednotlivých odborníků. Donesávna se na iráckém zbrojním programu podílela například indická firma NEC Engineers Private Ltd.²⁵⁾

Kromě balistických střel jsou v Iráku i rakety s plochou dráhou letu. Jedná se o C-601/Nisa 28 a HY-2 Silkworm (dolet 95 km/nosná hmotnost 513 kg), SS-N-2c Styx (80/513), francouzskou protilodní střelu Exo-

cet AM-39 (50/165) a YJ-1/C-801 (40/165). Rakety země-vzduch jsou SA-2/3/6/7/8/9/13/12/16, francouzský protiletadlový komplet „Roland“, a italský „Aspide“. Mezi letecké protiletadlové (vzduch-vzduch) střely patří AA-2/6/7/8/10; R-530; R-550 a rakety letecké proti pozemním cílům (vzduch-země) jsou Am-39; AS-4; AS-5; AS-11; AS-9; AS-12; AS-30L; C-601. Mezi ostatní systémy patří československý cvičný proudový letoun L-29, upravený pro rozptyl chemických a biologických zbraní a pro ten samý účel upravený sovětský letoun MIG-21 a dále sovětské Su-25, Su-24MK, Su-20, Su-7, MiG-29, MiG-25, MiG-23BN, MiG-21, francouzský letoun Mirage F1 EQ5 (verze s rozprašovačem již byla testována) a americký proudový letoun F-7. Pozemní dělostřelectvo (FROG-7) a různé raketomety jsou ve výzbroji iráckého pozemního vojska.²⁶⁾ Bagdád se při vývoji a výrobě raket opírá o dodávky ze zahraničí, bez kterých by údajně nebyl takových výsledků schopen.²⁷⁾

Po odchodu inspektorů OSN z Iráku v prosinci 1998 není situace a stav iráckých zbrojních programů zcela jasná a vymyká se mezinárodní kontrole včetně dohledu IAEA. Dne 8. listopadu 2002 RB OSN schválila rezoluci 1441 a podle ní byly 27. listopadu zahájeny inspekce v rámci mise UNMOVIC (United Nations Monitoring Verification and Inspection Commission), což je nový název (17. listopadu 1999) pro původní misi UNSCOM definovanou rezolucí RB OSN 687.

65477@mail.muni.cz

Seznam literatury a použitých zdrojů

Cirincione, J., Wolfsthal, J., B. and Rajkumar, M.: *Deadly Arsenal-Tracking Weapons of Mass Destruction*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D. C., 2002.

Encyklopedie Světový terorismus, Svojtka & Co., 2001.

Fakta a čísla OSN, Informační centrum OSN v Praze, Praha 2002.

Kelley, R., E.: *The Iraqi and South African Nuclear Weapon Programs – The Importance of Management*, Security Dialogue, Vol. 27(1), 1996, s. 27–38.

Kroulík, J., Růžička, B.: *Vojenské rakety*, Naše vojsko, Praha 1985.

Matoušek, J.: *Je svět ohrožen iráckými chemickými a biologickými zbraněmi?*, Mezinárodní politika, č. 5/1998, s. 31–34.

Matoušek, J.: *Chemické arzenály a plnění Úmluvy o úplném a všeobecném zákazu chemických zbraní II.*, Mezinárodní politika, č. 5/1999, s. 28–33.

Paleček, J., Linhart, I., Horák, J.: *Toxikologie a bezpečnost práce v chemii*, VŠCHT, Praha 1999.

Středa, L., Čudová, L., Císařová, V.: *Kontrola exportu – významný prvek nešifření zbraní hromadného ničení*, Mezinárodní vztahy, č. 4/2000, s. 41–61.

Internetové zdroje:

Center for Defense Information (CDI): <http://www.cdi.org>

Centre for Defence and International Security Studies (CDISS): <http://www.cdiss.org/btablea.htm>

Central Intelligence Agency (CIA): *Iraq's Weapons of Mass Destruction Programs (October 2002)* (PDF formát): http://www.fas.org/irp/cia/product/Iraq_Oct_2002.htm#01 Federatio of American Scientists (FAS): <http://www.fas.org>

International Institute for Strategic Studies (IISS): <http://www.iiiss.org>

Iraq – A New Approach, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C. 2002 (PDF formát): http://www.ceip.org/files/pdf/Iraq_Report.pdf

Iraq's Weapons of Mass Destruction – The Assessment of the British Government, Printed in the United Kingdom by The Stationery Office Limited, 2002: FSS MU, elektronická studovna katedry politologie (PDF formát): <http://www.fss.muni.cz/struktura/katedry/pol>

Monterey Institute of International Studies – Center for Nonproliferation Studies (CNS): <http://cns.miis.edu>

Nuclear Control Institute: <http://www.nci.org>
Státní úřad pro jadernou bezpečnost: www.subj.cz

United Nations: *Treaty on Non-proliferation of Nuclear weapons (NPT)*, <http://disarmament.un.org/wmd/npt/index.html>

U.S. Congress Office of Technology Assessment: *Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Assessing the Risks*, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C. 1993 (PDF formát): <http://www.acq.osd.mil/cp/9341.pdf>

Weapons of Mass Destruction in the Middle East: <http://cns.miis.edu/research/wmdme/iraq.htm>

¹⁾ Cirincione, J., Wolfsthal, J., B. and Rajkumar, M.: *Deadly Arsenal*, str. 271.

²⁾ Matoušek, J.: *Je svět ohrožen iráckými chemickými a biologickými zbraněmi?*, Mezinárodní politika, č. 5/1998, s. 31.

³⁾ Dále viz: *Iraq's Weapons of Mass Destruction Programs*: http://www.fas.org/irp/cia/product/Iraq_Oct_2002.htm#01. Odtud je i tabulka použití chemických zbraní. Ponechána (s výjimkou dat) v původním anglickém znění. Sloupec: datum, místo, typ látky, přibližný počet obětí, cílová populace; mustard = yperit, někdy také hořčičný plyn, (ClCH₂CH₂)₂S.

⁴⁾ K této problematice obecně: Středa, L., Čudová, L., Císařová, V.: *Kontrola exportu – významný prvek nešifření zbraní hromadného ničení*, Mezinárodní vztahy, č. 4/2000, s. 41–61.

⁵⁾ Srov. Mezinárodní politika, č. 5/1998, s. 31–32.

⁶⁾ 2-chlorbenzylidenmalondinitril.

⁷⁾ Vynález USA na použití nervově-paralytických látek, dále viz Matoušek, J., Mezinárodní politika, č. 5/1998, s. 31–32.

⁸⁾ Tj. látek potřebných pro přípravu bojové látky (trichlorid fosforu – POCl₃; dichlorid thionylu – SOCl₂; fluorovodík – HF a další). Dále srov. např. *Precursor chemical production*: <http://www.fas.org/nuke/guide/iraq/cw/program.htm>

⁹⁾ V tomto odstavci byly použity zdroje: *Weapons of Mass Destruction – The Assessment of the British Government*, s. 11–16, <http://www.fas.org/nuke/guide/iraq/cw/program.htm>, http://www.subj.cz/jine_zpravy/ZHN.htm, Paleček, J. a kol:

Toxikologie a bezpečnost práce v chemii, VŠCHT, Praha 1999.

¹⁰⁾ Příkladem je továrna Al Fallujah II. na výrobu chlóru, dále viz http://www.fas.org/irp/cia/product/Iraq_Oct_2002.htm#01 a *Weapons of Mass Destruction – The Assessment of the British Government*, s. 21–22.

¹¹⁾ *Weapons of Mass Destruction – The Assessment of the British Government*, s. 12.

¹²⁾ *Iraq's Weapons of Mass Destruction Programs*: http://www.fas.org/irp/product/Iraq_Oct_2002.htm#01. Tabulka je upravená a ponechána (s výjimkou dat a popisu Mi-2) v angl. znění. Sloupec česky: místo a datum; látka; munice/kapacita.

¹³⁾ V tomto odstavci byly použity zdroje: *Deadly Arsenal* s. 277–284; Mezinárodní politika, č. 5/1998, s. 33 <http://www.fas.org/nuke/guide/iraq/cw/program.htm>; http://www.subj.cz/jine_zpravy/ZHN.htm.

¹⁴⁾ Viz níže, dále k technologickým postupům výroby jaderného materiálu v Iráku Kelley, E., R.: *The Iraqi and South African Nuclear Weapon Programs – The Importance of Management*, s. 30–35.

¹⁵⁾ Viz povinnosti a postavení IAEA ve Smlouvě o nešifření jaderných zbraní (např. čl. III.). IAEA (International Atomic Energy Agency) vznikla 1957 a má 140 členských států (a Taiwan).

¹⁶⁾ Viz U.S. Congress, Office of Technology Assessment, *Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Assessing the Risks*, s. 91. Většina ze zařízení byla zničena IAEA v roce 1992. K Al-Altheer dále např.: *The Iraqi and South African Nuclear Weapon Programs – The Importance of Management*, s. 35.

¹⁷⁾ *Deadly Arsenal*, s. 288–293.

¹⁸⁾ Dodnes je v Iráku spousta jaderných fyziků a vědců a irácká média během posledních dvou let často přinášela zprávy a přenosy z rozhovorů Husajna s nimi. Srov. např. *Weapons of Mass Destruction in the Middle East – Nuclear, Biological, Chemical, and Missile Capabilities and Programs* na <http://cns.miis.edu/research/wmdme/iraq.htm>.

¹⁹⁾ Tamtéž, srov. *Deadly Arsenal*, str. 271.

²⁰⁾ Dále bylo použito 189 Al Hussein raket, celkem tedy skutečně přes 500 raket proti Iránu, jak je udáváno v *Iraq's Weapons of Mass Destruction – The Assessment of the British Government*.

²¹⁾ Konvenční, chemická nebo biologická hlavice. 20 kusů bylo utajeno před pracovníky UNSCOM. Dále *Iraq's Weapons of Mass Destruction – The Assessment of the British Government*.

²²⁾ <http://fas.org/nuke/guide/iraq/facility/nassr.htm>

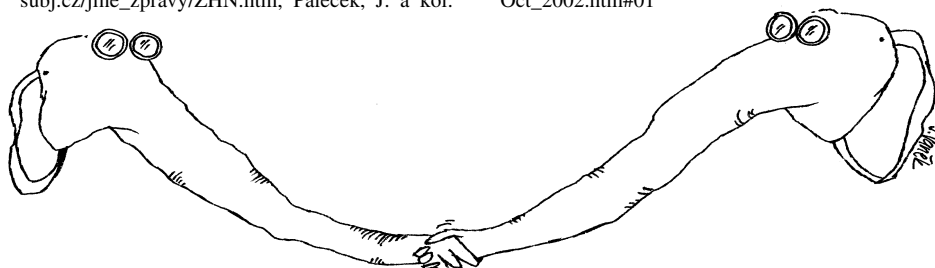
²³⁾ Podle rezoluce RB OSN č. 687 však Irák může mít rakety s doletem do 150 km, *Deadly Arsenal*, str. 277.

²⁴⁾ Viz *Weapons of Mass Destruction in the Middle East* <http://cns.miis.edu/research/wmdme/iraq.htm> a webové stránky FAS.

²⁵⁾ *Iraq's Weapons of Mass Destruction – The Assessment of the British Government*, s. 30.

²⁶⁾ Tamtéž a Center for Defense Information; Burgess, M.: *Eye on Iraq – Fact Sheet: Iraqi Armed Forces*, on line text na <http://www.cdi.org/terrorism/iraqiarmedforces-pr.cfm>.

²⁷⁾ *Iraq's Weapons of Mass Destruction Programs*: http://www.fas.org/irp/cia/product/Iraq_Oct_2002.htm#01

USA a irácká opozice

– nesnadné partnerství z nouze

Jednotný stát postavený na principech parlamentní demokracie, v němž budou mít všechny národnosti a náboženské složky společnosti zaručena svá práva – tak dnes vypadá Irák po kýženém svržení vlády Saddáma Husajna ve veřejných projevech všech relevantních opozičních činitelů, přičemž Kurdové ještě dodávají přívlastek „federativní“. Dosavadní zkušenosti s rozmanitými proudy irácké opozice, ať již exilové, nebo domácí, ale ukazují, že realita dělení moci po očekávaném zhroucení bagdádského režimu může být daleko dramatictější a že shoda nepanuje ani v tom, jak slibovanou demokracii nastolit.

BŘETISLAV TUREČEK

Aktivní protisaddámovské síly zahrnují arabské i kurdské nacionalisty, komunisty i (přinejmenším nedávné) stoupence islámského zřízení, oběti brutálního státního teroru 80. let i tehdejší činitele bezpečnostního a vojenského aparátu, dnes v roli prominentních přeběhlíků v západní Evropě. Přesto nikdo z opozičních politiků veřejně nepřipouští možnost vzájemného boje o moc.

V zákulisí ale napětí doutná již od loňského léta, kdy se možnost mocenské změny v Bagdádu začala (znovu) jevit jako reálná možnost. „Dnes vám žádný opoziční politik upřímně neřekne, co chystá – nikdo nechce odkrývat karty před konkurenty,“ uvedl loni na podzim reprezentant exilového Iráckého národního kongresu (INC) v České republice Muvafaq Fattúhí.¹⁾

Ambice jednotlivých mocenských skupin však mohou nabýt i mnohem větších rozměrů, než je boj o vedení země. Mas'úd Bárzání, vůdce nejsilnějšího kurdského uskupení – Demokratické strany Kurdistánu (PDK) – například avizoval, že po Saddámově pádu budou Kurdové požadovat návrat do Kirkúku a dalších oblastí, z nichž byli v uplynulých dekádách v rámci násilné arabizace vyhnáni. Připustil přitom, že Arabové, kteří byli do kurdských obydlených území přesunuti z jiných částí Iráku, budou muset odejít.²⁾ Nelze očekávat, že by tento plán dotýkající se desítek tisíc osob prošel bez povšimnutí arabských politiků.

Problémy v Londýně

Svízele vzájemné spolupráce věrně vykreslují okolnosti prosincové schůzky opozičních formací, svolané do Londýna. Účastníci se jí zástupci INC, Irácké národní dohody (INA), Vlasteneckého svazu Kurdistánu (PUK), PDK, Nejvyšší rady islámské revoluce v Iráku (SCIRI) a Hnutí za konstituční monarchii (CMM). Dva týdny před jednáním asi 300 delegátů se činitelé jednotlivých uskupení setkali s americkými emisary. Washington totiž chtěl „předejít překvapením v Londýně“³⁾, a snažil se proto předjednat agendu a rámcový cíl všech opozičních frakcí.

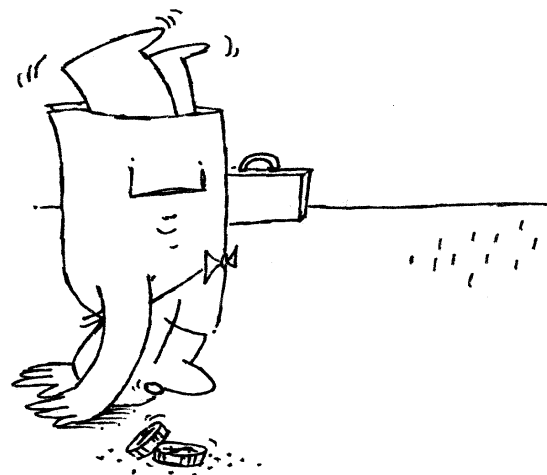
Londýnské rozhovory však nakonec provázely bouřlivé dohady ohledně vytvoření zastřešujícího orgánu, který by měl být zárodkem irácké vlády po svržení stávajícího režimu. Jednání musela být prodloužena a kýžený výbor se ze zamýšlených 20 osob nakonec rozrostl na téměř sedmdesát, aby mohly být uspokojeny požadavky všech frakcí – byt nebylo dosaženo shody o jmenovitě obsazení jednotlivých funkcí.⁴⁾ Někteří monarchisté nebyli spokojeni s tím, že z dokumentu popisujícího přechodné období po kýženém svržení Saddáma Husajna vypadl bod o referendu, zda se má Irák opět stát monarchií, sunnitští Arabové (tvořící páteř dnešního mocenského aparátu v Bagdádu) si zase stěžovali, že konference nadměrně upřednostňuje nároky šíitů a Kurdů (tvořících naopak většinu nejen v populaci, ale i v opozičním hnutí) atd.

Přípravný výbor se měl poprvé sejít ke konkrétněji zaměřeným rozhovorům (a zároveň poprvé na irácké půdě) v polovině ledna v severoiráckém Saláhuddínu, na *de facto* autonomním území kontrolovaném PDK a PUK.

Muhsin Hakím z vedení SCIRI rozhovory avizoval s tím, že jejich přesný termín nemůže být zveřejněn s ohledem na bezpečnost.⁵⁾ Ke schůzce ale nakonec v daném termínu nedošlo vůbec, a to kvůli rozporům o programu, přizvaných účastnících, ale i o lokalitě (městečko Saláhuddín je hlavním sídlem PDK). Muhsin Hakím například avizoval, že bude vybrána trojice politiků z arabské šíitské, arabské sunnitské, respektive z kurdské komunity, jež by měla po svržení prezidenta po přechodné období stát v čele země.⁶⁾ Tento návrh však už v prosinci v Londýně odmítli monarchisté.⁷⁾ Nakonec byl oznámen přesun rozhovorů o 20 dní a jako důvod vedení PUK oficiálně zmínilo bezpečnostní ohledy.

Rozpory panují také uvnitř jednotlivých proudů

Nastíněné spory se však vyskytují i v rámci jednotlivých opozičních proudů, aktuálně tak tomu bylo v případě postoje k očekávané válce.

Například mezi šíitskými nábožensky orientovanými skupinami je politicky i vojensky nejsilnější SCIRI vedená ájatolláhem Muhammadem Báqirem Hakímem. Jeho bratr Saíd Abd al-Azíz se loni v srpnu na nátlak šéfa proamerického INC Ahmada Šalabího účastnil koordinační schůzky hlavních iráckých opozičních skupin ve Washingtonu, a stal se tak od roku 1993 prvním vysokým činitelem SCIRI, který otevřeně jednal s americkými představiteli.⁸⁾

SCIRI má sice letité výhrady vůči americkým mocenským ambicím a vojenským plánům v regionu, a také USA na fundamentalistickou skupinu podporovanou (podle některých hlasů přímo řízenou) Teheránem hleděly s podezřením. Dnes však Washington tuto sílu, která má značné zázemí v irácké šíitské komunitě tvořící asi 55 procent populace a relativně výkonnou vojenskou složku,⁹⁾ nemůže nechat stranou. A také vůdci SCIRI omezili své výpady vůči Spojeným státům. Ájatolláh Hakím sice např. nadále striktně odmítá možnost dlouhodobé americké vojenské přítomnosti v Iráku, uvedl ale, že jeho lidé v létě zahájili „seriózní dialog“ s předními činiteli Bushovy administrativy týkající se „postsaddámovského“ Iráku.¹⁰⁾ „Naším cílem je změna nynějšího režimu a je velmi důležité, že mezi Spojenými státy a iráckou opozicí panuje porozumění,“ řekl během listopadové návštěvy Kuvajtu.¹¹⁾

Zcela jinak ale postupuje další šíitská fundamentalistická skupina Da'wa, která například (stejně jako vlivná Irácká komunistická strana, IKS) bojkotovala prosincovou schůzku v Londýně.

Da'wa odmítá jakýkoliv ozbrojený zásah, který není podpořen rezolucí Rady bezpečnosti OSN.¹²⁾ K neúčasti v Londýně přitom Da'wa měla stejné zdůvodnění jako komunisté: tamní rozhovory prý byly zcela v režii USA, zatímco bojkotující strany navrhují nejprve vytvořit jednotnou ideu irácké budoucnosti mezi všemi opozičními skupinami, a tu poté coby „hotovou věc“ předložit Američanům – nikoli naopak.¹³⁾

Otevřeně proamericky naopak v šíitském táboře vystupuje Šíitské shromáždění Iráku, nedávno založené Abd al-Madžídem Chó'ím, šéfem londýnské nadace Al-Khoei Foundation a synem ájatolláha Chó'ího, který zemřel v domácím vězení v Nadžafu v roce 1992. Abd al-Madžíd Chó'í musel počátkem ledna uprchnout před rozvášněným davem v mešitě imáma Rezy v iránském Qommu, neboť v debatě

s iráckými exulanty obhajoval spolupráci s Washingtonem.

Chó'í tvrdil, že v současné době se zájmy USA a iráckého lidu překrývají, a je tudíž nutné využít situaci. „Abychom v tom byli úspěšní, budeme se podílet na jakýchkoliv rozhovorech nebo dialogu se skupinami nebo zeměmi, které se nám budou jevit vhodné,“ uvedl Chó'í. Následně verbálně bouřil naslouchajících kleriků vévodil zejména pokřik „Vrať se do Ameriky!“ a organizátoři museli stoupence spolupráce s Washingtonem odvést do bezpečí.¹⁴⁾

Kurdistán jako laboratoř

Pokusnou laboratoř, kde lze pozorovat možné scénáře Iráku příštích let, je kurdská enkláva na severu země, kde experiment s demokracií začal v polovině roku 1991.

Irácký režim sice v roce 1991 po prohrané válce v Zálihu rozdrtil další z řady kurdských povstání, po pár měsících ale z regionu o rozloze 45 tisíc km² stáhl – mj. kvůli vzniku Západem prosazené tzv. bezletové zóny severně od 36. rovnoběžky – armádu i státní administrativu. O rok později si obyvatelé enklávy zvolili parlament, v němž však konzervativní PDK a levicově sekulární PUK získaly shodný počet 45 křesel ve 105členné sněmovně. Patová situace se vyhroutil natolik, že se autonomní území rozdělilo na dvě části a mezi PUK a PDK vypukla regulérní občanská válka s několika tisíci obětí a desítkami tisíc uprchlíků.

Mírový proces započatý pod americkým tlakem před pěti lety prozatím završilo sjednocení parlamentu loni v říjnu a záměr postupně opět vytvořit jednotnou vládu (území držené PUK ji dosud má v Sulajmánji, oblast kontrovaná PDK v Arbílu). „Proces usmiřování vychází z washingtonské dohody z roku 1998 a je výsledkem přesvědčení, že Kurdové potřebují mír. Samozřejmě ale vyhlídka změny iráckého režimu naplňování dohody z Washingtonu hodně pomohla,“ připustil souvislost mezi americkými válečnými plány a nynějším souzněním PDK a PUK vůdce Demokratické strany Mas'úd Barzání.¹⁵⁾

Také vysoký činitel PUK Ádil Murad na podzim diplomaticky hovořil o spolupráci, ačkoliv mezi Bárzáním a vůdcem PUK Džalálem Tálábáním leží hluboká propast osobní revnivosti a desítek úskoků. „Chyb v minulosti bylo více než dost. Tálábání a Barzání pochopili, že mají-li Kurdové něčeho dosáhnout, musejí držet pohromadě,“ uvedl Murad.¹⁶⁾

„Projednáváme jednak návrhy ústav Regionu Kurdistan a budoucího federativního Iráku, jednak přípravu nových voleb a další praktické kroky, jak proces usmiřování vést dále,“ upřesnil v polovině listopadu vůdce poslanců PUK ve znovusjednoceném parlamentu Sa'ádí Ahmad Píre.¹⁷⁾

Příznačné pro křivolakou cestu kurdistánské demokracie ovšem je, že nové volby, které by uzavřely období občanského konfliktu, se připravovaly už na jaře 1998.¹⁸⁾

Tomu odpovídá i kontrast mezi dnešními optimistickými projevy politiků a skepsí, s níž kurdský smír v předvečer předpokládané protiirácké války vnímají řadoví obyvatelé enklávy: vesměs se domnívají, že jakmile bude Saddám Husajn odstraněn, kmenový vůdce Barzání a někdejší marxistický intelektuál Tálábání si opět vjedou do vlasů a iráckým Kurdistanem znovu začne zmítat nestabilita.¹⁹⁾

PDK i PUK jsou formálně (spolu s několika dalšími stranami) zastřešeny INC. Paradoxem je, že každá ze zmíněných kurdských stran disponuje několika desítkami tisíc vojáků, značnou popularitou i vedením, jež má (i přes všechny kontroverze a sporné či chybné kroky v minulosti) poměrně vysoké renomé – zatímco INC je strukturou uměle vytvořenou americkým bezpečnostním aparátem, která v Iráku nemá žádné zázemí ani zvuk – spíše naopak.

Značnou nevoli proto INC v Kurdistanu (kde nemá ani kancelář) vyvolal distribucí dotazníků v americké náborové kampani pro podpůrné vojenské oddíly k chystané válce – činil tak totiž bez vědomí místních úřadů.²⁰⁾

Jak se postavit k USA?

V severním Iráku má mimo dosah bagdádské moci hlavní stan i IKS, jejíž aktivisté působí na vládou kontrolovaných územích v hluboké ilegality. Komunisté tvrdí, že budou schopni spolupracovat v parlamentním systému, neboť se již zbavili nedemokratických metod z minulosti.²¹⁾ V boji proti režimu Saddáma Husajna si každopádně získali značné renomé – informačními kampaněmi o porušování lidských práv iráckou vládou, zejména ale osobním nasazením svých členů a sympatizantů, z nichž stovky skončily za uplynulá léta na popravištích.

Přes tuto zkušenost s iráckým režimem IKS odmítá válku jako prostředek k jeho svržení. „Projekt války, zabíjení a ničení a následné vojenské okupace Iráku nemají se zájmy Iráčanů rozhodně nic společného – mj. vůbec do budoucna nezaručují demokracii. Kromě toho je zjevné, že budoucnost Iráku chtějí předurčovat samotné Spojené státy,“ varuje šéf IKS Madžíd Músá.²²⁾

Irácká komunistická strana není zdaleka jedinou opoziční stranou s rozporuplným postojem vůči USA – v zásadě platí, že všichni Spojené státy odsuzují coby arogantního hegemona, rovněž si ale uvědomují, že se neobejdou bez jeho pomoci.

Músá z IKS připouští, že bez Spojených států nelze změny v Bagdádu dosáhnout.²³⁾ Zároveň ale tvrdí: „Opozice je rozštěpená hlavně kvůli neustálému vměšování Američanů do jejich záležitostí a snahy rozdělovat ji, aby byla závislá na USA. Jsme přesvědčeni, že celý postup Spojených států je jedním z faktorů hrajících ve prospěch Saddáma. Americká politika posledních deseti let – včetně prosazování eko-

nomické blokády, bombardování některých částí Iráku – Saddáma hodně posiluje a prodlužuje jeho politický život.“²⁴⁾

Činnost INC je sice financována ze státní kasy USA, ani jeho šéf Šalabí se ale na adresu Washingtonu netají kritikou. „Americká vláda v letech 1991, 1995 a 1996 opakovaně zradila irácký lid. Stáhla svou podporu, a Iráčané v důsledku toho velmi trpěli. Jenže svým způsobem pak trpěli i Američané, kteří teď čelí hrozbě Saddámových nekonvenčních zbraní. To Washingtonu ukázalo, že jeho předchozí politika nebyla správná.“²⁵⁾

Podobně komplikované je vůči Spojeným státům postavení kurdské opozice. „Američanům v žádném případě nejde o osud Kurdů nebo Iráčanů,“ domnívá se Murad z vedení PUK. „Jde jim jen o jejich vlastní zájem – posílení strategické přítomnosti a politického vlivu v regionu. V 80. letech ještě Saddáma potřebovali proti Íránu, dnes už nikoli.“²⁶⁾ Bez amerického vzdušného deštníku nad severním Irákem by přítom kurdská samospráva nejspíš byla holou utopií.

Obtížné definování postojů irácké opozice vůči Washingtonu je zatím spíše tématem k akademickým debatám. Dostanou-li se ale dnešní exilové vůdci k moci, získá tato otázka na důležitosti – USA se totiž netají úmyslem prosazovat v regionu své zájmy i nadále, a to navzdory pouličním protestům, teroristickým útokům i výhradám řady regionálních politiků.

¹⁾ Rozhovor s autorem, Praha, říjen 2002.

²⁾ Rozhovor s autorem, Právo, 8. listopadu 2002.

³⁾ Nejmenovaný činitel USA citovaný panarabským deníkem al-Hadžát, 30. listopadu 2002.

⁴⁾ Zpravodajství BBC, 16. prosince 2002.

⁵⁾ Íránský deník Entecháb, 7. ledna 2003.

⁶⁾ Íránská tisková agentura ISNA, 12. ledna 2003.

⁷⁾ Viz pozn. 4.

⁸⁾ Mahan Abedin: Iranian Views on Regime Change in Iraq, Middle East Intelligence Bulletin, November–December 2002.

⁹⁾ Jádro tzv. oddílů al-Badar má základny v západním Íránu, ájatólláh Hakím však v rozhovoru pro agenturu DPA z 26. listopadu 2002 uvedl, že SCIRI má i „desítky tisíc“ ozbrojených členů v samotném Iráku.

¹⁰⁾ Německá tisková agentura DPA, 26. listopadu 2002.

¹¹⁾ International Herald Tribune, 26. listopadu 2002.

¹²⁾ Chris Kutschera: The Kurds' Secret Scenarios, Middle East Report, Winter 2002.

¹³⁾ Rozhovor autora s vedoucím informačního oddělení IKS Mufídem Džazáírím, Šaqláva, listopad 2002.

¹⁴⁾ Íránská tisková agentura IRNA, 9. ledna 2003.

¹⁵⁾ Rozhovor s autorem, Právo, 8. listopadu 2002.

¹⁶⁾ Rozhovor s autorem, Infoservis.net, 7. listopadu 2002.

¹⁷⁾ Rozhovor s autorem, Právo, 14. listopadu 2002.

¹⁸⁾ Džalál Tálábání v rozhovoru s autorem, Týden 18/1998.

¹⁹⁾ Autorovy rozhovory s desítkami obyvatel iráckého Kurdistanu, říjen–listopad 2002.

²⁰⁾ Los Angeles Times, listopad 2002.

²¹⁾ Právo, 11. listopadu 2002.

²²⁾ Rozhovor s autorem, Právo, 3. prosince 2002.

²³⁾ Viz pozn. 12.

²⁴⁾ Viz pozn. 22.

²⁵⁾ Rozhovor s autorem, Právo, 7. května 2002.

²⁶⁾ Viz pozn. 6.

Nová strategie leteckých válek

ZDENĚK MÜLLER

Ačkoli létající stroje vznikly relativně nedávno, vzdušná síla se stala dominující formou vojenské síly v současném světě. O této skutečnosti nás nejlépe mohou přesvědčit konflikty ve světě z nedávných let, jako byla válka o Falklandské ostrovy, v Perském zálivu, operace v Kosovu nebo probíhající konflikt v Afghánistánu. Všechny tyto konflikty mají jedno společné, použití letecké síly jako dominantního prvku.

Vybudování vzdušné nadvlády je rozhodující pro dosažení rychlého vítězství v daném konfliktu s co nejmenšími ztrátami vlastních vojsk. Prvotním úkolem je porazit nebo neutralizovat vzdušné síly protivníka, a tak vytvořit podmínky pro pozemní operace, které se mohou rozvinout v plné míře a současně naše důležitá centra zůstanou bezpečná před napadením ze vzduchu.

Vzdušné síly se staly dominantní jako odstrašující prostředek pro rozpoutání války a ve válce samotné jako devastující síla ke zničení potenciálu protivníka. Vzdušná síla má schopnost eliminovat ochotu protivníka vést válku.

Zahájený konflikt musí být veden útočně a agresivně. Protivník nemůže být pouze odrážen, ale doslova smeten. Je ustálené tvrzení vojenských teoretiků, že obrana je silnějším způsobem pro vedení války. Obránce se může zakopat, vystavět opevnění a svobodně operovat ve svém týlu a na známém terénu. Vzdušná síla však tomuto tvrzení odporuje. Vzdušný prostor umožňuje provádět údery ze všech směrů jakýmkoli způsobem, v jakoukoli denní a roční dobu. Neutralizování sil protivníka ještě před jejich použitím v boji – to je klíčová schopnost letectva.

Vzdušné síly jsou nástrojem pomoci při realizaci politických a vojenských cílů využíváním třetí dimenze. Vzdušné síly musí být prostředkem aktivním v míru, za krize i za války. Jejich úkoly lze rozdělit do následujících oblastí: spojenecká obrana, řešení krizí, národní obrana a úkoly řešené v rámci státu. Nejpravděpodobnější variantou nasazení vzdušných sil je v současnosti řešení krizových situací. V této souvislosti musí být tedy vzdušné síly schopny působit ve všech úrovních konfliktů.

Posláním vzdušných sil je bránit vzdušný prostor a poskytnout leteckou podporu všude tam, kde je toto požadováno.

Vzdušné síly mají specifické charakteristiky, které je odlišují od ostatních druhů ozbrojených sil. Základním požadavkem je využití jejich pozitivních charakteristik, mezi které patří: výška působení, rychlost, dosah, pružnost, mobilita, schopnost rychlé reakce, soustředění úsilí, přesnost, schopnost pronikání a podobně.

Protože vzdušné síly mají odlišné a specifické charakteristiky, mají také odlišné a specifické použití v míru, v krizích i za války. Úkoly mohou plnit relativně nezávisle na pozemních silách, ale i ve společných a kombinovaných operacích. To, zda bude možno používat vzdušné síly efektivně, je určováno okolnostmi charakterizujícími povahu konfliktu.

Použitím letecké síly pro realizaci politických strategických cílů se zabývá letecká strategie. Čelíme-li protivníkovi, který je schopen použít leteckou sílu, prioritou letecké strategie musí být dosáhnout potřebné úrovně nadvlády ve vzdušném prostoru. Zkušenosti ukazují, že pokud jí není dosaženo, všechny druhy vzdušných a pozemních operací se stávají nesnadnými a často i nemožnými.

K dosažení určených strategických cílů slouží letecké operace a to jako koordinovaná činnost leteckých akcí. Letecké operace jsou potom realizovány ve formě úkolů a vzletů.

Mezi základní vzdušné operace patří:

- Strategické vzdušné operace
- Operace proti letectvu
- Operace proti pozemním silám

Ke zvýšení bojových možností letectva jsou určeny operace bojové podpory. Tyto operace zahrnují leteckou dopravu, vzdušný průzkum a pozorování, výstražný systém, bojovou pátraci a záchrannou službu, elektronický boj, doplňování paliva za letu a podobně.

Způsoby bojového použití vzdušných sil nejsou neměnné. Zejména nové druhy výzbroje vyžadují optimální způsoby jejich použití. Potom je důležité stanovení kritérií, která budou zvolena jako rozhodující pro volbu efektivnosti.

Zkušenosti z použití letectva v konfliktech ukazují na:

- Zřejmý a značný nárůst významu vedení bojové činnosti ve vzdušném prostoru. Úspěšné splnění úkolů ozbrojenými silami se v současné době dává do přímé souvislosti s výsledky boje o nadvládu ve vzduchu. Za základní úkol se přitom považuje zničit, narušit nebo dočasně omezit letecké síly protivníka a jeho protivzdušnou obranu s následným prováděním úderů proti ostatním životně důležitým cílům a objektům.

- Úspěšné splnění bojových úkolů v podmínkách stále složitější vzdušné situace je možné pouze zvládnutím dostatečného množství předem nacvičených způsobů vedení bojové činnosti ve vzduchu.

- Zkušenosti z použití taktického letectva poukazují na nutnost používání víceúčelových letounů, které jsou vyzbrojeny podle charakteru plněného úkolu.

Taktéž důležitost letecké síly pro pozemní operace je nesporná a neustále se zvyšuje. Je potřebné si rovněž uvědomit, že příznivý výsledek konfliktu operace Pouštní bouře by nebyl možný bez letectva. Na základě analýzy těchto skutečností dospělo velení Aliance k názoru, že považuje:

- Údernou sílu, mobilnost a pružnost letectva za účinný prostředek a doplněk pozemních sil a někdy i za jejich náhradu.

- Letectvo za prostředek pro zabezpečení úspěchu při minimalizaci vlastních ztrát, což bylo zřejmé při konfliktu v Perském zálivu a při zasazení letectva nad bývalou Jugoslávií.

- Letectvo na rozdíl od pozemních sil za schopné útočit na všechna soustředění protivníka současně, nepřetržitě a ze všech směrů.

Vojenské operace v Kosovu byly ze strany NATO ukázkou tzv. paralelní války 21. století, kdy dochází k využívání špičkových technologií. Pro dosažení vítězství v tomto typu války je mimo jiné využívána taktika komplexního leteckého umlčování protivzdušné obrany protivníka – SEAD (Suppression of Enemy Air Defence). Cílem je získat informační převahu, zamezit protivníkovi získat informace a celoplošně zničit jeho bojový potenciál prostřednictvím přesných úderů na centra velení, spojení a průzkumu. Značnou roli zde sehrává strategické letectvo.

Použití letectva a vysoce přesné zbraně

V průběhu druhé světové války byly ke zničení cílů vysílány stovky bombardovacích letounů s tisíci tunami pum. Již za této války byla poprvé použita rádiem řízená puma německé výroby Fritz X, která v roce 1943 zasáhla italskou bitevní loď Roma.

Vysoce přesné zbraně byly poprvé použity americkým letectvem ve Vietnamu. Jednalo se o laserem řízené pumy Walleye a Paveway, které značně zvýšily efektivitu jednotlivého vzletu. Jejich počet byl ovšem malý, a proto neměly velký vliv na výsledek vedení bojů.

Jelikož se tento druh zbraní osvědčil, začala být jejich vývoji věnována velká pozornost.

Za války v Perském zálivu činily přesné zbraně přibližně 9 procent celkové použité tonáže munice (přes 1000 kusů řízených leteckých pum), z nichž téměř polovina byly pumy Paveway, které způsobily přibližně 75 procent škod v iráckých strategických a operačních cílech. Taktéž byla prokázána hodnota strategického bombardování. Na úspěchu ve válce, nejen v Perském zálivu,

se vedle přesné řízené munice ovšem podílely také technologie stealth, informační systémy velení, řízení, spojení a průzkumu, elektronický boj, snímkování a kosmické prostředky.

Spolu se zaváděním vysoce přesných zbraní do výzbroje a jejich hromadným používáním, především letectvem, se měnila i taktika jeho použití a objevila se řada nových tendencí.

Přechod k paralelní činnosti nevelkých skupin proti velkému počtu objektů – tato tendence je podmíněna vysokými charakteristikami zbraní, které umožňují plnit úkoly s menším počtem sil. Počet vzletů letounů, potřebný ke zničení totožných objektů malých rozměrů se s použitím vysoce přesných zbraní ve srovnání s použitím neřízených prostředků ničení 4 až 5krát zmenšil.

Proto jsou postupně na druhé místo odsouvány hromadné údery letectva v hustých bojových sestavách a upouští se od plošného bombardování. Současně se snižováním kvantitativního počtu nosičů, které používají přesné zbraně, se zvyšuje počet zničených objektů.

Přerozdělení funkcí posádek letounů s vysoce přesnými zbraněmi a jejich místa v bojových sestavách letectva:

Tato tendence je spojena s kvantitativním zvyšováním vysoce přesných zbraní. Hlavní funkcí letounů-nosičů prvních typů řízených pum (ŘP) Walley a řízených střel (ŘS) AGM-12 bylo plnění pouze hlavního úkolu, úder proti nejdůležitějším objektům. Činnost letounů-nosičů byla chráněna demonstračními skupinami, letouny elektronického boje a realizací dalších opatření. Později se funkce posádek těchto letounů podstatně rozšířily, začaly zabezpečovat bojovou činnost a vysoce přesné zbraně zaujaly vedoucí místo při průlomu protivzdušné obrany (PVO) protivníka.

V prvním sledu jsou hlavní síly vysoce přesných řízených střel s plochou dráhou letu (ŘSPDL) na vzdušných nosičích (lodích, ponorkách), které působí proti objektům PVO do příletu druhého a dalších úderných sledů. Použití vysoce přesných zbraní doplňuje předcházející údery ŘSPDL zničením objektů, které ještě nebyly umlčeny, a poté ničení strategických cílů těžkými ŘP. Těmito opatřeními se zmenšují ztráty posádek a letecké techniky, což pozitivně působí na psychiku posádek.

Zvýšení selektivnosti použití vysoce přesných zbraní v závislosti na jejich bojových vlastnostech:

Tendence vyplynula z rozšiřování druhů vysoce přesných zbraní. V současné době jsou mezi základní typy řazeny ŘP různých modifikací, ŘS typu vzduch-země a letecké a námořní ŘSPDL. Všechny tyto typy jsou vhodné k ničení objektů malých rozměrů, avšak oblast jejich racionálního použití není identická.

Při srovnávací analýze se zdůrazňuje převaha řízených pum nad řízenými střelami, zejména při ničení opevněných odolných objektů, a předpovídá se jim budoucnost. Přednost ŘP spočívá ve faktu, že při stejné

startovací hmotnosti, jako má ŘS, a při absenci motorů a paliva mohou mít pumy silnější bojovou část, a přitom si zachovat zvýšenou přesnost bombardování. Hranice možných cílených shozů z velkých výšek při jejich charakteristickém režimu použití (60–70 km) jsou pouze nepatrně omezenější než hranice vypuštění ŘS z taktických letounů a palubních bitevních letounů.

Přednosti ŘP se však nemusí projevit při činnosti v hloubce území protivníka. Vstup do prostoru zónově-objektové PVO je velice riskantní a shazovat pumy z velké vzdálenosti ztěžuje ničení bodových cílů. Tento nedostatek může být kompenzován leteckými ŘSPDL (AGM-86 dolet 1500 km), jejichž dolet obvykle přesahuje hranice území, na němž probíhá konflikt.

Podle bojových vlastností řízených pum a řízených střel jsou určovány typové objekty působení, což umožňuje dosáhnout vyšší efektivity úderů.

Zásadní rozdíly v taktice posádek použitých vysoce přesných zbraní:

V důsledku zavedení ŘP a ŘS byly vypracovány originální postupy. Po vydělení z univerzálních taktických způsobů, orientovaných na dosažení skrytosti, překvapivosti a mnohovariantnosti činnosti, se u způsobů bojové činnosti přímo spojených s použitím vysoce přesných zbraní zdůrazňuje, že v každém z nich existují a slučují se manévry různého druhu. Bojová činnost letectva ukázala, že se taková taktika vyvíjí v závislosti na zdokonalování samotných, vysoce přesných zbraní a transformuje se v jednodušší formy.

První ŘP a letecké ŘSPDL byly vybaveny televizním a laserovým systémem navedení, proto posádka musela sledovat objekty ničení až do výbuchu. Tím byly manévry nosičů omezeny a tyto se stávaly zranitelnějšími palbou prostředků PVO protivníka.

V důsledku vybavení ŘP a ŘSPDL pasivními a aktivními samonaváděcími hlavicemi mohou posádky letounů pouze vyhledat cíl, stanovit jeho souřadnice a vytvořit podmínky pro zachycení cíle hlavicemi. Po vypuštění munice posádky pokračují v provádění manévru k vyjití ze zóny dosahu protiletadlových prostředků. Objevil se nový princip „vystřel – zapomeň“. Pro zvýšení vzdálenosti cíleného shozu ŘP přešly posádky k činnosti ve velkých výškách, to zabezpečuje příznivé podmínky pro sledování a laserové ozáření cílů a bezpečnost při iniciaci munice.

Taktéž použití protiradiolokačních raket vyžadovalo aplikaci specifických taktických způsobů. Letouny-nosiče prvních typů (AGM-45 Shrike) se přibližovaly do prostoru radiolokačního zjištění ve výškách 3000–4000 metrů. Činnost demonstračních a dalších skupin letounů donutila protivníka zapnout tyto radiolokátory. Pod ochranou těchto letounů se letouny-nosiče skrytě přibližovaly k cíli a ze vzdálenosti 15–20 km provedly odpal raket. Dokonalejší rakety (AGM-88 Harm) umožnily zjednodušit taktiku. Rakety se mohou odpalovat ve větši

vzdálenosti, a proto lze útok uskutečnit bez vstupu do zóny dosahu protiletadlových prostředků.

Příznakem dalších změn v taktice byl přechod od protiradiolokačních raket k ŘP (např. GBU-10; 12; 24), které se používaly z letounů F-15 E k ničení systému PVO Iráku. Jinou taktiku používaly strategické letouny B-52 H a B-1. Startovaly ze základen v Indickém oceánu a přibližovaly se k cíli ve výškách 10 000–12 000 m a odpalovaly ŘS AGM-88 C v prostoru mimo dosah PVO Iráku. Splnění úkolu jim mohly znemožnit pouze stíhací letouny, které však v sestavě PVO Iráku nebyly.

Racionální rozdělení objektů ničení s použitím vysoce přesné a neřízené munice:

Tato tendence se objevila po operaci Písečná bouře. Zkoumáním optimálního spojení vysoce přesných zbraní s neřízenými prostředky ničení se zabývají experti mnoha zemí.

Daná tendence se odráží v intenzifikaci prací orientovaných na vypracování způsobů společné činnosti při použití vysoce přesných a neřízených prostředků. Jejich základem je na jedné straně existence a podíl bojových letounů s různými druhy prostředků ničení a na straně druhé počet a charakteristiky objektů, které mají být zničeny.

Při vypracování zámyslů společné činnosti jsou nejen rozdělovány objekty úderů, ale je i slaďována doba jejich zasazení, tržte letu k cílům a opatření ke vzájemnému zabezpečení a součinnosti.

Zlepšování kvality průzkumných údajů v zájmu použití vysoce přesných zbraní:

Tendence je důsledkem zvýšení potřeb posádek v zabezpečení informací o objektech úderů. Při použití vysoce přesných zbraní z velkých vzdáleností se možnosti posádek samostatně vyhledávat objekty snižují. Mezi hlavní faktory patří elektronická opatření prováděná protivníkem, maskování a dezinformace, požáry, dým a podobně. Proto se experti domnívají, že vysoce přesné zbraně nemohou být používány k selektivnímu ničení objektů v plné míře, jestliže jejich použití není podpořeno spolehlivými informacemi od vnějších zdrojů. Deficit informací může vést k závažným chybám, které posádky nemohou vždy zkorigovat.

Při vedení průzkumu v zájmu použití vysoce přesných zbraní je přednost dávana kosmickým prostředkům, které monitorují rozsáhlé území a jsou schopny stanovit nejzranitelnější prvky a demaskující příznaky objektů z hlediska použití konkrétních systémů navedení vysoce přesných zbraní (laserových, infračervených, radiolokačních aj.). Vysoce efektivní jsou v této oblasti družicové systémy pozorování – při jejich použití byly získávány nejen informace, ale i rychle a úspěšně vyhodnoceny výsledky úderů. To značně zvýšilo hodnotovost informací o ztrátách protivníka a umožnilo plánovat následnou činnost s přihlédnutím ke kvalitě splnění předešlého úkolu. Kosmický průzkum není při řešení krizových

situaci doprovázen odvetnými opatřeními protivníka. Při vedení vzdušného kosmického průzkumu v zájmu použití vysoce přesných zbraní mají taktické způsoby své specifické zvláštnosti.

K dalšímu zvyšování kvality průzkumných informací je potřeba vybudovat systémy přenosu informací od prvotních zdrojů do báze vzdušných sil a posádek ve vzduchu, kterým byly stanoveny úkoly ke zničení objektů.

Snížení ztrát způsobovaných civilním objektem a obětí mezi civilním obyvatelstvem:

Existuje názor a přesvědčení, že čím jsou zbraně přesnější, tím méně je obětí a ztrát. Záležitost však není tak jednoduchá.

Podle oficiálních představitelů byly úderly vysoce přesnými zbraněmi v Perském zálivu zasazovány pouze proti vojenským cílům. Pouze 85 procent použitých ŘP a ŘSPDL zničilo předem plánované cíle. Ostatní zasáhly civilní objekty (o civilních obětech jsou publikovány rozporné údaje). Rozporné údaje o zásazích cílů, aktivaci hlavic po dopadu i obětech na obyvatelstvu byly publikovány i při konfliktu v bývalé Jugoslávii.

Letečtí velitelé s praktickými zkušenostmi zdůrazňují, že kromě přesných zbraní musí existovat i „vysoce přesní piloti“, kteří jsou schopni používat tyto zbraně v podmínkách složité pozemní, vzdušné a meteorologické situace. Špatná vycvičenost a připravenost je považována za větší zlo než nedostatečná vybavenost.

Ani v současnosti se názory vojenských analytiků a představitelů vzdušných sil světových velmocí na bojové použití vysoce přesných zbraní příliš nezměnily. Zdůrazňují vysoké a přesné požadavky na velitele a štáby, kteří organizují a řídí bojovou činnost letectva. Podstata těchto požadavků směřuje k včasnému plánování činnosti útvarů vybavených vysoce přesnými zbraněmi v různých regionech, jejich okamžité připravenosti k přesunu (manévru) do prostorů, kde vznikají ozbrojené konflikty, a k plnění bojových úkolů bez zdlouhavého rozvíjení sil dislokovaných na leteckých základnách USA a Evropy.

Možnost realizace těchto požadavků se prokázala během války v Perském zálivu, která byla zahájena bez předběžného zesílení relativně malé letecké skupiny (200 bojových letounů). Následně byla tato skupina rychle rozšiřována (do druhého dne o 90 letounů) – původní sestava tohoto uskupení byla cca desetkrát menší než uskupení na začátku operace Pouštní bouře (2100 letounů).

Vysoce přesné zbraně současně získávaly nový charakter. Byly vyvinuty ŘP a ŘSPDL fungující v libovolných meteorologických podmínkách, s unitárními a kasetovými bojovými částmi, jakož i ŘP průpalného charakteru k ničení vysoce odolných a zahloubených cílů. Velká pozornost byla věnována vývoji obtížně zjistitelných ŘS, systému navedení s aparaturou adaptace na rušení zabezpečující automatickou identifikaci stanovených cílů (nejdříve částečnou, potom úplnou).

Přesné taktické způsoby použití těchto zbraní se neustále vyvíjejí. Přesto se experti domnívají, že použití vysoce přesných zbraní nové generace, které jsou schopny uletět až několik stovek kilometrů, samostatně volit cíle bez vstupu nosiče do zóny PVO, zjednoduší taktiku činnosti posádek a umožní rychlá rozhodnutí ke zjištění objektů je vysoce efektivní. Posádky budou moci pouze odpálit vysoce přesné zbraně na stanovených čarách a rakety budou samy identifikovat cíle a zasazovat proti nim úderly.

Mnozí analytici se však velice obezřetně vyjadřují o tom, že v současné době, po snižování vojenského rozpočtu, nebude v popředí další zdokonalování technických charakteristik vysoce přesných zbraní, tj. náklady na výrobu.

Na základě kritérií cena/efektivnost došli k závěru, že v minulosti byly Vzdušné síly NATO budovány především ke globální odvetné činnosti proti přibližně stejně silnému protivníkovi a byly na ně vynakládány mnohamiliardové prostředky. V současné době studená válka skončila, zhroutily se síly bývalého SSSR a členů Varšavské smlouvy. Nevidané množství zbraní zůstalo zcela nepotřebné. Vývoj vysoce přesných zbraní dospěl do stadia, kdy jsou schopny ničit i objekty velmi malých rozměrů (pilíře mostů, kabely spojení a pod.).

V souvislosti s tím probíhala i ve vojensko-ekonomických kruzích USA diskuse o tom, jak snížit nákladnost programů vývoje a výroby vysoce přesných zbraní. Jsou analyzovány tři směry:

1. – vývoj vysoce přesných zbraní nové generace;
2. – vývoj letounů-nosičů s aplikací technologie stealth, schopných bez zjištění proniknout k cílům a zničit je stávajícími typy vysoce přesných zbraní;
3. – zdokonalování komputerizovaných zaměřovacích a navigačních systémů soudobých bojových letounů, zabezpečujících vysokou přesnost ničení objektů neřízenými prostředky ničení. Takovéto systémy s novými vlastnostmi lze vidět na mezinárodních výstavách a veletrzích.

Hranice mezi těmito směry nejsou přesné a všechny tři nacházejí své uplatnění. Podle analytiků, avšak nikoliv nejlepších, ale ekonomičtější a zabezpečující rychlou návratnost je směr třetí.

Jedním z argumentů, potvrzující realnost této cesty, je fakt použití cca 400 neřízených leteckých pum v operaci NATO Mrtvé oko v roce 1995. Letouny Jaguar Velké Británie a F-16 Holandska, vybavené uvedenými zaměřovacími a navigačními aparaturami zasadily přesné úderly neřízenými pumami proti postavením bosenských Srbů.

Dalším argumentem je fakt, že laserové komplety, kterými jsou vybaveny ŘP, jsou 5krát až 10krát dražší než pumy samotné a mohou být použity pouze jednou.

Tendence rozdělení objektů k ničení vysoce přesnou a neřízenou municí nabývá jiného významu v případě vybavení volně padajících pum přijímači kosmického navigačního systému NAVSTAR.

Hromadné vyzbrojení úderného letectva vysoce přesnými zbraněmi nejen zásadně zvýšilo jeho bojový potenciál, ale vedlo i k určitým změnám v taktice. Prvořadým se stává současné sladění činností proti velkému počtu objektů, rozšiřují se funkce posádek a diferencují se jejich taktické způsoby, projevuje se snaha doplnit ničivé vlastnosti vysoce přesných zbraní lacinější neřízenou municí. Zároveň se však řada expertů domnívá, že stávající taktiku letectva s použitím vysoce přesných zbraní nelze považovat za taktiku budoucnosti. Kdyby Irák, Jugoslávie a další nestabilní regiony světa disponovaly přibližně stejnými leteckými silami a systémy PVO, vedly by zajisté nelítostný boj o převahu ve vzduchu, zasazovaly by silnější úderly proti objektům protivníka a bojová činnost by se změnila v boj vysoce přesných technologií.

Problémy a rizika použití přesných zbraní

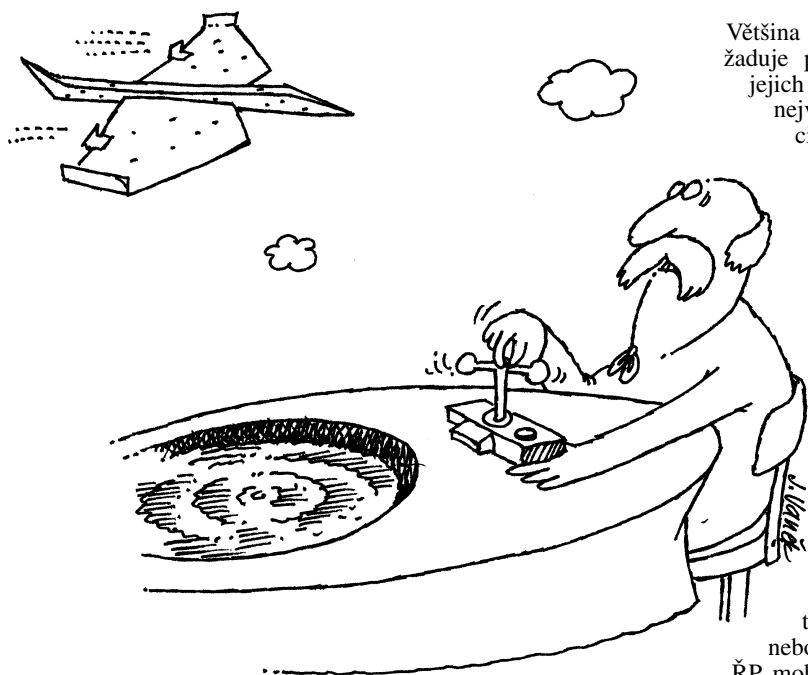
Za mnoha situací je použití přesných zbraní účelné. Toto je dáno omezeným trváním a zasazením, relativně nízkou cenou, omezeným ohrožením vlastních sil, dlouho působící distanční hrozbou a navíc vysokou nadějí na úspěch. Použití přesných zbraní je ale spojeno i s určitými problémy a omezeními.

Konflikty, v nichž byly tyto zbraně použity, jasně prokázaly pozoruhodné možnosti těchto zbraní. Je však potřebné mít na zřeteli, že neúspěchy jsou zřídka zveřejňovány. Pravděpodobná odchylka nejpřesnějších zbraní je pouze několik málo metrů. Ovšem u zbraní, které vyžadují řízení, může zbraň při jeho poruše minout cíl i o kilometry, aniž by měla osádka letounu možnost dráhu letu zbraně ovlivnit.

Důležitou roli při použití přesných zbraní sehrává průzkum. Je nutné, aby úroveň průzkumu potřebná pro přesné úderly byla tak přesná, jako je použitá zbraň. Snímky zřídka poskytnou veškerou potřebnou zpravodajskou informaci, proto všechny dostupné prostředky budou muset spolupůsobit na vytvoření souhrnného zpravodajského obrazu.

Abý úder mohl dosáhnout požadovaného účinku, je potřebná důsledná analýza cíle, která musí zjistit jeho slabá nebo důležitá místa. Při plánování úderu je potřebné zvažovat, co je v daném okamžiku prioritní, tedy jakých výsledků (účinku v cíli) chceme dosáhnout.

Přesné bombardování bývá zpravidla označováno jako „chirurgický úder“. S tím lze souhlasit, pokud máme na mysli přesnost dopadu munice, ovšem ničivá síla 250 kg bojové hlavičky již nemusí být chirurgická. Tento fakt musíme brát v úvahu při možnostech ovlivnit způsobení vedlejších škod. Pravdou je, že se v současnosti používají zbraně, které mají schopnost rozpoznávat podle různých příznaků (tepelných, akustických, radarových). Je ovšem velice obtížné rozlišení např. mezi vojáky a civilním obyvatelstvem, vojenským a civilním autobusem.

Pro minimalizaci vedlejších škod je potřebné stanovit přísná pravidla pro použití zbraní, a to k tomu, aby bylo možné zbraně na rozumné úrovni kontrolovat. Přesné zbraně mohou být kontrolovány ve vysoké míře.

ŘSPDL typu Tomahawk se systémem „vystřel a zapomeň“ bude vyžadovat, aby se o jeho použití rozhodovalo pokud možno na nejvyšší úrovni (o zavedení údajů o cíli).

Pro zbraně dopravované vzduchem (letouny), které vyžadují účast člověka ve fázi útoku, bude potřebné stanovit přesná pravidla, požadovaná kritéria, aby se osádka těchto letounů byla schopna včas a správně rozhodnout v dané situaci, a to i s ohledem na riziko ze strany nepřátelské obrany.

Většina přesných zbraní je sestrojena tak, aby doba pobytu letounů (ohrožení osádek) v prostoru cíle byla minimální. Ovšem potřeba optimálního účinku a omezení pravidel pro zasažení mohou působit tak, že letoun bude muset letět po křivce zteče relativně dlouhou dobu. To bude vyžadovat vysoký stupeň ovládnutí vzdušného prostoru (nadvlády ve vzduchu). Dokonce i ŘSPDL jsou zranitelné systémy PVO krátkého dosahu. Proto i přesné údery budou často nedílnou součástí plánu k dosažení požadovaného stupně nadvlády ve vzdušném prostoru – údery budou prováděny na systém PVO protivníka.

Za války v Perském zálivu byly tyto počáteční úkoly plněny letouny stealth nebo „spotřebními“ bezpilotními systémy, které jsou však značně drahé. Je potřebné provádět i rozsáhlé kombinace protivzdušné obrany s použitím prostředků elektronického boje. Dokonce i v Perském zálivu, kde měly koalici síly vysoký stupeň ovládnutí vzdušného prostoru, byly počty úderných letounů značně nižší než počty letounů podpůrných (zabezpečujících).

Většina přesných zbraní vyžaduje podrobné plánování jejich použití, proto jsou nejvýhodnější proti stacionárním cílům. Působení proti pohyblivým cílům bude vyžadovat speciální metody použití, pružné a pečlivé plánování akce. Současné autonomní zbraně mají malou nebo často žádnou možnost změny programu, jakmile letoun vzletne nebo byly vypuštěny. Starší, laserem nebo opticky naváděné

ŘP mohou být ve vzduchu přeprogramovány (je-li dostatek informací o cíli) nebo mohou být měněny body dopadu i po jejich vypuštění (odhozu).

Mnohé přesné údery se provádějí dvojicemi letounů, bombardovacím a značkovacím. Tento požadavek zvyšuje rozsah plánování, koordinace a sevcvičenosti osádek pro dosažení co nejlepších výsledků. I za plněním takovýchto úkolů je potřebné vidět požadavek kompatibilitosti v rámci letectva Aliance.

Schopnost přesných zbraní dosahovat požadovaného účinku s minimálními vedlejšími škodami značně ztížila úkol hodnocení výsledku úderu. To platí obzvláště pro údery proti odolným nebo podzemním objektům. Fyzický důkaz zásahu zbraně nebude postačovat k měření úspěšnosti úkolu. Tak například, zasažení úkrytu letounu nemusí vypovídat ještě o tom, zda byl letoun v úkrytu zničen. Jako vhodná metoda hodnocení výsledku úderů potom může být sledování počtu vzletů, které nám vypoví více než zásahy úkrytů.

Při vedení asymetrické bojové činnosti z naší strany lze předpokládat, že protivník bude na naši činnost reagovat. Bude pravděpodobně docházet k použití civilní a průmyslové infrastruktury jako krytu, rozptýlenému rozmístování jednotek, k jejich menšímu soustředování. To znamená, že i plánování činnosti (úderů) se z naší strany musí těmto podmínkám přizpůsobit.

Přesná munice poskytuje vysoce kvalitní snímky od zahájení útoku až po její náraz, čímž je dána i výhoda okamžitého vyhodnocení úderu. Takovéto snímky zveřejňované ve sdělovacích prostředcích jsou určeny k udržení podpory domácího obyvatelstva. Čelí nepřátelské propagandě o neúspěších a nerozlišujících úderech. Toto ovšem neplatí o zbraních autonomních nebo zbraních, které působí na velké vzdálenosti a tyto podobné snímky neposkytují.

Čím více je osádka při vypuštění zbraně vzdálena od objektu úderu (jeho PVO), tím větší je její bezpečnost. Toto bývá někdy považováno za klíčové kritérium výkonnosti. Systémy, které vyžadují rozpoznání cíle, jsou však omezeny jistou vzdáleností, která může záviset na rozlišovací schopnosti samonaváděcího přístroje (displeje) v pilotní kabině. To znamená, že v jistých případech bude muset letoun působit z menších vzdáleností vypuštění, než je délka maximální, obzvláště u malých a dobře maskovaných objektů.

Pouze některé přesné zbraně mohou působit za každého počasí

Na rozdíl od rozšířeného názoru je jen velmi málo přesných zbraní schopno působit za každého počasí. Tuto schopnost mají zbraně, které používají některou formu nezávislého řízení (inerciální, GPS, sledování terénu). Zbraně, které vyžadují optickou viditelnost cíle, mají sníženou (někdy nulovou) účinnost za špatného počasí, ačkoli mohou dobře fungovat za normálních podmínek v noci. Déšť, dým mohou ovlivnit energii laseru, teplotní rozdíl bude mít vliv na infračervené systémy. Pravidla volby cílů budou pravděpodobně vyžadovat určitou formu nezávislého ověření stavu cíle před vypuštěním zbraně. Tento úkol může být delegován na družice, pozorovací letoun, které mohou být ovšem samy ovlivněny špatným počasím.

Je zřejmé, že požadavek přesnosti není levná záležitost, ačkoli ceny přesné munice jsou velmi rozdílné (ŘP do 10 000 dolarů, ŘSPDL okolo 500 000 dolarů). Efektivnost z hlediska ceny je velmi důležitá a použití určité zbraně musí být určováno i tímto faktorem. Může-li ovšem použití ŘSPDL vyloučit ohrožení několika pilotovaných letounů, pak je její použití odůvodnitelné, a to minimalizováním vlastních ztrát.

Nezanedbatelná je i cena výcviku v použití přesných zbraní. Jelikož je jejich cena vysoká, je omezen i počet „výcvikových“ střel. Možnosti výcviku jsou takticky omezeny u střel s dalekým dosahem, toto je dáno požadavky bezpečnosti. Jako možná a schůdná alternativa se v budoucnu jeví realizace výcvikových střel s využitím simulacních technologií.

Přesné technologie značně snížily počet potřebných zbraní pro letecké operace, čímž se snížily nároky na strategickou přípravu. Technické zabezpečení složitých zbraní, označovacích systémů a palubních senzorů s sebou ovšem přináší velké logistické úkoly.

Účinek přesných zbraní je znám. Nelze ovšem opomíjet teoretické poznatky a vývody z předcházejících konfliktů. Je potřebné brát v úvahu a správně vyhodnocovat historické, politické a vojenské skutečnosti, čímž lze ve značné míře předcházet zbytečnému prodlužování leteckých operací. Vždy je potřebné mít na zřeteli velké morální, materiální a obrovské lidské ztráty, ať jsou již na kterékoli straně.

Tatarstán a Rusové

ONDŘEJ KLÍPA

Konfliktní pohled na historii

V současném Rusku je živé množství předsudků namířených proti islámu a přímo proti Tatarům. Éra sovětského „mezinárodního přátelství“ již dost problematický vztah Rusů k Tatarům ještě zhoršila striktně proruským pojetím historie ve školství a protežováním Rusů na úkor místních obyvatel.

Na začátku 13. století, tedy v době mongolského vpádu do Evropy, se na území dnešního Tatarstánu¹⁾ rozkládalo volžsko-kamské Bulharsko. Jedna skupina starověkých Bulharů (Bolgarů) se sem dostala ze svého původního území v azovských stepích po rozbití bulharské říše útokem Chazarů v 7. století. Starověké Bulhary většina historiků považuje za opravdové předky dnešních Tatarů. Koncem 80. let minulého století se část tohoto povolžského národa přímo hlásila k Bulharům (hnutí Bulhar-Al-Džadid).²⁾ Tatarská politická a společenská elita však považuje existenci autonomní republiky v současném Rusku za navázání na jedinou státnost Tatarů končící rokem 1552, tj. útvar Kazaňského chanátu, kterým vládli již domestikovaní Mongolové promísení s původním obyvatelstvem. Druhá varianta identifikace byla podpořena velmi populárním „pantatarismem“ – ideou spojení všech tatarských etnických skupin (včetně např. sousedních Baškirů) a jejich organizované politické aktivity.

Rusové ale svým pojetím útlaku pod „tataro-mongolským jhem“ moderní tatarský národ spojují již s mongolskou expanzí a se Zlatou hordou Čingischánova nástupce Bátia, na jejíchž troskách Kazaňský chanát teprve roku 1438 vznikl.³⁾ Umožňuje jim to od prvních kontaktů s nájezdníky zažitá praxe označování za Tatory i místní podmaněné etnika Čingischánovou tataro-mongolskou armádou.⁴⁾ Přitom právě v této rané době vzniká přímo genetická nenávisť Rusů k mongolské nadvládě, později spojována výhradně s Tatory. Lze proto pochopit „bolgaristy“ předkládající konkurenci dosavadnímu pojmenování tatarského národa, obdrženého v podstatě od Rusů. Tataři se proti paušálnímu spojování s mongolským útlakem brání i zcela otevřeně. Příkladem mohou být protesty proti každoročním celoruským připomínkám nejvýznamnější vítězné bitvy nad Zlatou hordou roku 1380 na Kulikově poli, pro přílišné zdůrazňování poražených „Tataro-Mongolů“.

Podobným střetem historiografických koncepcí je pohled na dobytí Kazaně carem Ivanem IV. Hrozným v roce 1552, ve kterém se Tataři již plně ztotožňují s poraženou stranou. Zatímco tradiční ruské pojetí událost interpretuje jako konečné zúctování s tataro-mongolskými utlačovateli, Tataři připomínají tvrdou rusifikaci doprovázenou téměř genocidou je-

jich etnika a devastací kultury a islámského náboženství. Od roku 1990 slaví Den vzpomínky na padlé při obraně Kazaně. Tyto historiografické spory se projeví i ve školství, kde jsou známy jako „boj učebnic“.

Tataři a islám

Přijetí muslimské tradice,⁵⁾ a zvláště jejího prozápadního směru u největšího muslimského národa na území Ruské federace jako základ jejich současné národní identity nebylo jednoznačné. Konflikt mezi reformním prozápadním islámem orientovaným na sekulární Turecko, fundamentalistickým směrem zaměřeným na arabské státy a proruským nenáboženským proudem se zařadil mezi množství ideologických sporů doprovázejících vznik Tatarstánu. Všechny skupiny často sjednocoval pouze cíl politické autonomie a vymanění se z ruského vlivu, především stavění hráze proti expanzivní pravoslavizaci.⁶⁾

Islám hrál v Tatarstánu od začátku rozporuplnou roli. Vzhledem k silně venkovskému charakteru tatarského obyvatelstva se islámští duchovní významně podíleli na vzniku novodobé národní inteligence. Na druhou stranu ale nábožensko-nacionální radikálové kriticky destabilizovali vnitropolitickou situaci krátce po vyhlášení nezávislosti v roce 1990, ze které nakonec vítězně vzešlo umírněné křídlo v čele se současným prezidentem Mintimerem Šajmijevem. Celosovětské náboženské probuzení z přelomu 80. a 90. let se v každém případě stejně jako v jiných ruských oblastech postupně přetřansformovalo do etnických kategorií, které se ukázaly jako mnohem pevnější pojivo, a náboženství zůstalo jen jako instrument národního uvědomění.

Tataři, nebo Tatarstánci?

Klíčovou otázkou pro další existenci Tatarstánu se ukázala jednotná koncepce tatarského národa. Od vyhlášení suverenity v roce 1990 soupeří dva hlavní proudy: etnický, který prosazuje nábožensko-nacionalistické strany, a pragmatický, uplatňovaný v politické praxi, který je bližší koncepcím nacionálně umírněných politických stran. V národní koncepci radikálních stran jako Ittifak a Milli Medžlis je islám hlavním nástrojem modelujícím celou společnost. Z takto formovaného národa by měl teprve vzniknout samostatný stát.

Umírněný proud má však opačný přístup. Národ se může formovat teprve v politické autonomii, do té doby existují jen etnika. Jde tedy o přístup občansko-politický, vzorem je Švýcarsko. Nicméně i v takovém konceptu je potřeba „vyplnit“ vzniklý národ nějakou kulturou. S ohledem na složení Tatarstánu (zhruba polovina Rusové a polovina Tataři) a také jako vymezení se k ruskému euroasiatismu bylo vybráno velmi prozápadní zaměření „euroislámu“, který je spojován s reformními tatarskými proudy, hlavně s džadidismem. Taková náplň však na první pohled není nadnacionální, a navíc bývá deformována, aby byla co nejvíce politicky neutrální.

Umírněná koncepce, známá jako „tatarstanismus“, je často využívána politickou elitou. Vládě slouží ponejvíce k jejím vlastním ekonomicko-politickým cílům. Tento multikulturní model například umožňuje ignorovat skutečné mezietnické konflikty. Pragmatická vládní koncepce se vyznačuje především obratným balancováním mezi oběma hlavními etniky, tak aby nikoho přímo nepopudila a zajistila si většinovou podporu. Prvním projevem bylo roku 1992 získávání příznivců pro referendum o státní suverenitě. Model je proto nazýván paritně nacionalistický nebo subnacionalistický. Zřetelný pragmatický posun je vidět na Deklaraci o nezávislosti (1990), kde se ještě píše o „tatarském národě“, a v Ústavě Republiky Tatarstán (1992), kde již vystupuje „národ Tatarstánu“. Nejen nacionalistické tatarské strany sdílejí obavu, že tato politika bez jasné preference tatarské národní kultury (hlavně ve školství) povede k destrukci tatarského národa, kvůli jeho „rozpojení“ se státem. Negativním důsledkem je též vytváření dvojí identity – národní (tatarské) a občanské (tatarstánské), což je chápáno jako zrada původních ideálů tatarské suverenity. V nich měla být autonomní republika přirozeným vyústěním emancipace Tatarů.⁷⁾

Nic společného s Rusy

Zásadním prvkem tatarských národních ideologií je vymezení se k ruskému nacionalismu. Ruskou pravoslavnou kulturu Tataři shledávají jako naprosto neatraktivní pro svůj národ. I přes dobrou vůli Tatarů není pravosláví podle nich ke sblížení s islámem připraveno. Ostře se staví proti koncepci ruského státního národa (rossijanije), kterou považují za absurdní konstrukt neaplikovatelný na Tatory, pevně spojené s islámským a turkickým světem.⁸⁾ Svým „tatarstanismem“ druhý největší národ v RF dokonce vytváří Rusům de facto konkurenci. V praxi se tím staví do schizofrenní situace, protože vytváří politicko-občanský „tatarstánský“ národ, jenž však má být pouhou součástí podobně strukturovaného národa občanů Ruska (rossijanije).

Jeden z dalších sporů, které vytvářely obdobně rozpolcenou situaci mezi vlastními představami a realitou Ruské federace, byl výběr typu abecedy pro tatarštinu jako úřední jazyk. Spor navíc významně ukazoval jednotlivé směry politicko-ideologické orientace Tatarů.

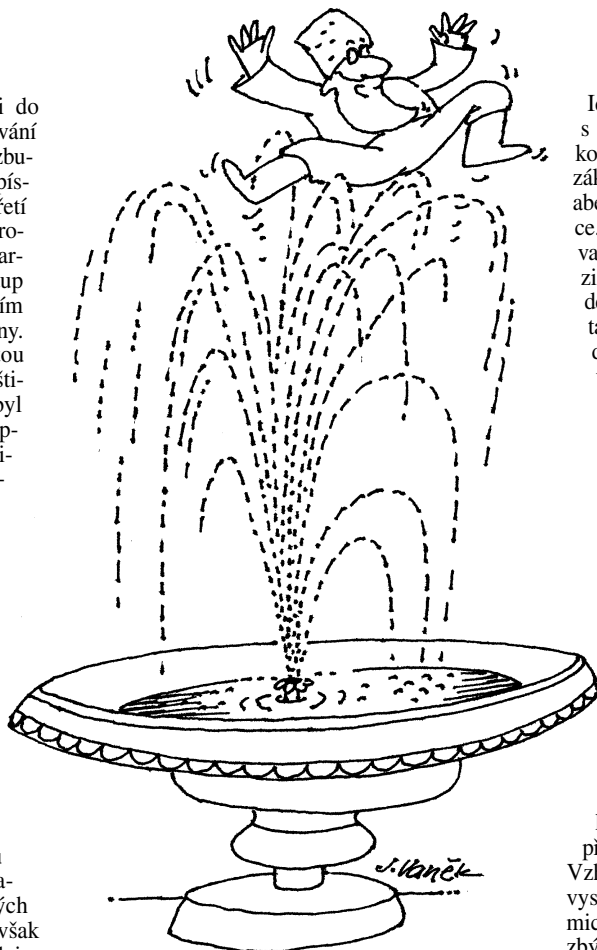
V úvahy přicházelo arabské písmo, které Tataři užívali až do roku 1927. Umožňuje tedy přístup ke staré národní a náboženské literatuře. Další možnou variantou je přizpůsobená cyrilice (azbuka), užívaná od roku 1939. Její kla-

dy jsou pochopitelně ve snazší integraci do okolního prostředí Ruska. Pro její zachování mluví odpor starší generace přivyklé na azbuku a hlavně nesmírná nákladnost změny písma v celé republice. Nakonec vítěznou třetí variantou je latinka, což koresponduje s prozápadní a zvláště protureckou orientací tatarské elity. Je očekáván také rychlejší přístup ke globálním komunikačním technologiím a zvýšení mezinárodního statusu tatarštiny. Výběr latinky byl doprovázen sedmiletou prací na jejím přizpůsobení fonetice tatarštiny. Zákon o ustanovení tatarské abecedy byl přijat v roce 1999 a od roku 2000 je postupně uváděn do praxe.⁹⁾ Tento zřetelně protiruský akt s poměrně krátkým trváním zůstal však posledním výstřelkem tatarského emancipačního úsilí.

Stát ve státě?

K demonstraci vlastní suverenity a opakovanému narážení na hranice své existence v rámci Ruské federace podobně jako v národním obrození docházelo v několika etapách i na politické úrovni ve vztahu k centru. 30. srpna 1990 byla bezprecedentně vyhlášena suverenity tatarské autonomní republiky (pouhé tři měsíce po Rusku), nově nazvané Tatarstán, s požadavkem změny statusu autonomie v rámci RSFSR na svazovou republiku. V květnu roku 1991 byli Tataři svými vůdci vyzýváni k bojkotu ruských prezidentských voleb. Svazová dohoda se však neuskutečnila kvůli rozpadu SSSR (podzim 1991). V říjnu 1991 byla vyhlášena nezávislost na Rusku, v autonomii definitivně potvrzena 21. března 1992 referendem. Na skutečnost státní suverenity Tatarstánu pamatovala i ústava, přijatá 6. listopadu 1992. Ambiciózní Tataři (spolu s Čečenci) zpočátku odmítli Federální smlouvu mezi centrem a regiony, přijatou jen deset dní po tatarském referendu, která konečně stabilizovala velmi napjatou situaci v regionech na území Ruska.

V roce 1993 po porážce parlamentní opozice v Moskvě se výrazně upevnily pravomoci prezidenta Jelcina a umocnily centralizační tendence. Navzdory tatarským výtkám byly z textu Základního zákona nové federální ústavy (1993) vyškrtány zmínky o suverenitě autonomních republik. Největšího úspěchu však Tataři dosáhli rok poté, kdy byla podepsána Dohoda o dělbě a vzájemném delegování pravomocí mezi Ruskou federací a Republikou Tatarstán. Tatarům se tak splnilo přání trvajících v podstatě od 20. let na status svazové republiky, čehož bylo de facto dosaženo vyjádřením „republika asociovaná k Ruské federaci“. Tatarstán šel nyní znovu tak jako v roce 1990 příkladem ostatním autonomním celkům, které následovaly tuto „tatarskou cestu“ bilaterálního vymezení svých pravomocí s moskevským centrem. V kulturní sféře se stal vzorem zvláště pro tradičně muslimské autonomní subjekty. Nestabilním definováním republik v RF byla ještě prohloubena asymetrie federace naznačená již ve Federální smlouvě (1992). Vydělila se tak skupina vůdčích regionů, do které patří i Tatarstán, mj. díky svému obrovskému surovinovému bohatství. Tyto regiony si vydobily rozsáhlé daňové a rozpočtové výhody často na úkor regionů ostatních.¹⁰⁾ Tatarstán se nacházel v originální situaci deklarované (svou

ústavou) i faktické suverenity (kromě např. resortů obrany a zahraničí) a přitom „pouhého“ subjektu federace. Úplné administrativní povýšení na úroveň Ruska Tatarstán plánoval v případě vzniku rovnoprávného svazu Běloruska a Ruska. Vzhledem k rozporům plynoucím z rozdílného postavení centra a jednotlivých regionů i regionů mezi sebou se neudržitelný stav koncem devadesátých let rozhodl Boris Jelcin vyřešit. Změnu asymetrické, „ústavně-dohodové“ federace započal již kabinet J. Primakova, ale radikální obrat nastal po zvolení V. Putina do funkce prezidenta.

Rychlé vystřízlivění

Putinova proprezidentská koalice Jednota, integrující regionální politické síly, vystřídala Jelcinův model získávání přízně regionálních vůdců kompromisními dohodami o autonomii. Putin rozdělil Rusko na sedm přehlednějších a kontrolovatelnějších „superblastů“ v čele se svými zmocněnci a začal se sjednocováním federální a regionální legislativy.¹¹⁾ V Povolžském federálním okruhu, jehož součástí je i Tatarstán, začaly od října 2001 pracovat soudní komise. Putinova iniciativa odhalila roušku schizofrenního postavení Tatarstánu v RF, když nalezla 42 článků tatarstánské ústavy neshodných s Ústavou RF.¹²⁾ Přinejmenším někteří tatarští politici věří, že by se změny daly řešit politickou cestou, aby se předešlo negativním dopadům legislativní unifikace.¹³⁾ Prezident Šajmijev patří k realistům, když radí zvyknout si na měnící se politickou situaci Ruska a přizpůsobit se přechodu k ústavně-teritoriální federaci podle hesla: „Porozumění a kompromis je politickým imperativem Tatarstánu“.¹⁴⁾

Ideály národní emancipace zcela v rozporu s nacionálním programem Ruska byly tvrdě konfrontovány na podzim roku 2002. Federální zákon nařídil autonomním republikám užívání abecedy úředních jazyků jen na základě cyrilice. Tataři ve svém oficiálním protestu poukázali na porušení celé řady vnitrostátních i mezinárodních právních norem, včetně „obecně demokratických principů civilizovaného světa“. Podobnou ranou v té době byl speciální dopis ministerstva školství řídicím orgánům vzdělávání v subjektech federace o zavedení předmětu „Pravoslavná kultura“ do škol.¹⁵⁾ Dlouho vypracované koncepte občansko-politického národa Tatarstánu zde nakonec narazily na svůj známý problém – určit vhodnou „kulturní výplň“. Vlastní nedůslednost v prosazování tatarské a islámské kultury, zapříčiněná vlivem ruského obyvatelstva v republice, bude zřejmě zahabena suverénní rusifikační aktivitou prezidenta Putina. Nová intenzita kulturní centralizace Tatarů pravděpodobně donutí k obraně svých národních tradic, a tím budou tlačeni do původního pojetí národa na etnickém základě. Již protest poslanců tatarstánskému parlamentu proti oběma direktivám se v podstatě může považovat za protest Tatarů, a nikoliv všech obyvatel spolu s tatarstánskými Rusy (ti sami by s novým předmětem a azbukou asi souhlasili).

Vzhledem k tomu, že jakákoli radikální cesta vystoupení z RF je z bezpečnostních a ekonomických důvodů vyloučena, Tatarům nyní nezbyvá než uhájit poslední zbytky z bývalé politické suverenity. Po záněm období národní emancipace se musí připravit na to, že se znovu stanou pouhým segmentem tentokrát nikoli sovětského, ale velkého národa Ruska.

¹⁾ Tatarstán: rozloha 67 800 km²; 3,8 milionu obyvatel; hl. m. Kazaň (1,1 milionu obyvatel).

²⁾ V roce 1989 však „bulharskou“ národnost uvedlo pouze 188 obyvatel Kazaně. Viz R. K. Urazmova, S. V. Češenko: Tatarj. Moskva „Nauka“ 2001. str. 517.

³⁾ Slovo „tatar“ přitom původně začaly používat turkické kmeny, které byly postupně asimilovány mongolskými nájezdníky, jako pojmenování pro Mongoly. V některých pramenech se „Tataři“ objevují již jako samostatný mongolský kmen. Viz Dějiny Ruska: M. Švankmajer, V. Veber, Z. Sládek, V. Moulis. LN. Praha 1999. str. 22.

⁴⁾ Např. V. Hubinger, F. Honzák, J. Polišínský: Národy území světa. MF Praha 1985. str. 286.

⁵⁾ Na území dnešního Tatarstánu se islám dostal již v 9. století, kdy ho přijali Bulhaři.

⁶⁾ Urazmova, Češenko...ibid. str. 515.

⁷⁾ Sultanov, Farit: Nacionalnaja doktrina „tatarstanizm“. In: Tatarstan 2001/12, str. 12–14.; Urazmova, Češenko...ibid. str. 532–539.

⁸⁾ Urazmova, Češenko...ibid. str. 537.

⁹⁾ Urazmova, Češenko...ibid. str. 529.

¹⁰⁾ Viz např. Kotyk, Václav: Vztahy centra a regionů Ruské federace. ÚMV. Praha 1998.

¹¹⁾ Holzer, Jan: Politický systém Ruska (Hledání státu). CDK. Brno 2001. str. 86.

¹²⁾ Nová redakce tatarstánské ústavy byla schválena 30. března 2002.

¹³⁾ Spolu se vznikem federálního okruhu se dokonce objevily naděje pantataristických nacionalistů na vůdčí roli Tatarstánu v něm, a tedy „renesanci“ Kazaňského chanátu.

¹⁴⁾ Chajdullin, Marat: Tatarstanskij algoritm. In: Tatarstan 2001/10, str. 8–11; str. 11.

¹⁵⁾ Informace ze serveru www.gossov.tatarstan.ru

Milníky

MILOŠ BALABÁN

ruské bezpečnostní politiky v roce 2002

a její další perspektivy

Přepadením moskevského divadelního centra na Dubrovce čečenskými teroristy koncem října minulého roku se i samotné centrum Ruska, podobně jako New York nebo Washington o rok dříve, dostalo do první linie boje s mezinárodním terorismem. Došlo k němu po již třináct měsíců trvajícím konfliktu na široké frontě s novou podobou mezinárodního terorismu, ve kterém se Rusko stalo jedním z jeho hlavních protagonistů na straně západního společenství. Teroristický akt v Moskvě poznamenal i ruskou vnitřní a zahraniční politiku, která byla ve třetím roce prezidentství Vladimira Putina konfrontována i s dalšími novými výzvami a problémy.

Nová strategie vnitřní bezpečnosti

O teroristickém aktu na Dubrovce bylo napsáno již mnoho, a nemá proto smysl detailně se vracet k jeho průběhu. Přesto je ale na místě zmínit několik postřehů. Ruským speciálním jednotkám se podařilo odvrátit nejkatastrofičtější scénář dramatu – vyhození divadla do povětří a smrt minimálně jednoho tisíce lidí v divadle samotném i v jeho okolí. Byla by to obrovská lidská tragédie, která by také mohla mít vážné politické důsledky. S velkou pravděpodobností by došlo k oslabení důvěryhodnosti vedení země v čele s prezidentem Putinem. Druhý „Kursk“ by mohl v konečném důsledku znamenat značné rozkolísání stále křehké politické a ekonomické stability Ruska, které bylo dosaženo za jeho prezidentství. To by rozhodně nebylo v zájmu euroatlantického společenství, což potvrdila i reakce amerického prezidenta George W. Bushe, který na adresu čečenských teroristů, kteří drželi nevinné civilisty jako rukojmí, prohlásil, že „tito lidé byli vrazi, stejní vrazi jako ti, kteří přišli do Ameriky. Existuje společná hrozba – a pokaždé, když někteří chtějí obětovat nevinný život za takzvanou věc, je nutné se s nimi bezohledně vypořádat.“¹⁾

Západ ale při řešení situace na Dubrovce nepomáhal pouze slovy, ale i konkrétními činy. Ruské zdroje např. uvedly, že ruským speciálním službám pomáhaly na místě experti britské speciální jednotky SAS a protiteroristického oddílu SO-13 Scotland Yardu, kteří přiletěli do Moskvy na žádost ruské strany. V daném případě nelze vyloučit, že je to i možný výsledek britsko-ruských jednání na nejvyšší úrovni mezi premiérem Blairm a prezidentem Putinem, v jejichž rámci se posuzovaly mj. možnosti vzájemné součinnosti a koordinace operativních a politických opatření v boji s mezinárodním terorismem.

Teroristický akt na Dubrovce ovšem akceleroval i politickou diskusi o vnitřních aspektech

boje proti terorismu. Z reakcí řady ruských politiků, vojáků, představitelů tajných služeb a zahraničněpolitických expertů vyplynuly dva zásadní závěry. Rusko bude potřebovat novou strategii boje proti terorismu, včetně přijetí nových zákonů (např. federálního zákona o národní bezpečnosti), které naplnění této strategie umožní, přičemž celý tento proces se musí realizovat v kontextu novelizace Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace (poslední novelizace proběhla v lednu roku 2000), kterou na základě rozhodnutí prezidenta začala připravovat ministerstva obrany a zahraničních věcí.

Druhým neméně závažným závěrem je deklarování nutnosti zajistit, aby ruští občané byli psychologicky a organizačně připraveni na každodenní nebezpečí terorismu a konfrontace s ním (nelze přehlédnout, že v podtextu takového konstatování může být i negativní poznatek z protiteroristické operace na Dubrovce, jejíž pozitivní výsledek byl částečně devalvován organizačním selháním jejího zdravotnického zajištění, což způsobilo smrt části rukojmích).

V ruských médiích je možné v této souvislosti zaznamenat řadu vyjádření o nezbytnosti přestavby celého systému vnitřní a vnější bezpečnosti, obnovení bojovosti ozbrojených sil a efektivitu orgánů právní ochrany a speciálních služeb. Počítá se také s posilováním struktur Federální bezpečnostní služby (FSB), které jsou bezprostředně nasazovány do protiteroristických operací, včetně jejich vybavení speciálními zbraněmi a technikou.

Do tohoto rámce jednoznačně zapadá rozhodnutí prezidenta Putina o aktivnějším zapojení ozbrojených sil do boje proti terorismu a v neposlední řadě očekávané vytvoření nového orgánu, který bude mít za úkol koordinovat činnost všech ruských silových struktur (v současné době se jedná o 11 ministerstev a ústředních úřadů). Podle dostupných informací bude mít armáda v novelizované koncepci přesnější vymezené vnitřní funkce. Podle člena bezpeč-

nostního výboru Státní dумы armádního generála Anatolije Kulikova jde o to, aby armáda byla schopna plnit i část úkolů, které jsou v kompetenci vnitřních vojsk. Jedná se především o používání fyzické síly, speciálních prostředků pro boj s teroristy a také o ochranu účastníků bojové činnosti ve vnitřních ozbrojených konfliktech. Tento záměr ale může výrazně zkomplikovat fakt, že se stále nedaří realizovat v plné míře cíle vyhlášené vojenské reformy a bojovost armády zůstává na nízké úrovni.

Všechny uvedené změny si pochopitelně vyžadují nemalé finanční prostředky – Státní дума již vyjádřila připravenost uvolnit několik miliard rublů pro ministerstva a úřady mající v kompetenci boj s terorismem.

Další miliardy si ovšem vyžádá již téměř jednu dekádu trvajícím konflikt v Čečensku. Akce čečenských teroristů v Moskvě, jejichž oficiálním cílem bylo dosáhnout stažení ruských vojsk z Čečenska, měla přesně opačný účinek. Ruské politické vedení po likvidaci teroristů na Dubrovce naopak rozhodlo o pokračování vojenské operace, která má zajistit obnovení ústavního pořádku v Čečensku. Důvodem pro takové rozhodnutí je skutečnost, že dále pokračují teroristické útoky na území Čečenska. Za sedm měsíců roku 2002 jich bylo zaznamenáno podle ruských zdrojů osmdesát. Podle politického vedení Ruska se dokonce čečenské separatistické síly v čele s Maschadovem již zcela transformovaly v teroristické uskupení (což měla potvrdit i akce na Dubrovce), jehož cílem je vytvoření tzv. Islámského kalifátu od Černého po Kaspické moře.

Nejenom z ruských, ale i ze západních zdrojů jsou zveřejňovány informace o napojení čečenských teroristů na síť al-Káida, která má zřejmě jednu ze svých základů i v Panské soutěsce v Gruzii, v bezprostřední blízkosti Čečenska. Na druhé straně při bojových operacích ruských federálních sil často dochází k vážnému porušování lidských práv místních obyvatel, což rozhodně nepřispívá k zastavení spirály násilí.²⁾ Čečenský konflikt je ale řešitelný pouze politickými prostředky. Proto se má v březnu 2003 uskutečnit referendum o přijetí čečenské ústavy. Toto referendum by mohlo být základem celkového politického řešení tohoto ohniska nestability.

Důležitou součástí politického řešení je také ekonomická obnova země, kterou federální centrum deklaruje jako jednu z hlavních priorit. Byl schválen federální cílový program „Obnova ekonomiky a sociální sféry Čečenské republiky pro rok 2002 a následující období“, na který byla z ruského státního rozpočtu vyčleněna nemalá částka 4,5 miliardy rublů. Snahy o politické řešení jsou ale stále torpédovány. Teroristický útok na vládní administrativní budovu v Grozném, k němuž došlo v prosinci minulého roku a při kterém zahynulo 81 osob, je toho důkazem. Dá se proto očekávat, že konflikt bude ještě delší dobu pokračovat. Hlavní otázkou zřejmě nyní je, zda existuje v dohledné době šance na politické jednání o budoucím uspořádání Čečenska. Zde je zřejmě hlavním problémem, kdo může být skutečným partnerem Moskvy z čečenské strany v těchto jednáních, partnerem, který by měl nezbytnou politickou podporu většiny obyvatel Čečenska.

Křehká stabilita

Veškerá opatření a záměry pro zefektivnění nástrojů zajišťujících vnitřní bezpečnost Ruska mohou být ovšem plně realizovány pouze v podmínkách politické, společenské a ekonomické stability. V posledních třech letech prezidentství Vladimíra Putina se v tomto směru učinilo nemálo konkrétních kroků. Především došlo k upevnění autority státní moci, a tím i jejích struktur na ústřední úrovni, byly realizovány některé důležité strukturální reformy (např. daňová), výrazně se oslabila tendence k regionalizaci země, která mohla vést až k jejímu postupnému rozpadu.

Na druhou stranu stále existuje nemálo důležitých problémů. Nedostatečná rozvinutost místní samosprávy způsobuje, že nejsou realizována všechna rozhodnutí státní moci z centra, stále velký byrokratický aparát na všech úrovních není schopen (a také v mnoha případech ochoten) plně realizovat potřebné ekonomické reformy, značný je i rozměr korupce. Velká je i míra kriminality, což je mj. vážnou překážkou pro rozvoj malého a středního podnikání. Rusko také zaostává v oblasti modernizace svého technologického a vědeckovýzkumného potenciálu.³⁾ Stav řízení země je proto ze všech uvedených důvodů považován podle závěrů expertní studie ruské Rady pro vnitřní a obrannou politiku „Nové výzvy bezpečnosti a Rusko“ za nevyhovující z hlediska potřeb modernizace země.

Nicméně přes všechny zmíněné problémy není možné nezaznamenat výrazné oživení a úspěchy ruské ekonomiky. Ekonomika Ruska roste. Zlaté rezervy Ústřední banky dosáhly v roce 2002 úrovně 46 miliard dolarů (v posledním roce existence SSSR to bylo 12 miliard dolarů). Státní rozpočet dosáhl proficitu již třetí rok za sebou a produktivita práce se v roce 2002 zvýšila o 7 procent. Díky vysokým cenám ropy získalo Rusko z jejího exportu doplňující zdroje pro pravidelné splátky svého zahraničního dluhu. Výrazně se pokročilo i při realizaci klíčového prvku ruské ekonomické reformy – reorganizaci obrovského energetického průmyslu, který disponuje největší elektrickou rozvodnou sítí na světě.

Ruská ekonomika je ale stále příliš závislá na exportu ropy a plynu, který se podílí celou třetinou na příjmech státního rozpočtu. Jakékoliv kolísání cen těchto komodit směrem dolů může způsobit ruské ekonomice vážné problémy.⁴⁾ Na druhé straně mnozí ruští ekonomičtí experti uvádějí, že nízká cena ropy na mezinárodním trhu by mohla podnítit rychlejší diverzifikaci ekonomiky. V každém případě jsou dnes zásoby ropy, plynu a dalších přírodních zdrojů spolu s jaderným potenciálem, velikostí území a nepominutelným lidským kapitálem jedním z faktorů pro respektování významu Ruska v mezinárodněpolitickém měřítku.

Strategické priority

Výše uvedené faktory určující stávající význam Ruska byly po 11. září 2001 ještě rozšířeny o takovou zahraniční politiku pod vedením prezidenta Putina, která z Ruska učinila vítaného spojence Západu v boji proti terorismu. Rusko získalo díky své politice

po 11. září novou autoritu jako konstruktivní a předvídatelný subjekt mezinárodních vztahů. Stav a hlavní klíčové úkoly ruské zahraniční politiky v této souvislosti v nejméně koncentrované podobě indikoval 12. června 2002 na setkání s ruskými velvyslanci ruský prezident Vladimir Putin.

Zdůraznil, že Rusko bylo schopno v mezinárodních vztazích opustit cestu dlouhodobé konfrontace, což vytváří příznivé podmínky pro jeho další politický a ekonomický vývoj. Základním a dlouhodobým úkolem zahraniční a bezpečnostní politiky je čelit hrozbě terorismu, přičemž tento úkol je základním tématem ve vztazích se zeměmi, které patří k protiteroristické koalici. V případě Spojených států Putin uvedl, že základem současných vztahů je nové vnímání národních zájmů obou zemí a shoda v hodnocení charakteru světových hrozeb.

Vztahy se Spojenými státy Putin označil za jednoznačnou prioritu, což ostatně pregnantně vyjádřil již v únoru 2002 v interview listu Wall Street Journal, ve kterém uvedl, že spolupráce mezi oběma státy v protiteroristické koalici je počátkem přehodnocování globálních vztahů a také počátkem vytváření nových aliancí založených na vzájemných bezpečnostních zájmech. Tento závěr potvrzuje i nová Strategie národní bezpečnosti Spojených států přijatá v září 2002, podle které Spojené státy považují Rusko za jednoho z klíčových partnerů na mezinárodním poli.

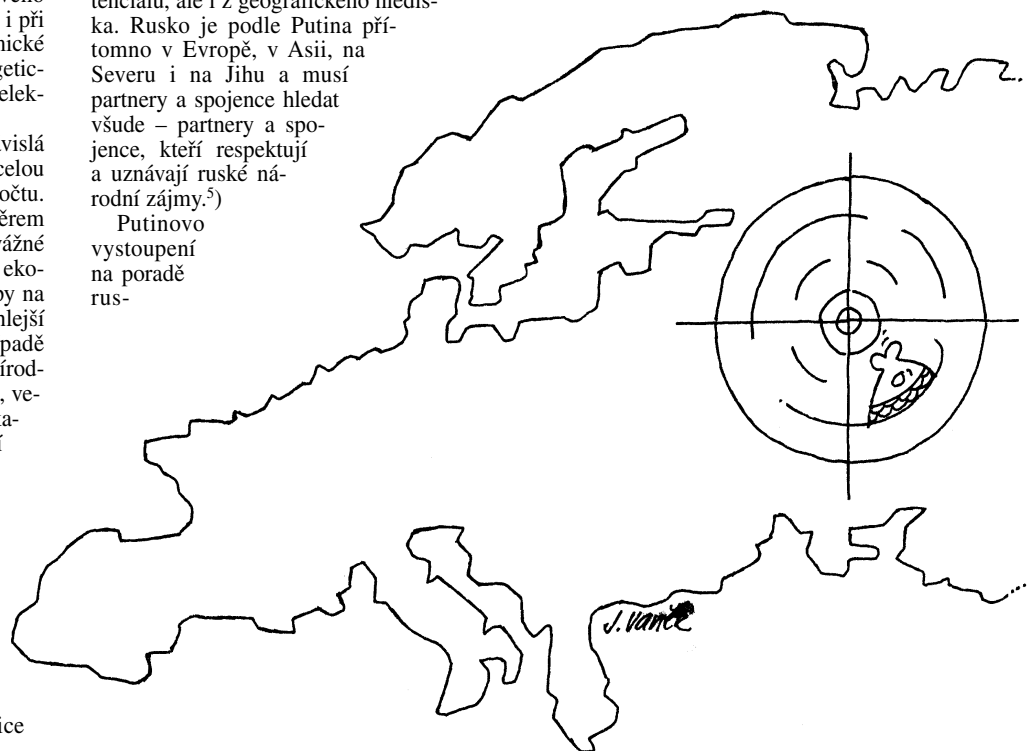
V kontextu s již zmíněnou potřebou modernizace Ruska ruský prezident na setkání s diplomaty uvedl, že k tradiční agendě při jednání s Evropou, kam patří otázky bezpečnosti a obchodně-ekonomické spolupráce, se přidaly otázky dlouhodobé energetické spolupráce a projekty v oblasti inovací a vysoké technologie. Za zcela zásadní je pak možné považovat vyjádření, že ruská zahraniční politika má stále globální charakter, který vyplývá nejen z ruského vojenského nebo ekonomického potenciálu, ale i z geografického hlediska. Rusko je podle Putina přítomno v Evropě, v Asii, na Severu i na Jihu a musí partnery a spojence hledat všude – partnery a spojence, kteří respektují a uznávají ruské národní zájmy.⁵⁾

Putinovo vystoupení na poradě rus-

kých diplomatů, jež se v podobném formátu za dobu existence samostatné Ruské federace uskutečnila vůbec poprvé, bylo zřejmou odpovědí na kritiku, kterou bylo možné zaznamenat vůči zahraniční politice Ruska ze strany ruské politické elity kritizující absenci dlouhodobé zahraničněpolitické strategie Ruska (a to jak její „provládní“ části, tak i tzv. „tradicionalistickou“, která se nesmířila s rozpadem SSSR, ztrátou velmocenského postavení země a je proti sblížení Ruska se Západem). Závěry, které Putin formuloval, svědčí o tom, že Rusko se zaměří pouze na plnění několika strategických priorit. Na první místo zde patří, jak už bylo uvedeno, vztahy se Spojenými státy.

Důležitost rusko-amerických vztahů byla potvrzena květnovým summitem Putin–Bush v Moskvě a Sankt Petěrburgu, kde se v listopadu také uskutečnilo bezprostředně po summitu NATO jejich další setkání. Základním cílem z pohledu Ruska bylo ukázat světu, že Rusko představuje pro Spojené státy důležitého a respektovaného partnera – mocnost, která je spoluodpovědná za světovou bezpečnost. Důraz kladený nejvyšším ruským politickým vedením na tento fakt měl i svou vnitropolitickou dimenzi, neboť byl zacílen proti kritice ze strany části politické elity nespokojené s vlnnou reakcí Ruska na vypovězení Smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany z roku 1972 Spojenými státy a s plánovaným rozšířením NATO o pobaltské země.

Během květnového summitu byla podepsána dohoda o omezení strategických útočných zbraní, podle které Rusko a Spojené státy sníží početní stav strategických jaderných hlavic na úroveň 1700–2200 kusů do 31. 12. 2012. Tato dohoda bude pro Rusko představovat především velké úspory ve vojenském rozpočtu (Rusko má nyní okolo 6000 hlavic), které mohou být věnovány na realizaci vojenské reformy, kde je

VZTAHY A PROBLÉMY

hlavní prioritou modernizace armády (zvláště jejich konvenčních sil). Ruský ústupek Spojeným státům, které prosadily rozhodnutí skládat své vyřazené hlavice pro jejich použití v případě potřeby, zároveň signalizuje, že Rusko si přeje spolupráci se Spojenými státy i přes její do určité míry asymetrický charakter.

Tento závěr potvrzuje i Společná deklarace o nových strategických vztazích, ve které Rusko připustilo, že v regionech prvořadých strategických zájmů (Střední Asie, Zakavkazsko) je legitimní i americká vojenská přítomnost. Rusko ale tím rozhodně nerezignovalo na své strategické zájmy v uvedených regionech. Potvrzením toho je i rozhodnutí signatářů Smlouvy o kolektivní bezpečnosti působící na teritoriu Společenství nezávislých států (Arménie, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko a Tádžikistán), v jejímž rámci má Rusko největší vliv, o její silnější institucionalizaci na Organizaci smlouvy o kolektivní bezpečnosti. Její součástí budou i Kolektivní síly rychlé reakce, jejichž letecký komponent je předurčen k operacím ve středoasijském regionu. Komponent bude operovat z nové základny ruského letectva na letišti Kant poblíž kyrgyzského hlavního města Biškeku. V Tádžikistánu se zároveň počítá s vybudováním pozemní vojenské základny na bázi zde rozmístěné ruské 201. mostřelecké divize.

Důležitým bodem agendy vztahů mezi Ruskem a Spojenými státy je i ekonomická spolupráce. Květnový summit mj. rozhodl o zahájení dialogu o spolupráci v oblasti těžby a exportu ropy. Podle amerických i ruských expertů se přitom tato spolupráce může stát jedním z faktorů, který v budoucnu významně ovlivní světovou politiku i ekonomiku. Mnohé v tomto směru naznačují i slova ministra energetiky Spojených států Spencera Abrahama, která pronesl během návštěvy Ruska v létě minulého roku o tom, že „Rusko bude hrát ústřední roli v zajištění globální energetické bezpečnosti“.⁶⁾ Její důležitou součástí je i energetická bezpečnost Spojených států, které začínají v tomto rámci usilovat o diverzifikaci svého importu ropy.

Michail Chodorkovskij, prezident druhé největší ruské ropné společnosti JUKOS, v této souvislosti na listopadové pražské rusko-německé konferenci o nových bezpečnostních hrozbách uvedl, že Spojené státy v současnosti přijímají strategické rozhodnutí o diverzifikaci dodávek ropy ze Saúdské Arábie (mj. i díky faktu, že Saúdská Arábie se po 11. září 2001 ukazuje jako jejich ne zcela stabilní spojenec). Rusko má v tomto případě pro Spojené státy nemalý význam, neboť se může v perspektivě podílet na tomto importu až 10 procenty (v současné době je ruský podíl na importu ropy méně než 1 procento).

Rusko-americká spolupráce v oblasti energetiky byla i tématem konference, která se uskutečnila 1.–2. října 2002 v americkém Houstonu. Její součástí byla i diskuse o možných amerických investicích do energetického sektoru, včetně hledání nových ropných nalezišť na Sibiři a Dálném východě a výstavby infrastruktury pro těžbu a přepravu ropy.⁷⁾ Může to potvrdit i úvahy některých expertů, že Spojené státy by mohly v případě dlouhodobého spojenectví s Ruskem uvažovat o významnějším využívání ruských ropných zdrojů a tím

zrušit monopol států OPEC na světovém trhu s ropou a zbavit se tak ekonomické závislosti na tomto uskupení. Primárním cílem americké energetické politiky je ale nyní zaměřit spolupráci s Ruskem na stabilizaci globálního trhu s ropou. Její součástí bude i spolupráce při řešení budoucího vývoje Iráku, ve kterém má Rusko nezanedbatelné ekonomické zájmy, především v oblasti těžby ropy. I o této otázce se jednalo na konferenci v Houstonu. Je to pochopitelné, neboť velké ruské ropné společnosti mají s Irákem podepsané dohody o využívání iráckých ropných nalezišť v řádu několika miliard dolarů. Tato skutečnost bude ve velké míře určovat vztah Ruska k případné vojenské operaci proti Iráku vedené Spojenými státy.

Další prioritu představují vztahy Ruska a Evropské unie, jejichž rámec je dán strategickým cílem vytyčeným na summitu Rusko-EU v květnu 2001: vytvoření jednotného ekonomického prostoru zahrnujícího EU a Rusko. Výrazný podnět pro rozvoj vztahů mezi Ruskem a EU bezesporu představuje fakt, že EU přiznala na květnovém summitu v minulém roce Rusku status země s tržní ekonomikou (tentoto status přiznaly v minulém roce Rusku i Spojené státy). Toto rozhodnutí má velký význam, neboť představuje důležitý mezník v úsilí Ruska o získání členství ve Světové obchodní organizaci. Hlavní roli ve vztazích s Evropskou unií, podobně jako v případě Spojených států, bezesporu hraje spolupráce v oblasti energetiky, především při dodávkách ropy a plynu. Listopadový summit Rusko-EU v minulém roce představuje počátek širšího dialogu o zajištění energetické bezpečnosti, jehož součástí je i zvyšování podílu dodávek ruské ropy na evropský trh. V horizontu osmi let (tj. k roku 2010) se např. počítá s tím, že tento podíl dosáhne 25 procent (oproti 17 procentům v současném období).

Na listopadovém summitu se také Rusko a EU podařilo dospět k východiskům řešení ožehavé otázky Kaliningradské oblasti, která se v roce 2004 stane ruskou enklávou uvnitř Evropské unie. Nešlo přitom přehlédnout, že ruská zahraniční politika při vědomí výjimečného postavení Ruska v dané otázce velmi silně využila otázky Kaliningradu jako prostředku, jehož pomocí se snažila uplatňovat vliv na proces rozšíření EU (což se týkalo především Litvy a do jisté míry i Polska). Kaliningrad byl ovšem do značné míry i rusko-ruským problémem, neboť politické vedení země muselo ukázat veřejnosti svou rozhodnost při obraně ruských národních zájmů – řečeno slovy prezidenta Putina: „Nemůžeme dopustit, aby opět vznikaly nové dělicí čáry.“ Dosažený kompromis, a to díky značné vstřícnosti Litvy, v maximální možné míře minimalizující překážky pro transport ruských občanů mezi Kaliningradem a „mateřskou“ zemí (týká se to především procedury vydávání a používání zjednodušených tranzitních dokladů), tyto dělicí čáry nevytváří. Přesto je dosažený kompromis zřejmě pouze východiskem řešení problému, což naznačují i slova prezidenta Putina, že se nejedná o ideální řešení a že bude nutné s EU na tomto problému dále pracovat. I z tohoto důvodu bude v následujících letech Kaliningrad stále důležitou součástí agendy vztahů mezi Ruskem a Evropskou unií.

Putinovo „zapadničestvo“

Vztahy Ruska se Spojenými státy a Evropskou unií mají pochopitelně také svou bezpečnostní dimenzi. Povýšení vztahů mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí na novou úroveň vytvořením nového orgánu Rady Rusko-NATO je v tomto rámci nejdůležitější událostí. O jejích úkolech a působení bylo již napsáno mnohé, včetně tolik diskutované otázky, nakolik může větší vliv Ruska v rámci NATO omezit jeho akceschopnost a podstatu. Rusko samozřejmě nezískalo právo veta na rozhodovací procesy v Alianci, je nutné si ale položit otázku, zda je tato formální otázka tou nejdůležitější.

Podstatnější otázkou je, zda je dnes bez Ruska možné řešit celou řadu bezpečnostních problémů současného světa. Na již vzpomínané pražské rusko-německé konferenci o nových bezpečnostních hrozbách její američtí účastníci v této souvislosti vyslovili názor, že v konfrontaci s novými hrozbami je úzká spolupráce mezi USA, NATO, EU a Ruskem zárukou toho, že západní civilizace bude schopna těmto hrozbám čelit. Zřejmě ale bude v mnoha ohledech především ještě nutné překonávat vzájemnou nedůvěru z jedné i druhé strany. Nemí totiž ani v zájmu Ruska, ani v zájmu Západu, aby se setrvalo v modelu, který zde fungoval po celá devadesátá léta minulého století, kdy Rusko a Západ byly svého druhu zároveň „polopartneři“ a „poloprotivníci“. Takový přístup může totiž komplikovat i samotný nelehký proces transformace NATO.

Nelze proto přehlédnout, že ve stávající Koncepci národní bezpečnosti Ruské federace je NATO stále označeno za organizaci, jež je pro Rusko hrozbou.⁸⁾ Je přitom třeba vidět, že tento názor sdílí i nemalá část armádních představitelů, kteří také často zdůrazňují vojenský aspekt této hrozby. (Bude proto zajímavé sledovat hodnocení NATO v připravované novele Koncepcie národní bezpečnosti.) Na druhé straně politické vedení Ruska, a minulý rok to prokázal, přistupuje k NATO podstatně střízlivěji. Nedalo se samozřejmě očekávat, že by např. vyjádřilo podporu rozšiřování NATO, které Putinův poradce Sergej Jastržemskij označil za „daň hrozbám minulosti“. Z Kremlu nicméně zazněla překvapivá slova, že Rusko očekává, že rozšíření přiměje nové členy jinak přistupovat k Rusku a vnímat ho nikoliv jako nepřítele, ale jako partnera. To, že ruské politické vedení v zásadě podporuje spolupráci Ruska a NATO, které bude mít od roku 2004 26 členů, může vyplývat i ze skutečnosti, že se postupně v evropském prostoru v konfrontaci s novými bezpečnostními realitami marginalizuje vliv Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. Tedy organizace, kterou Rusko dlouhou dobu prosazovalo jako svého druhu alternativu NATO. To ale neznamená, že Rusko zcela opustilo hledání bezpečnostních alternativ.

Významně se posiluje „asijská dimenze“ ruské bezpečnostní politiky, především v rámci Šanghajské organizace spolupráce, jejímiž hlavními protagonisty jsou Rusko a Čína. V rámci diskusí uvnitř ruské politické elity bylo možné v minulém roce zaznamenat úvahy o institucionální přeměně G-8 v novou „radu bezpečnosti“ 21. století, či o oživení francouzské idey o vytvoření rady bezpečnosti Ruska

Regionální partnerství: živé fórum spolupráce ve střední Evropě

Letos 6. června tomu budou již dva roky, kdy se ve Vídni sešli ministři zahraničních věcí České republiky, Maďarska, Polska, Rakouska, Slovenska a Slovinska a s ohledem na brzké členství všech těchto států v Evropské unii se dohodli na založení „Regionálního partnerství“. Mezitím se konaly již dvě následné konference ministrů zahraničních věcí, naposledy 14. října 2002 ve slovinšské Portoroži.

GREGOR SCHUSTERSCHITZ

a EU pro otázky boje s terorismem, kriminalitou, pašováním drog, nelegální migrací apod. K tomu je možné dodat, že právě v uplynulém roce začaly první kroky spolupráce Ruska s EU v rámci Evropské bezpečnosti a obranné politiky: generál Savostjuk se stal styčným důstojníkem ruských ozbrojených sil ve vojenském štábu EU a začala se rozvíjet vojensko-technická spolupráce.

Alternativa ke spolupráci se Západem v nejšířším slova smyslu ale pro Rusko dnes neexistuje. Není pochyb, že se to promítá do uvážování a jednání ruského prezidenta Vladimira Putina a jeho spolupracovníků. Podle Stroba Talbotta, velkého znalce Ruska a ruské politiky, bývalého náměstka ministra zahraničních věcí USA, „Putin mnohokrát použil slovo, které nikdy nebylo slyšet od Jelcina – ‚zapadničestvo‘, což znamená ‚západní předurčení‘ Ruska. Putin ví, že budoucnost nespočívá v ekonomické autarkii, ví, že Rusko potřebuje zahraniční investice a kapitál, prostě jeho úsilí o sblížení se Západem má ekonomický podtext. On ale také věří v silné Rusko.“¹⁾ Rok před ruskými prezidentskými volbami jsou již zřetelné dividendy, které Rusko z Putinovy politiky získává a které mohou Putinovi pomoci získat druhý prezidentský mandát. To by jistě bylo reálnou zárukou, že integrace Ruska se Západem bude pokračovat.

○

¹⁾ Viz Allen, M.: Bush defends Putin in handling of Siege, The Washington Post, 19. listopadu 2002.

²⁾ Má to svou spojitost i s bojovou morálkou federálních sil. Podle oficiálních ruských údajů bylo v roce 2002 za odhalené trestné činy vůči civilnímu obyvatelstvu odsouzeno 33 příslušníků federálních sil, z čehož 8 bylo dokonce odsouzeno za vraždu.

³⁾ Blíže viz Balabán, M.: Stav obranného výzkumu v Rusku, odborná studie, Ústav strategických studií Vojenské akademie Brno, 2002.

⁴⁾ Např. snížení nebo zvýšení cen ropy o 1 USD na barel znamená ztrátu nebo příjem 1 miliardy dolarů do ruského federálního rozpočtu.

⁵⁾ Viz Vystuplenije prezidenta Rossijskoj federacii V. V. Putina na rasšírenom soveščaniji s učastijem poslov Rossijskoj federacii v MID Rossiji 12. ijulja 2002 goda. (<http://president.kremlin.ru/text/APTemp1Appeard17449.shtml>)

⁶⁾ Viz Baker, P.: Russia sees U.S. as new market for oil reserves, The Washington Post, 10. září 2002.

⁷⁾ V červenci 2002 došlo k první dodávce ruské ropy do texaského Houstonu, kterou zajistila druhá největší ruská ropná společnost JUKOS. Největší ruská ropná společnost LUKOIL plánuje ve Spojených státech výstavbu přístavů pro tankery, jež budou přepravovat ruskou ropu do Severní Ameriky (LUKOIL již v USA vlastní síť 1300 benzinových stanic, kterou odkoupila od společnosti „Getty Petroleum“).

⁸⁾ V Koncepci národní bezpečnosti Ruské federace se uvádí, že mezi hrozbami pro bezpečnost Ruska je „upevnění vojenskopolitických bloků a svaží, především rozšíření NATO na východ“, a že přechod NATO ke Strategické doktríně „silových (vojenských) akcí mimo zónu odpovědnosti bloku a bez mandátu Rady bezpečnosti OSN může destabilizovat celou strategickou situaci ve světě“ (viz Koncepcija nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj federacii, Něžavisimoje vojennoje obozrenije, 14.–20. 1. 2000).

⁹⁾ Viz Polityka (Polsko), 8. ledna 2002, publikováno na: <http://www.inosmi.ru/full/142686.html>

Ačkoli českým tiskem převážně nepovšimnuta, stala se tato konference dalším důležitým krokem při prohlubování partnerství. Možná je to znamením dobrého fungování partnerství, jež se projevuje právě na pracovní úrovni, že se obejde bez velké pozornosti veřejnosti. Už zdaleka se přitom v rámci zmíněné šestky nescházejí pouze šéfové diplomacií. V létě roku 2002 se například konala řada setkání odborných ministrů zemí Regionálního partnerství, která se zabývala řadou specifických problémů. Je tedy zjevné, že Regionální partnerství žije. Nabízí se však jedna otázka: uvědomily si všechny zúčastněné země jeho možný prospěch, anebo zůstává jejich účast zdvořilým gestem vůči Rakousku, které partnerství iniciovalo? Pokusme se proto o určitou bilanci, čeho se za rok a půl podařilo dosáhnout, a o odhad, jaké vyhlídky do budoucna Regionální partnerství má.

Iniciativa k Regionálnímu partnerství

Když přednesla rakouská ministryně zahraničních věcí Benita Ferrerová-Waldnerová 12. února 2001 projev před Rakouskou společností pro zahraniční politiku a mezinárodní vztahy, vzbudila tím značnou pozornost. Poprvé zde načrtla projekt prohloubeného partnerství středoevropských států, které dostalo pracovní název „Strategické partnerství“. Vzhledem k úzké kulturní provázanosti těchto států, poloze ve stejném zeměpisném prostoru a (s výjimkou Polska) podobné velikosti těchto států se nabízela kooperace, která by se měla rozvinout ve dvou fázích: v první fázi až do vstupu států do Evropské unie by se měla zintenzivnit sousedská politika, a právě na pracovní úrovni by se měl vybudovat vztah důvěry. Ve druhé fázi by se pak měly vytyčit zájmy, které by po vstupu do Unie mohly tvořit základ společného postupu při jejich hájení.

Nápad na podobnou iniciativu se zrodil mj. po šestileté zkušenosti Rakouska s členstvím v Evropské unii. Vycházela z předpo-

kladu, že stále dynamičtější se rozvíjející evropská integrace vyžaduje od všech zúčastněných aktérů schopnost přizpůsobovat se měnící se realitě. Evropská unie se zvětší; současně se vliv jednotlivých členských států nutně zmenší, neboť útvar s dvaceti nebo více členy již nemůže fungovat převážně podle principu jednomyslnosti. V důsledku zvyšování počtu většinových rozhodování, které bylo urychleno Amsterodamskou smlouvou a našlo své pokračování i ve Smlouvě z Nice, se ukázalo být potřebné a důležité vytvářet v případech důležitých národních zájmů koalice. Právě diskuse o Paktu stability společné evropské měny ukazují, jak důležitý je sladěný postup menších států.

Reakce na rakouskou iniciativu

U zemí, které byly rakouskou iniciativou osloveny, byly první reakce relativně podobné: nabídka na partnerství byla přijata v podstatě pozitivně, ale zároveň se objevilo několik otázek.¹⁾ S tím úzce souvisejí i čtyři výhrady na adresu Rakouska, které se často objevovaly: 1. Rakousko si chtělo po sankcích čtrnácti členských zemí Evropské unie v souvislosti se vznikem nové vlády v únoru 2000 zajistit volnost zahraničněpolitického jednání. 2. Není jasné, nakolik to Rakousko míní vážně, neboť v neposlední řadě i v rakouské koaliční vládě samotné existují velmi odlišné názory na rozšíření EU, přičemž svým sousedům se Rakousko jevílo často spíše jako brzda v otázce rozšíření. Podle těchto vyjádření se právě zde očekávaly konkrétní kroky.²⁾ 3. Rakousko opět usiluje o hegemonii ve střední Evropě. 4. Ve středoevropském prostoru už existuje celá řada kooperací, především pak Visegrádská skupina.

Jako pozitivní bylo naopak shledáno, že se Rakousko chce zase více angažovat ve středoevropském prostoru a je ochotno proces rozšíření EU výrazně podpořit. Pokud se nemělo jednat o zřízení nové organizace, je každá spolupráce vítána.

Podstatně skeptičtější než v partnerských státech byla koncepce přijata v rakouském

VZTAHY A PROBLÉMY

tisku. Komentátoři psali především o „c.k. nostalgii“ a rakouskou iniciativu charakterizovali jako opožděnou.³⁾

V českých médiích byla iniciativa od počátku registrována a diskutována. Reakce přitom byly podobné jako v ostatních státech. Zásadní uvítání iniciativy, ale také skepse. Týdeník „Euro“ považoval v březnu 2001 dvě otázky za rozhodující:⁴⁾ polskou otázku a rakouskou otázku. To znamená, nakolik se do skupiny zařadí v porovnání s ostatními státy větší Polsko; a nakolik si v Rakousku síly nakloněné integraci zachovávají převahu nad odpůrci rozšíření. I když sem tam byla slyšet kritika, většina autorů přece nepochybovala, že menší státy střední Evropy musí k nějaké spolupráci nalézt cestu a že vylučování Rakouska k cíli nepovede. Například Martin Oravec napsal v červnu 2001: „Malé státy postupně ztrácejí relativní aritmetickou výhodu v rozhodovacích procesech, a proto je nevyhnutelné, aby kvůli svým často regionálně determinovaným zájmům vytvářely koalice. (...) Z toho vyplývá, že iniciativa rakouské diplomacie by pro kandidátské země – a pro země Visegrádské skupiny obzvláště – měla stát za pokus.“⁵⁾

Aby se odstranila počáteční nedorozumění, snažilo se Rakousko informovat českou veřejnost o koncepci a vysvětlit přednosti užší kooperace.⁶⁾

První Regionální konference ve Vídni 6. června 2001

Když se potom 6. června 2001 sešli ministři zahraničních věcí na první regionální konferenci ve Vídni, bylo rozhodnuto o změně názvu ze „Strategického partnerství“ na „Regionální partnerství“. Vedle formálního ustavení partnerství přineslo setkání následující výsledky: ministři zahraničí se dohodli na vytvoření kulturní platformy a dali podnět odborným ministrům šesti zemí, aby se v rámci iniciativy také začali scházet.⁷⁾ Zároveň vídeňská konference definovala, co je hlavním cílem Regionálního partnerství: stavějící na kulturní pospolitosti a společných zájmech zintenzivnit konkrétní spolupráci v jednotlivých odborných oblastech. Na úrovni ministrů zahraničních věcí bylo dohodnuto setkávat se pravidelně před zasedáními Evropské rady. Aby se demonstrovala rovnoprávnost partnerů, bylo dohodnuto pořádat další regionální konference vždy v jiném státě. Velký důraz se kladl na potřebu podniknout konkrétní kroky, a to vzhledem k budoucímu členství kandidátských zemí v Unii.

Česká diskuse po založení Regionálního partnerství

Český zájem o Regionální partnerství trval i po formálním založení iniciativy, i když byly nadále slyšet skeptické hlasy. Zatímco zprávy českých deníků byly většinou pozitivní, stavěly se mnohé komentáře v českém tisku k projektu kriticky. Obzvláště na roli Rakouska v procesu rozšiřování EU se pohlíželo kriticky až negativně.⁸⁾

V říjnu 2001 vyšlo zvláštní vydání časopisu „Střední Evropa“, které se soustředilo na roli menších států, a tím také na Regionální partnerství.⁹⁾ zaujala řada autorů k iniciativě stanovisko. Jako podnět pro tuto iniciativu shledávali přitom hlavně izolaci Rakouska od února do září 2000, aniž by ovšem přehlíželi skutečnost, že myšlenka spolupráce středoevropských států v rámci Evropské unie bude důležitá. Například maďarský historik Adam Szesztay uvedl: „Lobbistická funkce, tedy nezávisle na iniciativě Regionálního partnerství, takřkajíc ‚visela ve vzduchu‘. Rakouskému návrhu však nelze upřít zásluhu na tom, že při první příležitosti tuto myšlenku otevřeně zformuloval do politického programu.“¹⁰⁾ Ohledně otázky přednosti visegrádské spolupráce zastával Szesztay názor, že vylučování Rakouska a Slovinska je kontraproduktivní, neboť tyto státy jsou důležitou součástí společného regionu.¹¹⁾ K otázce užitečnosti spolupráce se podobně jako Szesztay vyjádřil Rudolf Kučera: „Projekt Regionálního partnerství, navržený rakouskou ministryní zahraničí Benitou Ferrero-Waldnerovou, představuje slibný model spolupráce několika převážně menších středoevropských zemí. Měli bychom se jím vážně zabývat.“¹²⁾ Novinář Michal Mocek se dokonce domníval, že střednědobě se bez takové spolupráce vůbec neobejdeme – nyní sice snad není mnoho společných zájmů, ale: „Změnit se to může až časem, a Rakousko by proto se svou iniciativou asi nemělo příliš spěchat.“¹³⁾

V únoru 2002 byl v rámci publikací „Rakouského institutu pro mezinárodní politiku“ zveřejněn příspěvek politoložky Lucie Königové, který se rovněž zabýval Regionálním partnerstvím.¹⁴⁾ Přitom autorka zdůrazňuje, že hlavní problém Regionálního partnerství spočívá v tom, že se sotva objevily nějaké konkrétní projekty. Rakousko prý vzbudilo očekávání, ale nenabídlo adekvátní follow-up. Pokud by neměl spočívat cíl Regionálního partnerství ve vstupu Rakouska a Slovinska do Visegrádské skupiny, musely by se vyvinout konkrétní projekty, tedy musel by být patrný konkrétní užitek pro kandidátské státy.

V říjnu 2001 vyšla v týdeníku „Respekt“ zvláštní příloha „Rakousko a Regionální partnerství“, která se mimo jiné zabývala důležitostmi spolupráce na pracovní úrovni. V interview vyjádřila rakouská ministryně zahraničí Benita Ferrerová-Waldnerová přesvědčení, že posílené partnerství může také podpořit řešení bilaterálních otázek zúčastněných států: „Věřím, že právě v těsném partnerství, v permanentním konstruktivním dialogu se nejspíše dají problémy řešit. Na bilaterální problémy může Regionální partnerství působit jako katalyzátor.“¹⁵⁾

Vývoj Regionálního partnerství od jeho založení

Ministři zahraničí šesti podílejících se států se při zakládající konferenci shodli, že

nechtějí vytvářet žádné nové struktury, nýbrž podporovat konkrétní spolupráci tam, kde to má smysl. Proto bylo dohodnuto nejprve zintenzivnit spolupráci v následujících oblastech: kultuře a při kooperaci odborných ministerstev.

„Platforma Kulturní střední Evropy“

Kulturní platforma je tvořena dvěma hlavními složkami. Jednak dochází k pravidelným setkáním zástupců ministerstev zahraničí, odpovědných za kulturu, s cílem poznat možnosti spolupráce v oblasti umění, ale také možnosti výměny studentů a vědců. Kromě toho se jednou do roka pořádá větší kulturní akce, která má Regionální partnerství prezentovat v Evropě. V tomto duchu se konalo 10. prosince 2001 v Bruselu gala představení („culture for enlargement“), na němž vystoupili činitelé jednotlivých zemí a například ministři zahraničí zúčastněných zemí představili kulturu některé ze zbývajících zemí. Například maďarský státní tajemník Baba představil českou kulturu, slovenský ministr zahraničí Kukan představil Rakousko a rakouská ministryně zahraničí Ferrerová-Waldnerová Slovinsko.

Koncem loňského roku, konkrétně 19. prosince 2002, se konala v Kodani (Dánsko v druhé polovině roku 2002 předcházela Unii) další akce, a sice galapředstavení tanečních skupin ze všech šesti partnerských zemí.

Setkávání odborných ministrů

Jak už bylo zmíněno, vyzvali ministři zahraničí na své první schůzce ve Vídni i ostatní ministry k posílení spolupráce v rámci jejich působnosti. Od této chvíle se konalo již mnoho takových setkání, přičemž první z nich se konala již krátce po založení iniciativy.

Jako první se setkali ve dnech 26.–28. července 2001 v Salcburku ministři vnitra šesti zemí, přičemž založili „Forum Salzburg“ jako kooperační grémium ministrů vnitra v rámci Regionálního partnerství. V „Salcburské deklaraci“ se zavázali k zesílené spolupráci právě v těch oblastech, v kterých kriminální živly obzvláště těží z fragmentace střední Evropy (organizovaná kriminalita, ochrana vnějších hranic, převaděčství a obchod s lidmi atd.). Přesně o rok později (25.–27. července 2002) se ministři vnitra sešli opět v Salcburku, aby zhodnotili dosažené pokroky.

Podobné setkání proběhlo také 26. a 27. srpna 2001 na úrovni ministrů hospodářství. Na jejich schůzce v Salcburku se přitom mimo jiné shodli na kooperaci na trhu práce. Bylo dohodnuto provádět společné programy pro instituce trhu práce, aby se tím optimalizovalo zprostředkování práce v jednotlivých státech. Další setkání ministrů hospodářství se konalo 29. a 30. srpna 2002.

Velký význam mělo také setkání ministrů dopravy ve Vídni ze 7. září 2001, při kterém se s mottem „Linking the networks in Central Europe“ jednalo o otázce evropské dopravní sítě. Rakousko diskutovalo s partnerskými zeměmi o rakouském Generálním dopravním plánu, který mimo jiné počítá s výstavbou dopravních spojení se soused-

ními zeměmi.¹⁶⁾ Při tomto setkání se ukázalo, jak důležitá je pro partnerské země výstavba dopravní infrastruktury.

Kromě toho se také konalo setkání ministrů zemědělství, kteří hovořili především o integraci kandidátských zemí do Společné zemědělské politiky EU, setkání ministrů životního prostředí, ministrů sociálních věcí a rodiny, a naposledy se 23.–24. září 2002 sešli ministři zdravotnictví a mládeže.

Kooperace na úrovni ministrů zahraničních věcí

Druhé setkání ministrů zahraničí zemí Regionálního partnerství se uskutečnilo 29. listopadu 2001 v Bratislavě a třetí 14. října 2002 ve slovinské Portoroži. Poté, co se ukázalo, že Partnerství je podnětné, což se ukázalo právě v konkrétních oblastech spolupráce (kulturní platforma, vnitřní bezpečnost a režim kontroly hranic, instituce trhu práce atd.), byla předložena řada nových návrhů, které sahají od výměnných programů ke společným konferencím na specifická témata.¹⁷⁾ Bylo dohodnuto zřídit na ministerstvech zahraničních věcí koordinátory Partnerství, kteří se mají návrhy zabývat v rámci pracovní skupiny.

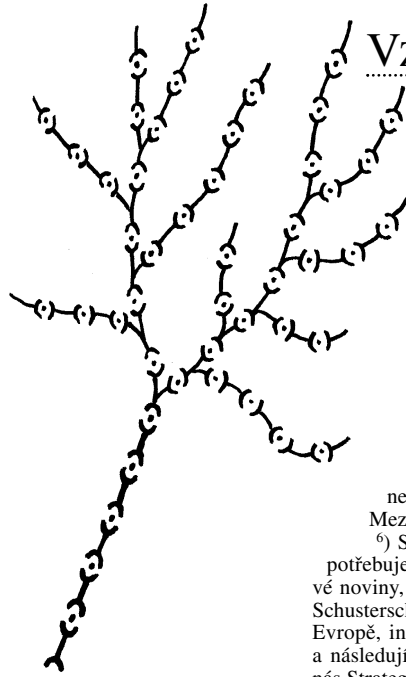
Bilance dosavadní spolupráce

Když Rakousko v počáteční fázi představovalo koncepci „Strategického partnerství“, byla cítit leckde skepse. To však u žádného ze zúčastněných států nevedlo k odmítnutí návrhu. V některých případech se dala tato zdrženlivost vysvětlit nedorozuměními,¹⁸⁾ respektive obavou, že by prohloubená spolupráce se středoevropskými sousedy neodpovídala většinovému mínění v rakouské vládní koalici.¹⁹⁾ Tato fáze se však v podstatě dá označit za překonanou. Jasně se ukázalo, že nikdo nechce toho druhého mentorovat. Ohledně druhého bodu se ukázalo, že všichni rakouští ministři – bez ohledu na stranickou příslušnost – iniciativu podporují.

Nakonec se ve všech zúčastněných státech prosadilo poznání, že partnerství ve střední Evropě je pro všechny účastníky užitečné. Právě v poslední fázi před vstupem středoevropských zemí do EU sílí v těchto zemích přesvědčení, že nosné partnerství bude důležité, pokud jde o kumulování zájmů. Ne náhodou se partnerství rozvíjí nejintenzivněji právě v těch oblastech, ve kterých už teď existuje mnoho společných zájmů (vnitřní bezpečnost, doprava, pracovní trh, kultura).

Mezitím se také zvýšil počet společných projektů a dá se očekávat, že pracovní skupina, kterou ustavili ministři zahraničí v Portoroži, vybere z množství předložených návrhů přitažlivé projekty. Tím by se podařilo odstranit někdy zmiňovaný problém, že Regionální partnerství prý zůstalo jen pouhým oznámením.²⁰⁾

Výroky rakouské ministryně zahraničních věcí Ferrerové-Waldnerové např. v Re-

spektu v říjnu 2001²¹⁾ byly potvrzeny realitou. Zatímco ještě na počátku léta 2002 označil Pavol Lukáč obtížné politické vztahy mezi Rakouskem na straně jedné a Českem a Slovinskem na straně druhé za kouli na noze Regionálního partnerství,²²⁾ ukazuje se, že při skutečném partnerství mezi těmito zeměmi se může o politických problémech jednat i tak, aby se výrazně zmírnila původní křečovitost politických vztahů. Díky tomu se třeba podařilo Bruselskou smlouvou, podepsanou spolkovým kancléřem Schüsslelem a premiérem Zemanem 29. listopadu 2001,²³⁾ zmírnit trvalý problém Temelína a také ohledně otázky tzv. Benešových dekretů signalizují obě strany ochotu k rozhovoru a konstatují výrazné zlepšení atmosféry bilaterálních vztahů.²⁴⁾ Totéž platí o slovinsko-rakouských vztazích, kde se otázkami minulosti zabývá komise historiků.²⁵⁾

Pro myšlenku Regionálního partnerství to znamená, že bude pokračovat. Pro jeho další úspěch budou mít mimo jiné významné následující předpoklady:

- Zintenzivnění konkrétních projektů, neboť tím bude zaprvé konkrétní výhoda Partnerství hmatatelná a zadruhé se více zviditelní.

- Zintenzivnění provázanosti na pracovní úrovni; tím se zjednoduší sladování zájmů, a tím také možnost zastupovat společné zájmy v rámci rozšířené Evropské unie.

- Nakonec také smysluplné vymezení vůči visegrádské spolupráci, do níž jsou zapojeny všechny partnerské země s výjimkou Rakouska a Slovinska. Obě iniciativy mají podobný cíl po vstupu do EU; v zájmu efektivní agregace zájmů je přirozeně zapotřebí dát přednost skupině, ke které patří jak Rakousko, tak i Slovinsko.

¹⁾ Srov. shrnutí reakcí in: Kateřina Šafaříková, Volání monarchie, Respekt č. 3, 15.–21. 1. 2001.

²⁾ Srov. slovenský tajemník pro evropské záležitosti Ján Figel v rozhovoru pro „Die Presse“ 17. 3. 2001.

³⁾ Např. Josef Kirchengast, Abschied vom Heldenplatz – Österreichs Außenpolitik muss nostalgischen Versuchen endgültig entsagen, in: Der Standard, 12. 3. 2001; Hans Rauscher, Wir wollen wieder wer werden Eine „strategische Partnerschaft“ soll Österreich wieder Respekt in der EU verschaffen. Aber brauchen uns die noch?, in: Format č. 12/01.

⁴⁾ Jan Žižka, Rakouská náruč, in: Euro č. 11, 11. 3. 2001, str. 24–26.

⁵⁾ Martin Oravec, Strategické partnerstvo alebo Visegrádska skupina? in: Mezinárodní politika, 6/2001, str. 24.

⁶⁾ Srov. mimo jiné Klas Daublebsky, Proč potřebujeme strategické partnerství, in: Lidové noviny, 26. 4. 2001, Klas Daublebsky/Gregor Schusterschitz, Strategické partnerství ve střední Evropě, in: Mezinárodní politika 5/2001, str. 18 a následující, Benita Ferrero-Waldner, Co je pro nás Strategické partnerství, in: Právo, 23. 5. 2001.

⁷⁾ Viz společné tiskové prohlášení na homepage rakouského Ministerstva zahraničních věcí: <http://www.bmaa.gv.at/regional/index.html>.

⁸⁾ Srov. Jan Kovařík, Vídeň pootevřela dveře in: Právo, 8. 6. 2001; Adam Černý, Partnerství ve vládní vodě, in: České slovo, 7. 6. 2001; Petr Fischer, Naštěstí jen regionální, in: Lidové noviny, 7. 6. 2001.

⁹⁾ Klas Daublebsky/Gregor Schusterschitz, Střední Evropa na cestě k regionálnímu partnerství, in: Střední Evropa č. 108, str. 56–62.

¹⁰⁾ Adam Szesztay, Partnerství pro začlenění střední Evropy, in: Střední Evropa č. 108, str. 67.

¹¹⁾ Szesztay, viz předešlá poznámka, str. 68 a následující.

¹²⁾ Rudolf Kučera, Malé národy a státy by se měly chtít stát součástí velké evropské federace, in: Střední Evropa č. 108, str. 33.

¹³⁾ Michal Mocck, Evropská unie: kdo se chopí vůdcovství, in: Střední Evropa, č. 108, str. 19.

¹⁴⁾ Lucie Königová, Regional Partnership: A look from within the Czech borders, Wien 2002.

¹⁵⁾ Respekt č. 45 (22.–28. 10. 2001; Příloha, Str. I).

¹⁶⁾ Především trasa Pasov–Linec–Vídeň–Bratislava–Budapešť a trasy Vídeň–Brno a Linec–České Budějovice.

¹⁷⁾ Slovinsko navrhlo konání konference o otázkách rozvojové spolupráce v roce 2003.

¹⁸⁾ Tím byla brzy vyvrácena obava, že Rakousko chce „znovu získat“ dominantní roli ve střední Evropě. Srov. příspěvek od Daublebsky in: Lidové noviny (viz poznámka č. 7): „Nemá to nic společného s Habsburky, Přemyslenci nebo Jellonicci ani s pohledem do minulosti, nýbrž s realitou evropského rozhodování, s víceméně srovnatelnou velikostí a společnou geografii. (...) Žádná země si nesmí nárokovat vedoucí roli, a to ani z hlediska počtu obyvatelstva. Heslo zní: Rovnoprávné partnerství mezi spřátelenými národy.“

¹⁹⁾ Takzvaná „rakouská otázka“, srov. Žižka in: „Euro“ (viz poznámka č. 5), str. 26.

²⁰⁾ Např. Pavol Lukáč, Regionale Zusammenarbeit in Mitteleuropa zu Beginn des 21. Jahrhunderts. Neue Formen und neue Herausforderungen, in: KAS/Auslandsinformationen 7/02, str. 72.

²¹⁾ Viz poznámka č. 16.

²²⁾ Viz poznámka č. 21.

²³⁾ Vyhlášeno v rakouské sbírce zákonů BGBl. III č. 266/2001.

²⁴⁾ Viz např. společná tisková konference obou ministrů zahraničních věcí v Brně dne 29. 11. 2002.

²⁵⁾ Srov. Die Presse, 4. 3. 2002.

Politický vývoj v Arménii za Levona Ter-Petrosiana

ANDRO KURANIAN

Státy jižního Kavkazu zažily v počátečním období budování nezávislosti ozbrojené konflikty, ekonomickou a sociální krizi, porušování lidských práv. Arménie v roce 2003 završí 12 let samostatné existence. Nejproblématictějšími obdobími byla první léta nezávislosti, neboť probíhala válka v Náhorním Karabachu a ekonomická blokáda ze strany Ázerbájdžánu a Turecka. V takové situaci se konaly bouřlivé vnitropolitické diskuse o budoucím vývoji země. Dnešní Arménie je poměrně stabilním státem, a to i díky své národnostní homogenitě a územní celistvosti.

Na konci 80. let bylo v Arménské SSR založeno několik občanských sdružení, z nichž nejvíce členů mělo Arménské národní hnutí (ANH), které obviňovalo komunistickou vládu Arménie z korupce, byrokracie atd. Specifikem jeho kampaně byl na rozdíl od podobných hnutí v Gruzii či Ázerbájdžánu ekologický kontext. O otázkách negativního vlivu životního prostředí na zdraví obyvatelstva v důsledku činnosti některých podniků se diskutovalo na demonstracích i v novinách, hlavním cílem protivládních ekologických demonstrací bylo ovšem svržení komunistické vlády. Ta samozřejmě takové demonstrace stíhala a jejich účastníky zatýkala.

Nicméně hlavním faktorem, který ANH přivedl k moci, byl karabašský konflikt. Na konci 80. let jak v samotném Náhorním Karabachu (NK, arménsky Arcach), tak i v Arménii probíhaly nesčetné demonstrace a podpisové akce na podporu myšlenky sjednocení NK s Arménií. V Arménii probíhala mobilizace dobrovolníků. V té době byl v Arménii ustaven tzv. Karabašský výbor (KV, na jeho základě v listopadu 1988 vzniklo ANH), který se stavil do čela osvobozenecké kampaně Náhorního Karabachu. Zatýkáni členů výboru v roce 1988 podlomilo pozici komunistické vlády, která hlásala, že je vládou národní. Ale pokračující demonstrace ji donutily k ústupkům a vyhovění požadavkům. Dne 15. června roku 1988 Nejvyšší sovět (NS) Arménské SSR rozhodl, že Náhorní Karabach má být spojen s Arménií.

V období let 1988–1990 Karabašský výbor a ANH získaly u občanů neomezenou důvěru, která jim napomohla dostat se k moci.

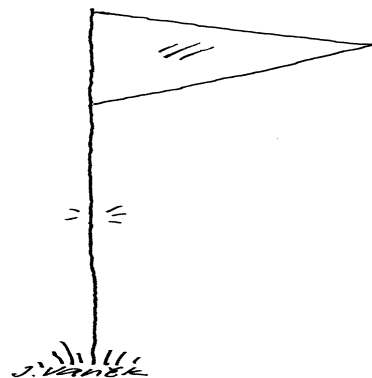
V květnu 1989 byl zahájen proces dialogu mezi komunistickou vládou a ANH, který vedl k transformaci moci, a v létě 1990 se do čela NS dostal pozdější první prezident Arménské republiky Levon Ter-Petrosian. V tomto období Levon Ter-Petrosian podnikl kroky, díky kterým v Arménii nedošlo k vnitrostátním konfliktům ozbroje-

ného charakteru, jak tomu bylo např. v Gruzii, neboť zakázal a přivedl pod svou kontrolu paramilitantní organizace.

Na sklonku období vlády komunistů se v Arménii vytvářel pluralitní stranický systém. Svou činnost obnovily historické politické strany, které v období komunismu působily v cizině, jako Arménská revoluční federace – Dašnakcuťun (založená v roce 1890 v Tbilisi) či Sociálně demokratická strana – Hnčak (založená v roce 1887 v Ženevě) a Liberálně demokratická strana – Ramkavar Azatakan. Zakládány byly další strany provládního i opozičního charakteru, k nejznámějším kromě ANH patřily Sjednocení národního sebeurčení, Republikánská strana, Komunistická strana Arménie a Demokratická strana. Vznikly též desítky občanských sdružení. Posléze byla kvůli rozporům uvnitř vedení ANH založena ještě Národně demokratická unie.

Cesta k ústavě nezávislé Arménské republiky

Dne 11. ledna 1990 byl přijat zákon Arménské SSR o změně čl. 75 Ústavy Arménské SSR, podle které veškeré zákony a legislativní akty Sovětského svazu, které se týkaly zájmu republiky na území Arménské SSR, získaly platnost pouze po jejich ratifikaci NS Arménské SSR. Dalším krokem bylo přijetí zákona o volbách do NS, který zahájil svou činnost 20. července 1990. Většinu míst v něm získalo ANH, několik křesel získali i komunisté, ale jejich malý počet nemohl vnitropolitickou situaci ztlačit. 4. srpna 1990 byl předsedou NS zvolen předseda ANH Levon Ter-Petrosian, za jehož působení byla přijata Deklarace o nezávislosti Arménie. Šlo v ní o stanovení nových principů budování státu a rozvoje společnosti, týkajících se rozdělení pravomocí, soukromého majetku, svobody slova a tisku, politického pluralismu atd. Na základě deklarace byl změněn název Arménská SSR na Arménská republika. 15. listopadu 1990 byl ustaven Ústavní výbor, jehož úkolem bylo vypracovat projekt nové

ústavy. V jeho čele stál taktéž Levon Ter-Petrosian.

Dne 21. září 1991 proběhlo v Arménii referendum o vystoupení ze SSSR a Arménská republika byla vyhlášena nezávislým státem. 25. září NS přijal zákon o základech nezávislé státnosti. 16. října roku 1991 byl prvním prezidentem zvolen Levon Ter-Petrosian.

Ústavní debata se točila kolem dvou hlavních témat. Jednak to byla úroveň prezidentských pravomocí, které měly podle návrhu Ústavního výboru a ANH být značné, aby zajistily silné vedení a stabilitu v období krize a transformace. Opozice naopak zdůrazňovala, že tento návrh vytvoří prezidentskou diktaturu s neefektivním rozdělením moci, a prosazovala vytvoření parlamentního systému. Komplikovaná byla otázka národních zájmů. Opozice navrhovala ústavu obsahující zjednodušení požadavků k udělení občanství, účast arménské diaspory na politickém životě (arménské diaspory vznikly v období po genocidě Arménů v Osmanské říši, nejpočetnější jsou v USA, Francii, Kanadě, Argentíně, Libanonu, Sýrii a Íránu, v postsovětském prostoru nejvíce Arménů žije v Rusku a Gruzii. Počet obyvatel v Arménii je asi 3,5 milionu) a začlenění formule o mezinárodním uznání arménské genocidy do ústavy.¹⁾ V březnu 1995 byl přijat ústavní zákon, podle něhož byl nově zvolený NS přejmenován na Národní shromáždění (parlament). Tento zákon se stal jakýmsi přechodným můstkem k nové Ústavě Arménské republiky, která byla přijata v červenci 1995.

Arménie se ve své ústavní praxi snaží realizovat kombinovaný, poloprezidentský model vlády, jehož klasickým příkladem je pátá francouzská republika. Má jednokomorový parlament, který může být rozpuštěn prezidentem – tato pravomoc ovšem zatím využita nebyla. Moc prezidenta se výrazně posílila velkým počtem registrovaných politických stran, jejichž počet kolísá mezi 40 až 60. Údaje z května 1996 poukazují na 52 politických stran, ale jen zlomek z tohoto počtu, a to 6 až 7, měl vliv na politický život.²⁾ Počet stran se postupně zvyšoval, nicméně naprostá většina z nich měla omezenou geografickou působnost, ideologickou nevyhraněnost a slabou institucionální. V současné době je v Arménii zaregistrováno dokonce 114 politických uskupení.³⁾

Konflikt v Náhorním Karabachu

Náhorní Karabach byl přičleněn k Ázerbájdžánu jako autonomní oblast v roce 1921

(NK je enklávou, jelikož nemá s Arménií společnou hranici a tento fakt dělá z konfliktu značný mezinárodní problém. Aby NK společnou hranici s Arménií měl, musel být ve válce obsazen tzv. Lačinský koridor – úzký pruh země spojující obě území). Arménie ani Arméni, kteří tvořili naprostou většinu obyvatel Náhorního Karabachu, s tímto rozhodnutím nesouhlasili a projevovali svůj nesouhlas s existencí v rámci Ázerbájdžánu ještě před vyvrcholením ozbrojeného konfliktu, např. v letech 1958/60 či 1965. V roce 1988 se tento nesouhlas zradikalizoval a do Moskvy bylo zasíláno množství dopisů požadujících připojení k Arménii. Vzhledem k tomu, že z Moskvy očekávaná odpověď nepřicházela, 20. února proběhlo v Náhorním Karabachu referendum o připojení k Arménii. Ázerbájdžán s výsledky referenda nesouhlasil a Moskva zaujala vyčkávací pozici.

To, co následovalo 27. února, nelze nazvat jinak než další genocidou arménského národa. V Sumgaitu, vzdáleného 25 km od Baku, po tři dny probíhalo vyvražďování Arménů, předem naplánované v nejvyšších kruzích Ázerbájdžánské SSR. Vraždicí tlupy měly kompletní seznam zde žijících arménských obyvatel, uzavřeny byly přístupové cesty do města a policie ani záchranná služba na volání o pomoc nereagovaly. Moskva zasáhla až po třech dnech, ale skuteční vrazi potrestáni nebyli.

Dne 12. července 1988 Rada NK přijala rozhodnutí o oddělení od Ázerbájdžánu a sjednocení s Arménií a přerušila jakékoli ekonomické a politické vztahy s Baku. V té době v Baku fungovala nacionalistická organizace Varlyg (Realita), která se zabývala protiarménskou agitační činností,⁴⁾ pod vedením Národní fronty Ázerbájdžánu proběhly v Baku protiarménské pogromy. Celkem z Ázerbájdžánu uprchlo na 400 tisíc Arménů.⁵⁾

Dne 31. srpna 1991 NS Ázerbájdžánu přijal deklaraci o obnovení nezávislosti Ázerbájdžánu z let 1918–1920. To pro Armény znamenalo, že právní základna autonomního statutu Náhorního Karabachu z období sovětské éry teď byla neplatná. Reakcí NK na vyhlášení nezávislosti Ázerbájdžánem bylo 2. září vyhlášení Republiky Náhorní Karabach (NKR). Nejvyšší sovět Ázerbájdžánu v listopadu téhož roku zrušil autonomii NK, načež v prosinci Rada NKR vyhlásila nezávislost na Ázerbájdžánu na základě referenda.

I když Nejvyšší sovět Arménie přijal rozhodnutí, že Náhorní Karabach sjednotí s Ar-

ménií, Arménie se dnes ke konfliktu s Ázerbájdžánem oficiálně nehlásí a tvrdí, že je to problém mezi Ázerbájdžánem a NKR a že nemá vůči Ázerbájdžánu žádné územní požadavky.

Z Arménie se ovšem války zúčastnil velký počet dobrovolníků. Náhorní Karabach v konfliktu zvítězil – pod svou kontrolou má celý NK a přibližně 15 procent ázerbájdžánské území, které je jakousi nárazníkovou zónou. Karabach je ochoten je vrátit v případě, že Ázerbájdžán uzná nezávislost NKR. V květnu 1994 se strany konfliktu prostřednictvím Ruské federace dohodly na zastavení bojů a příměří a v červenci se Arménie, Ázerbájdžán a Náhorní Karabach zavázaly hledat způsoby uzavření mírové dohody. V současnosti je ovšem konflikt zmrazený.

Období Levona Ter-Petrosiana

Levon Ter-Petrosian se narodil v roce 1945 v syrském Alepu a s rodiči se přestěhoval do Arménie na konci 40. let. Vzdělání získal na univerzitách v Arménii a v Leningradu. Do konce 80. let pracoval v akademické oblasti, a pak se stal členem již zmíněného Karabašského výboru. Do prezidentské funkce byl v roce 1991 zvolen (znovuzvolen v roce 1996) na základě čtyřbodového programu, který zahrnoval rozvoj tržního hospodářství, demokratizaci, realistickou zahraniční politiku nezatíženou minulostí a vyřešení konfliktu v Náhorním Karabachu. Jeho politika ovšem postupně vedla k nesouhlasu v opozici i mezi řadovými občany, což mělo za následek nucenou rezignaci v roce 1998.

Ter-Petrosian se potýkal s mnohými problémy, v první řadě ekonomického rázu, které měly kořeny již v době minulých. 7. prosince 1988 postihlo Arménii ničivý zemětřesení, při němž zahynulo 30 až 45 tisíc lidí, na 514 tisíc lidí zůstalo bez přístřeší a zastavilo se kolem 25 procent ekonomiky.⁶⁾ Z obav z dalšího zemětřesení byla zastavena jaderná elektrárna Medzamor. Pro arménské hospodářství měla katastrofické důsledky blokáda ze strany Ázerbájdžánu, ale také přerušování obchodních vazeb mezi patnácti republikami na počátku roku 1990. To vše vedlo k tomu, že v roce 1992 Arménie ztratila většinu svých trhů. V letech 1992–1993 probíhala občanská válka v Gruzii, přes jejíž území vedly pro Arménii životně důležité tranzitní cesty. Ty byly tudíž přerušeny a často také docházelo k výbuchům plynovodů ležících v oblasti Marneuli.⁷⁾ To v Arménii vystupňovalo energetickou krizi a následoval rapidní pokles HDP. V takové situaci byl v roce 1992 přijat program radikálních ekonomických reforem. Liberalizaci cen a obchodu následovala rychle rostoucí inflace a v roce 1993 byla přijata vlastní měna dram. Výkyvy hospodářství spojené s korupcí vedly ke snížení důvěry občanů v prezidenta a také v ANH⁸⁾ a opozice mu vyčítala jeho radikální ekonomické reformy.

Další komplikací byl ideologický faktor. Ideologové ANH navrhovali nový přístup k otázkám arménské národní bezpečnosti, založený na kritickém přehodnocení minulosti Arménie, zejména období od 17. století. Obviňovali Rusko, které neučinilo vše pro to, aby vznikl arménský stát podle Sèvreské smlouvy z roku 1920 a kritizovali slepou politiku Dašnakcuťjunu, která posléze vedla ke ztrátě arménských území.⁹⁾ Prezidentův „realismus“ a „pragmatismus“ nabízel dobré vztahy s Tureckem, a postavil se tak proti citlivé otázce genocidy Arménů v osmanské říši. Ideologové ANH tvrdili, že pro nezávislost a budování silného státu má otázka genocidy opustit politickou agendu – původně ale ANH věnovalo značnou část svého programu právě důležitosti uznání arménské genocidy a požadovalo znovusjednocení těch území, která byla historickou součástí Arménie Proto také získalo tolik křesel v NS.

Turecká orientace arménské zahraniční politiky v letech 1990–1992 vyžadovala, aby záležitost genocidy byla zařazena do druhé kategorie otázek. Takovou politiku Levon Ter-Petrosian obhajoval energetickou a potravinovou nedostatečností a prioritou najít zásobovací cesty, spolu s východiskem z ekonomické krize. Společná hranice s Gruzii byla kvůli tamní nestabilní situaci nespolehlivou spojnicí a stávalo se, že zásoby pro Arménii byly rozkradeny ještě na území Gruzie. S dodávkami přes Írán nesouhlasily především Spojené státy a také v podstatě neexistovala potřebná infrastruktura, která by je spojovala s Arménií. Pro Ter-Petrosiana se tudíž v této situaci jevilo jako nejhodnější Turecko, a proto odmítl jednat o otázce genocidy na mezinárodním fóru. To ovšem v Arménii přijímali negativně, stejně jako v arménské diaspoře, která bojuje za to, aby Turecko uznalo genocidu. Ministr zahraničí Raffi Hovanesian, narozený v diaspoře, prezidenta také nepodpořil a v roce 1992 rezignoval.¹⁰⁾

Politika Ter-Petrosiana nebyla v tomto směru ani zdaleka realistická, neboť otázky genocidy a Náhorního Karabachu byly klíčovými faktory, díky nimž prezident a ANH získali u obyvatelstva podporu. Navíc, turecká politika v postsovětském prostoru nebyla Arménii přátelsky nakloněna. Hlavním cílem Turecka zde bylo vytlačit Rusko z jeho dominantní pozice a hrát roli regionální velmoci. Ázerbájdžán byl pro Turecko spojencem a příbuzným národem a Turecko se snažilo pomoci Ázerbájdžánu v jeho problémech s Náhorním Karabachem. Z toho vyplývá, že jedinou cestou, jak zlepšit vztahy s Tureckem, bylo nejenom nevyžadovat na Turecko a na mezinárodní scéně uznání genocidy, ale také zanechat vyjednávání ve prospěch NK. Proto Ter-Petrosian v roce 1994 pozastavil činnost strany Dašnakcuťjun, která má v diaspoře velkou podporu, bojuje za uznání genocidy Arménů Tureckem a také za uznání NKR.

Tím vším docházelo k opomíjení národních zájmů, které vedlo ke konfliktu mezi prezidentem na jedné straně a opozicí a ob-

čany na straně druhé. V průběhu úspěchů armády NK turecký prezident Özal v dubnu 1993 dokonce prohlásil: „*Arménie se nepoučila ze svých zkušeností a potrestání v Anatolii*“.¹¹⁾ To vše podlomilo důvěryhodnost zahraničněpolitické orientace Levona Ter-Petrosiana. Co se týká dodávek z Turecka, ty sice po nějakou dobu probíhaly, ale za vysokou cenu a do té doby, než Náhorní Karabach v konfliktu porazil Ázerbájdžán, který vzápětí na Turecku žádal blokádu Arménie. Jen pro srovnání: doprava pšenice z Ruska do Arménie stála pouze dva americké dolary za tunu splatné v devalvovaných rublech, kdežto Turecko účtovalo za tunu 54 dolarů v tvrdé měně.¹²⁾

Dalším faktorem byly zmanipulované prezidentské volby ze září 1996. Mnozí Arméni byli přesvědčeni, že Ter-Petrosian v hlasování většinu hlasů nezískal. Jejich podezření ještě zesílilo, když čtyři členové Ústřední volební komise oznámili, že Ter-Petrosianův protikandidát Vazgen Manukian získal 60 procent hlasů, kdežto oficiální údaje ukazovaly poměr Levon Ter-Petrosian 51,7 procenta a Vazgen Manukian 41,29 procenta.¹³⁾ 23. září se několik set lidí shromáždilo na Náměstí Svobody v Jerevanu, aby vyjádřilo svůj protest proti výsledku voleb. Demonstrace vyvrcholila o dva dny později, kdy demonstranti vtrhli do parlamentu a fyzicky napadli jeho předsedu a místopředsedu. Prezident na občanský nesouhlas reagoval povoláním armády, která situaci zklidnila. Vazgen Manukian požádal Ústavní soud o anulování volebních výsledků, jeho žádost ale byla zamítnuta.¹⁴⁾

Levon Ter-Petrosian nesplnil tři ze čtyř hlavních cílů své politiky, s nimiž stanul v čele státu v roce 1991. Rozvoj tržního hospodářství vedl ke korupci a sociálně ekonomickému chaosu. Jeho tzv. realističtější politika vedla na jedné straně k ponížení a na druhé k závislosti na Rusku. Jeho tzv. demokratizace vedla k autoritářství, to vše znásobené volebním podvodem. Čtvrtý cíl, tedy sjednocení Náhorního Karabachu s Arménií, také nebyl splněn: za Levona Ter-Petrosiana sice NK dosáhl vítězství ve válce, nebylo ale dosaženo vítězství v míru.

Ter-Petrosianova rezignace

Dne 20. března 1997 byl premiérem Arménie zvolen Robert Kočarian (bývalý prezident neuznané RNK), jehož představy se výrazně lišily od názorů Levona Ter-Petrosiana a který sehrál důležitou roli při jeho pozdější rezignaci. Za doby působení v premiéřské funkci měl Kočarian významnou podporu v osobě ministra obrany Vazgena Sargsiana.

Prezident tvrdil, že hospodářského rozvoje Arménie dosáhne teprve po urovnání konfliktu v Náhorním Karabachu, ovšem Kočarian argumentoval tím, že naprostá většina hospodářských potíží se dá překonat zdokonalením státní správy a vytvořením

racionálního daňového systému s donucovacími nástroji.

V roce 1997 Levon Ter-Petrosian veřejně prohlásil, že je třeba Ázerbájdžán nabídnout ústupky, aby byl konflikt v Karabachu co nejdříve vyřešen. Arménská veřejnost to pokládala za poráženecký krok, poskytující Ázerbájdžánu velké výhody, které nezajišťovaly princip sebeurčení Arménů v NK. Prezident to navrhl nejen kvůli svému přesvědčení, ale také kvůli tomu, že v roce 1997 Minská skupina OBSE (Rusko, USA, Francie) předložila projekt postupného řešení karabašského problému, se kterým souhlasil i Ázerbájdžán. Ter-Petrosian varoval, že pokud Arménie s tímto plánem nebude souhlasit, dostane se do mezinárodní izolace, k čemuž ovšem nedošlo. Projekt nepodpořil premiér Kočarian, ministr obrany Vazgen Sargsian ani vedení NK.

To vedlo k tomu, že 96 z 189¹⁵⁾ poslanců opustilo provládní koalici Republika a vytvořilo koalici Obrana domoviny. Představitelé NK, ministr obrany, koalice Obrana domoviny, opozice, inteligence, většina diaspory a arménského obyvatelstva vyjádřili prezidentovi nedůvěru.

Dne 14. ledna 1998 premiér vyloučil možnost jakékoli dohody, která by obsahovala vertikální způsob urovnání konfliktu. Po konzultaci s opozičními stranami Robert Kočarian a Vazgen Sarkisian požadovali prezidentovu rezignaci. 3. února 1998 Levon Ter-Petrosian rezignoval a 30. března 1998 byl novým prezidentem Arménie zvolen Robert Kočarian.

¹⁾ V průběhu genocidy Arménů v letech 1915–1916 bylo vyvražďeno 1,5 milionu lidí. Viz např. „První genocida XX. století“ – Andro Kuranian, *Mezinárodní politika*, ročník XXIV, 3/2000.

²⁾ www.azg.am (20. 12. 2002).

³⁾ Armenian Human Development Report 1996 in, www.undp.am

⁴⁾ Bruno Koppiters: *Spornye Granicy na Kavkaze*. eds.: VUBP pres 1997 in, www.vub.ac.be/POLI/publi/ContBorders/rus/hompage.htm

⁵⁾ Hovanesian: *The Armenian People from Ancient to Modern Times* St. Martin's Press, New York 1997.

⁶⁾ Stephan H. Astourian: *From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia*. Institute of Slavic, East European, and Eurasian Studies, University of California, Berkeley, 2000, str. 6.

⁷⁾ Marneuli je oblast v Gruzii, kompaktně obydlená ázerbájdžánským etnikem.

⁸⁾ Karen Dawisha and Bruce Parrott: *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus*. Cambridge and New York University Press 1997, str. 84.

⁹⁾ Stephan H. Astourian: *From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia*. str. 17.

¹⁰⁾ Edmund Herzig: *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia*. The Royal Institute of International Affairs, 1999, str. 95.

¹¹⁾ Stephan H. Astourian: *From Ter-Petrosian to Kocharian: Leadership Change in Armenia*. str. 31.

¹²⁾ Tamtéž, str. 32.

¹³⁾ Elizabeth Fuller: *The Fall from Democratic Grace*. Transition, 15. november 1996, str. 43.

¹⁴⁾ Tamtéž, str. 44.

¹⁵⁾ Elizabeth Fuller: *The Deputies Quit Ruling Armenian Parliamentary Block*. RFE/RL.

V květnu lonského roku obhájil Jacques Chirac funkci prezidenta Francouzské republiky. Díky tomu, že jeho největší konkurent Lionel Jospin vypadl již v prvním kole, dosáhl Chirac tak suverénního výsledku, jež nikdy nezískal ani legendární Charles de Gaulle. Toho využil ke sjednocení téměř celé pravice do nového uskupení UMP, což nejprve znamenalo Svaz pro prezidentskou většinu a od listopadu 2002 pak Svaz pro lidové hnutí. UMP se stal nástrojem Chirakova určujícího vlivu nejen na vnitřní, ale také na zahraniční a bezpečnostní politiku Francie. Staronový prezident se tak může těšit z neotřesitelné, téměř monarchistické pozice. Svým způsobem se z něho stal král Jacques I.

Přednosti premiéra Raffarina

Premiérem se na základě Chirakových změrů stal Jean-Pierre Raffarin. To samo o sobě má nemálo symboliky. Nový premiér totiž představuje negativní vymezení vůči tomu, co francouzským voličům nejvíce vadí na zkompromitované politické třídě. Není z Paříže, ale z venkova. Není absolventem věhlasné školy ENA, která připravuje vybrané kádry na nejvyšší funkce ve státní správě.¹⁾ Navíc nebyl zapleten do žádných politických ani finančních skandálů, kterých ve Francii bylo velké množství. K jeho pozitivním vlastnostem patří především neobyčejná pracovitost, spolehlivost a schopnost systematického řešení i těch nejtěžších úkolů.

Zvýšená pozornost vnitřní bezpečnosti

Do funkce ministra vnitra byl povolán Nicolas Sarkozy a jeho úřad byl přejmenován na ministerstvo vnitra a vnitřní bezpečnosti. Zároveň s tím vznikla Rada pro vnitřní bezpečnost pod předsednictvím prezidenta republiky, která se bude pravidelně scházet a na poli vnitřní bezpečnosti bude mít stejné pravomoci a úkoly jako již zavedená Rada pro bezpečnost státu. Bude se pravidelně zabývat stavem vnitřní bezpečnosti, naléhavými hrozbami a hledáním cest, jak těmto hrozbám čelit. Ministr vnitra a vnitřní bezpečnosti se dokonce stal vicepremiérem a má postavení druhého nejlivnějšího člena vlády. Tím se dále potvrzuje zásadní změna priorit od dosavadní praxe, kdy „dvojkou“ ve vládě byl ministr pro hospodářství a rozpočet.

Výrazně se zvyšují početní stavy policistů a četníků, do boje proti každodenní zločinnosti se zapojují starostové a předsedové orgánů regionální samosprávy. Souhrnně se tomu všemu říká „nová institucionální architektura vnitřní bezpečnosti“. Na jejím vrcholu stojí nejvyšší političtí činitelé, jejichž úkolem je vytvořit co nejpříznivější podmínky pro účinný boj proti organizovanému zločinu. V současnosti to znamená především zjednodušení

Jacques I. a jeho zahraniční a bezpečnostní politika

JAN EICHLER

procedur, odbourání některých překonaných zákazů a usnadnění práce vyšetřovatelů. Základnu nové pyramidu tvoří tisícovky policistů, zejména pak zásahových jednotek, u nichž se důraz klade na to, aby byly co nejlíže lidem, kteří jejich ochranu nejvíce potřebují – jde především o předměstí velkých měst, o oblasti s vysokou koncentrací přistěhovalců, a zvlášť velké jsou nároky na pohotovost policie v nočních hodinách.

Zahraněční politika

Do velmi důležité funkce ministra zahraničních věcí byl vybrán 48letý Dominique de Villepin, který má za sebou velmi důkladnou diplomatickou průpravu.²⁾

První de Villepinovo vystoupení na tradiční poradě velvyslanců v samém závěru srpna 2002 potvrdilo kontinuitu v důrazu na evropskou politiku země, především pak na konkrétní rozhodování a úkoly spojené s rozšiřováním EU a na francouzsko-německé vztahy.³⁾ Uplatňuje se i návaznost hledání cest a způsobů ke zlepšování řízení a spolupráce v celosvětovém měřítku, zejména pak na snahu o účinnější zvládání destabilizujících dopadů globalizace. Zároveň s tím se však projevují i nové přístupy, kterými Dominique de Villepin dává francouzské diplomacii svůj vlastní rukopis. Jde především o zvýšenou pozornost regionálním krizím a konfliktům, které v éře globalizace, a zejména pak ve světle událostí z 11. září 2001 mohou mnohem více než kdy předtím ovlivňovat celou planetu. Jako konkrétní výmluvný příklad pak ministr uvádí kašmírský konflikt mezi dvěma jadernými státy, aby všichni věděli, co má na mysli pod pojmem „exponenciální nárůst škodlivého potenciálu regionálních krizí“.⁴⁾ Z toho také vyvozuje závěr, že současný svět je složitější a neklidnější než v nedávné minulosti, a tak klesá účinnost tzv. tradiční diplomacie. Z toho se odvíjí i jeho důraz na výslednost působení diplomatů a expositur, úvahy o tom, že velvyslanectví by se přestala omezovat na jednu konkrétní zemi a snažila by se o působení v rámci regionů, přičemž by podle potřeby mohla být posilována jakýmsi úkolovými silami z Paříže.

Historické determinanty francouzského přístupu k mezinárodnímu terorismu

Francie se již v posledních třech desetiletích 20. století stala jednou z prvních zemí eu-

roatlantické zóny, které takřkajíc na vlastní kůži velmi tvrdě pocítily krutost terorismu na mezinárodní či mezistátní úrovni. Projevilo se to ve třech hlavních směrech:

- Právě ve Francii se začala uplatňovat ta forma nepřímé strategie, kdy jeden stát (činitel A) využije či spíše zneužije jiného státu či přímo teroristické organizace (činitel B) k tomu, aby zatlačil na další stát (činitel C). Sýrie (činitel A) si najala teroristy vyškolené ve státě B, aby zavraždili francouzského velvyslance (stát C) v Bejrútu, aby tím donutila Francii vzdát se svých ambicí v Libanonu (stát D). Dále pocítila teroristické úder ze strany Íránu (A), který sponzoroval šíitskou proiránskou organizaci Hizballáh v jižním Libanonu (C). Ta zakázku na provedení atentátů (výbuchy náloží ve velkých pařížských obchodních domech a ve stanicích metra) zadala Tunisanům usazeným v Paříži a cílem této hry bylo vynutit si propuštění arménských teroristů uvězněných ve Francii (D).⁵⁾

- Francie jako jedna z prvních zemí euroatlantické zóny tvrdě pocítila, když do mezinárodních bezpečnostních vztahů vstoupili noví aktéři, kteří dostali název „státy sponzorující terorismus“. Podrobnější studium tohoto jevu pak ukázalo, že sponzor-

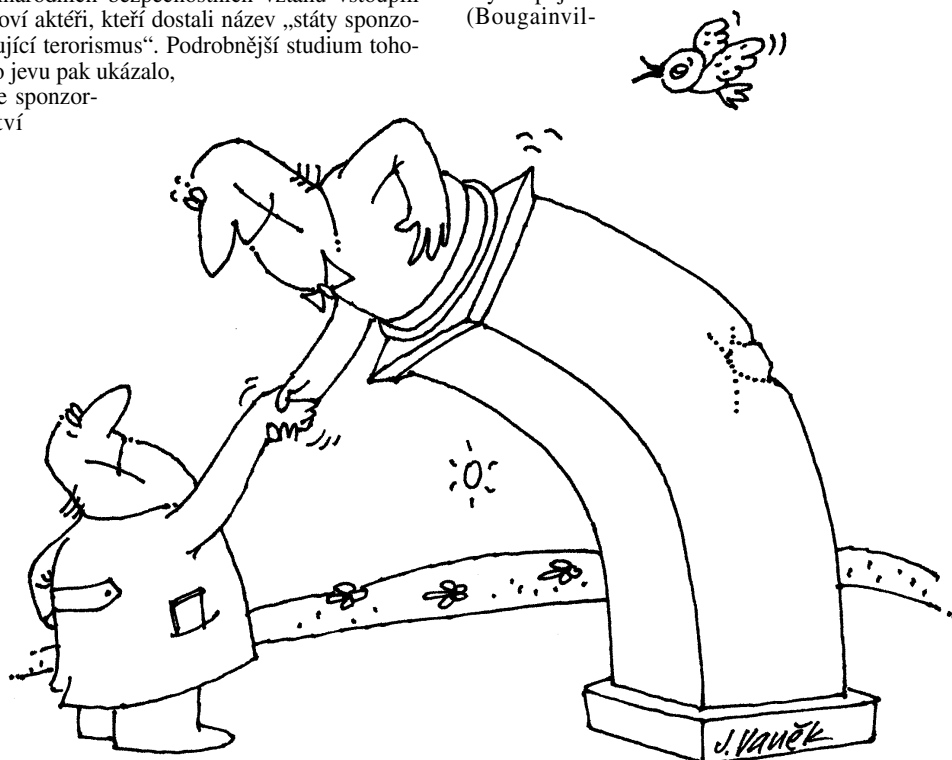
ství v oblasti mezinárodního terorismu má dvě hlavní podoby: financování teroristických skupin a poskytování základů pro jejich výcvik. Státy sponzorující terorismus se pak pro akce proti konkrétním západním státům rozhodovaly na základě toho, jaká stanoviska tyto státy zaujímaly k arabsko-izraelskému konfliktu, k palestinské otázce a k integristickým islámským hnutím.

- Francie se stala jednou z prvních zemí euroatlantické oblasti, které musely poznat, jak těžko se bojuje proti mezinárodnímu terorismu, který se vyhýbá přímému souboji a nájímá si organizace, aby na vytypovaný stát zaútočily buď na jeho území, nebo dokonce v jiném státě, kde je jeho přítomnost a vliv nežadoucí. Přítomní teroristé usilovali jednak o co největší ztížení identifikace „objednavatele“ vlastních činů, jednak o vyhnutí se přímému ozbrojenému konfliktu s napadeným státem.

Hlavní rysy francouzského přístupu ke globálnímu terorismu po 11. září 2001

Historické zkušenosti s mezinárodním terorismem se ve Francii odrážejí především ve stanoviscích a v přístupech, jež tváří v tvář globálnímu terorismu po 11. září 2001 zaujali jak politikové, tak odborníci. Tyto přístupy se postupně vymezily v následujících hlavních rysech:

- Jednoznačné odmítnutí terorismu v jakékoli podobě a formě a vyhlášení plné solidarity s USA. Ta měla dvě základní roviny: vojenskou a diplomatickou. Ve vojenské rovině Francie poskytla do operace Trvalá svoboda celkem 6 plavidel vojenského námořnictva, 2000 vojáků, dva průzkumné letouny Mirage IV P, dva letouny pro doplňování paliva za letu, jeden letoun radioelektronického boje (Gabriel) a jedno plavidlo se zařízením pro odposlech vojenských pojitek (Bougainville).

le). V diplomatické rovině se Francie v rámci OSN od samého počátku zapojila do činnosti skupiny pro potírání praní špinavých peněz a v rámci G 8 pak do programu boje proti proliferaci ZHN.⁶⁾

- Zároveň s tím však Francie odmítla tzv. manicheistický pohled, podle kterého hlavní motivace teroristických útoků spočívá v nenávisti vůči svobodě, otevřenosti a toleranci euroatlantického světa, a zejména pak Spojených států.

- Při hodnocení motivů a cílů současného terorismu je podle Francie zapotřebí vzít v úvahu také odpor, který politika Západu, a zejména USA vyvolávala ve třetím, a především pak v arabském světě po celé období po skončení studené války. Velmi typické je stanovisko prezidenta Chiraka. Ten využil Bushovy návštěvy,⁷⁾ aby ho ujistil o pevném spojeneckém poutu mezi Francií a USA. Zároveň se však vyslovil pro zcela jiný postup, když řekl, že hlavními nepřáteli Západu jsou také bída, útlak a přetrvávající ozbrojené konflikty, jež vytvářejí podhoubí pro nenávist a války. V jasné narážce na 15procentní nárůst vojenského rozpočtu USA francouzský prezident připomněl, že zbraněmi v boji proti terorismu by měly být také ekonomický pokrok a mezinárodní solidarita, zlepšování zdravotní péče a vzdělávacích systémů, dodržování mezinárodního práva a dialogu.

- V rámci dlouhodobého boje proti globálnímu terorismu se Francie od Spojených států odlišuje důrazem na jemnější metody. Dominique Moisi z pařížského Ústavu mezinárodních vztahů (IFRI) rozdíl mezi americkým a evropským přístupem k terorismu vyjadřuje slovy, že „Američané pojímají bezpečnost ve vojenském smyslu slova a bojují proti příznakům zla. Evropané zase trvají na tom, aby se k tomuto přístupu připojoval i politický rozměr, odmítají bojovat proti příznakům zla, aniž by se přitom usilovalo o postižení jeho kořenů.“⁸⁾

Francouzské přístupy k iráckému problému

Parlamentní debata o Iráku

Důležitým mezníkem v tříbení francouzských přístupů k irácké krizi se stala parlamentní debata dne 8. října. Během ní se projevil některé rozdílné přístupy. Levicovní poslanci – Jean-Marc Ayrault, předseda poslaneckého klubu Socialistické strany, a Marie-George Buffetová, první tajemnice francouzských komunistů – požadovali, aby Francie od samého počátku mezinárodních jednání o Iráku hrála kartou svého práva veta v Radě bezpečnosti OSN. J.-M. Ayrault dokonce požadoval „kategorické Ne této válce, která je plodem střetu civilizací“.⁹⁾ Částečně se odlišili i centristé (UDF), kteří ale jinak jsou součástí nové proprezidentské strany UMP. Jejich předseda François Bayrou plně schválil „jasný a správný přístup prezidenta republiky“, ale zároveň s tím položil důraz na nutnost „předjet tomu, aby se světový řád vytvořil na základě jednostranných rozhodnutí nejsilnějšího státu světa“, a výslovně odmítl „svět ovládaný americkou říší“.¹⁰⁾

Tyto rozdílnosti můžeme považovat za druhotné ve srovnání s tím, že se projevila nebyvalá shoda v přístupu k dominantním aspektům iráckého problému. Všechny parlamentní strany odmítly přístup americké administrativy, zejména pak její úsilí o tzv. preventivní akce, v jejichž rámci je válka jedním z prvních opatření.¹¹⁾ Právce stejně jako levice položily naprosto stejný důraz na nezastupitelnost Rady bezpečnosti OSN, a to nejen v přístupu k Iráku, ale i k blízkovýchodnímu konfliktu. Shodly se také na zásadě dvou rezolucí, kterou poprvé vyhlásil prezident Chirac dne 9. září 2002.

Zásada dvou rezolucí

Ministr zahraničí Dominique de Villepin při vysvětlování této zásady napsal,¹²⁾ že nejprve je nutné, aby zvláštní rezoluce RB OSN Saddámu Husajnovi uložila povinnost zpřístupnit všechny objekty, o které budou mít zájem inspektoři OSN. Pokud by Saddám neuposlechl, nebo by dělal průtahy, RB OSN by se sešla znovu a jednala by o dalších, tvrdších opatřeních. Francouzský přístup přitom kladl důraz na nutnost dodržet tři základní zásady kolektivní bezpečnosti.

Především jde o zásadu stability – případný zásah nesmí být nepřipravený, nesmí obsahovat rizika nových střetů a konfliktů v oblasti zásahu. Dále Francie položila důraz na zásadu spravedlnosti – případné silové řešení nesmí vytvořit nové pocity „nespravedlnosti, která vede k revoltě, revolta vyúsťuje v nepokoje, ty s sebou nesou násilí, a tak se roztáčí bludný kruh“. A tato zásada se musí podle Francie uplatňovat nejen v případě Iráku, ale také při řešení vleklého blízkovýchodního konfliktu. A konečně třetí zásadou francouzského přístupu se stala kolektivní odpovědnost, pojímaná jako záruka nezbytné legitimnosti zásahu, při kterém se bude rozhodovat nejen o Iráku, ale také o nové podobě mezinárodních vztahů.

Snaha o „evropeizaci“ francouzského stanoviska

Francouzští politikové usilovali také o to, aby pro své přístupy získali co největší podporu dalších států, zejména pak partnerů z Evropské unie. Do této ofenzivy se zapojil i Valéry Giscard d'Estaing,¹³⁾ bývalý prezident republiky, dnes předseda Konventu EU. Francouzský přístup prezentoval jako snahu o hledání diplomatických východisek z krizových situací. Velmi dobře vycítil, že pokud Francie chce uspět, musí za každou cenu předejít tradičnímu podezření z antiamerikanismu. Proto od počátku zdůrazňoval, že Francie má stejné cíle jako USA, že se odlišuje pouze ve způsobu, jakým chce těchto cílů dosáhnout. Giscard správně stanovil také nejbližšího možného spojence – Spolkovou republiku Německo. Tím přesně vystihl a vysvětlil hlavní strategický tah francouzské diplomacie v přístupu k irácké krizi.

Jednání prezidenta Chiraka s kancléřem Schröderem 2. října (první kancléřova cesta po jeho druhém volebním vítězství) vyznělo jako shoda obou klíčových států EU v názoru, že Irák se musí zříci všech svých jaderných zbraní a že musí umožnit bezpodmínečný ná-

vrat inspektorů. Zároveň s tím ale prezident Chirac jménem obou zemí vyhlásil odmítavé stanovisko „k takové rezoluci OSN, která by od počátku dávala možnost automatického použití ozbrojené síly“.¹⁴⁾ Dosažení této shody bylo pro Francii o to větším úspěchem, že přišlo těsně před očekávaným vystoupením amerického prezidenta na půdě OSN, chystaném na 12. 10. 2002.

Stanoviska Raffarinova kabinetu

Ke konci roku 2002 se vyhranilo jednoznačně odmítavé stanovisko Francie k nové, tzv. preventivní bezpečnostní strategii USA. Jako její alternativu Francie prosazuje kolektivní bezpečnost, „spočívající na spolupráci mezi státy, na dodržování mezinárodního práva a pravomocí Rady bezpečnosti OSN“.¹⁵⁾ Premiér Raffarin při vysvětlování vládní politiky zdůraznil klíčový význam Iráku pro celou oblast Středního východu. Saddámovu politiku označil za hrozbu pro mír v celé oblasti. Při hodnocení politiky Bushovy administrativy převzal tezi Huberta Védrina (socialistický ministr zahraničních věcí do letošních parlamentních voleb) o „jednodušším pohledu na světovou politiku. Zároveň s tím však odmítl hrát kartou veta při hlasování Rady bezpečnosti OSN. Výrokem, že „nelze předem vylučovat žádnou možnost“,¹⁶⁾ dal najevo, že jeho vláda už v té době nezamítala ani vojenské řešení iráckého problému. Naprostou shodu celé tzv. prezidentské většiny s tímto přístupem plnou vahou svého politického kreditu potvrdili bývalí pravicovní premiéři Alain Juppé a Edouard Balladur.

Francii jde o budoucnost OSN

Stanoviska a aktivity francouzského prezidenta i celé vlády vycházely z přesvědčení, že v případě Iráku nešlo jen o jeho zbraně nebo o jeho ropu. Pro Francii bylo zvlášť důležité, že šlo také o budoucnost OSN, o „její schopnost odolávat hegemonistickým pokusům nejsilnější světové velmoci“.¹⁷⁾ Šlo o to, co Alain Juppé, nesmírně vlivná šedá eminence dnes téměř všemocné Chirakovy strany UMP, vysvětlil jako nezbytnost předejít něčemu, co by se mohlo stát „hrozným krokem zpět a také hrozným precedensem“.¹⁸⁾

Zásada dvou rezolucí OSN byla rozpracována natolik kvalitně, že se stala jedinou široce přijatelnou alternativou amerického tlaku na co nejrychlejší řešení iráckého problému. Díky ní si francouzský prezident výrazně posílil svůj mezinárodní vliv při rozhodování o Iráku a Francie se v této záležitosti stala hlavním účastníkem dialogu se Spojenými státy. Při jednáních v Radě bezpečnosti OSN 17. října 2002 se Francii podařilo přivést USA ke kompromisu, který spočíval v tom, že Bushova administrativa již netrvala na rezoluci, která by obsahovala možnost automatického použití síly. Spojené státy v podstatě přistoupily na myšlenku, že RB OSN by se sešla dvakrát. Zároveň s tím ale dosáhly toho, že RB OSN v případě neuspokojivého chování Saddáma Husajna celou situaci znovu „posoudí“ – v tomto bodu tak Francie ustoupila od výrazu, že RB OSN „rozhodne“. Jedná se tedy o kompromis jak ze strany USA, tak ze

strany Francie.¹⁹⁾ I tak to znamená nesporný úspěch francouzské diplomacie.

Důležité je, že i přes dosažený výsledek Francie nepropadla pocitu triumfalismu. Rezoluce 1441 byla naopak hodnocena jako společný francouzsko-americký úspěch,²⁰⁾ který potvrdil, že i přes některé rozdíly v přístupu k terorismu mohou obě tyto země nalézt společný jazyk, který pak je přijatelný pro skutečně celé mezinárodní společenství, nikoli jen pro jakási společenství ad hoc, jako tomu bylo např. v případě akce Spojenecká síla v roce 1999.

○

eichler@iir.cz

¹⁾ Absolventi této školy jsou dnes ve Francii považováni za kariéristy a technokraty, kteří na každodenní život své země nahlížejí výlučně pod zorným úhlem teorému a konstrukcí, které se naučili právě na ENA.

²⁾ V letech 1984–1989 působil jako první tajemník a posléze jako druhý rada na velvyslanectví ve Washingtonu, pak byl tři roky radou v Indii, aby se v roce 1993 stal šéfem kabinetu Alaina Juppého, tehdejšího ministra zahraničí. Od té doby se také datuje jeho těsné spojení s nejvyššími špičkami nejsilnější francouzské pravicové strany RPR, která se během letošních prezidentských voleb rozrostla na mohutný Svaz pro prezidentskou většinu (UMP).

³⁾ Henri de Bresson et Sylvain Cypel: Le second souffle de la politique étrangère de Jacques Chirac. Le Monde, 28. 8. 2002.

⁴⁾ Blíže viz: Sylvain Cypel: Porté sur „l'action“, Dominique de Villepin veut accélérer la mue du ministère des affaires étrangères. Le Monde, 28. 8. 2002.

⁵⁾ Blíže viz: Bertrand Gallet: Terrorisme. In: Pascal Boniface: Dictionnaire des relations internationales. Hatier, Paris 1999, s. 310–315.

⁶⁾ V roce 2003 dokonce bude tomuto programu, na který je vyčleněno celkem dvacet miliard, předsedat.

⁷⁾ Blíže viz: Claire Tréan: Les recommandations de M. Chirac a M. Bush. Le Monde, 29. 5. 2002.

⁸⁾ Dominique Moisi: Why the US needs Europe. Financial Times, 5. 6. 2002.

⁹⁾ Patrick Roger: Irak: le gouvernement ne veut pas s'interdire l'option militaire. Le Monde, 10. 10. 2002.

¹⁰⁾ Tamtéž.

¹¹⁾ La France et l'Irak. Le Monde, 10. 10. 2002.

¹²⁾ Dominique de Villepin: Irak: ne pas brûler les étapes. Le Monde 1. 10. 2002.

¹³⁾ Valéry Giscard d'Estaing: Irak: il faut „européaniser“ les démarches. Le Monde, 2. 10. 2002.

¹⁴⁾ Claire Tréan: La France et l'Allemagne font front commun contre le forcing américain. Le Monde 4. 10. 2002.

¹⁵⁾ Jacques Chirac: La politique étrangère de la France. Défense nationale, 10/ 2002, s. 18.

¹⁶⁾ Jean-Pierre Raffarin: „La vision simpliste“ des Etats - Unis. Le Monde, 10. 10. 2002.

¹⁷⁾ Claire Tréan: Irak: l'Europe impose ... Le Monde, 10. 10. 2002.

¹⁸⁾ Le Monde, 10. 10. 2002.

¹⁹⁾ Compromis à l'ONU. Le Monde, 19. 10. 2002.

²⁰⁾ Philip H. Gordon et Justin Vaisse: Une victoire américaine. Le Monde, 13. 11. 2002.

Stalingrad

– 60 let poté

RICHARD SEEMANN

Motto:

Z Vůdcova hlavního stanu, 3. února 1943. Vrchní velitelství branné moci oznamuje: Boj o Stalingrad skončil. Věrna své přísaze do posledního dechu, podlehla armáda pod příkladným vedením generála polního maršála Pauluse převaze nepřítelů a nepříznivým podmínkám.

Nikoliv náhodou zařadil první program německé televize ARD do svého programu těsně před vánočními svátky nový dvoudílný dokument Stalingrad známého historika Guida Knoppa. Dokument byl vysílán ve dnech 20. a 23. prosince 2002. Jeho poselství právě v této době bylo jasné, připomenout současné generaci, která se již ve valné většině narodila v druhé polovině dvacátého století, katastrofu, do níž vtáhli tehdejší vládcí Německa nejen evropský kontinent, ale i svůj vlastní národ. Stalingrad nebyl největší a nejkrvavější bitvou druhé světové války, stal se však viditelným symbolem začátku konce Hitlerovy agrese a jako takový zřejmě vstoupí navždy do světových dějin.

Televizní dokument příznačně začíná drtivým leteckým úderem luftwaffe v létě 1942 proti městu na Volze a suše připomíná, že nic netušící civilní obyvatelstvo zde utrpělo stejné ztráty jako později po třech letech obyvatelé Drážďan. Stejně tak pohledem na obyvatele dokument končí, když se po skončení bojů z trosk zcela zničeného města doslova vyhrabávají a malé dítě se bezelstně ptá své matky, zda půjde již příští den do školky. Situace po bitvě však nebyla vojensky ani politicky tak jednoznačná, jak se oficiální sovětská historiografie snažila zobrazovat. V sovětských Dějinách Velké vlastenecké války 1941–45, ani v Dějinách druhé světové války 1939–45 není ani zmínka o Stalinově snaze najít jiné řešení než bezpodmínečnou kapitulaci německého agresora.

Poprvé již začátkem října 1941, kdy wehrmacht stál před Moskvou, Stalin hodnotil situaci velmi pesimisticky a prohlásil, že Rudá armáda nemá potřebnou sílu zachránit Moskvu. Začal situaci srovnávat s rokem 1918, kdy byl Lenin nucen uzavřít s Německem tzv. brestlitevský mír. Přitom pověřil Beriju, aby zjistil možnosti uzavření míru s Hitlerem. Cenou za tento mír mělo být obětování Pobaltí, Běloruska, Moldávie a části Ukrajiny. Berija se skutečně obrátil s tímto návrhem na bulharského diplomata Stotenova, který se měl stát prostředníkem jednání. Hitler však tyto návrhy odmítl, protože byl přesvědčen, že brzy vstoupí do Moskvy jako vítěz a Sovětský svaz se poté zhroutí.

Sovětsko-německá tajná jednání

Nyní se karta po roce a půl obrátila a po Stalingradu oznámil polní maršál Erich von Manstein Hitlerovi, že již není naděje zadržet ruské útoky. Naskýtalo se zde však řešení – vyřešit

německo-sovětský spor diplomatickými prostředky – dosáhnout jednání separátního míru na východě. Pro toto řešení, ať se dnes na první pohled zdá nerealistické, bylo právě v tomto válečném období příznivé klima. Obě strany byly značně vyčerpány, takže z vojenského hlediska se dalo ještě hovořit o jakési „plichtě“. Rozhodující však byla sovětská diplomatická aktivita.

Již v prosinci 1942 dala sovětská velvyslanec ve Stockholmu Alexandra Kolontajevová tamním německým diplomatům na vědomí, že by bylo možno jednat o separátním míru. Za sovětskou stranu byl předběžným jednáním pověřen ruský Němec Edgar Clauss, za německou pak člen osobního štábu říšského ministra zahraničních záležitostí Peter Kleist. Jednání však postupovalo pomalu, což bylo zaviněno váhavostí obou stran. Teprve v době intenzivních příprav nové německé ofenzivy u Kurska přišla pro Berlín z Moskvy informace, že vedoucí evropského odboru lidového komisariátu zahraničních věcí SSSR Alexandrov bude v červnu ve Stockholmu připraven k jednání. Jak oznámila sovětská strana, předmětem měly být především poměry ve východní Evropě od Finska po Dardanely, které, jak výslovně bylo uvedeno, lze natrvalo řešit pouze s Německem, a nikoli se západními mocnostmi. „Německo může být bezpochyby poraženo“, psalo se v sovětském vzkazu, „avšak nad mrtvolou zničeného Německa bude z mnoha ran krvácející Sovětský svaz vydán napospas nepoužitým zbraním západních velmocí.“

Tento postoj Moskvy je nutno především vidět ve světle tehdejších vztahů mezi SSSR a západními velmocemi, které dosáhly bodu mrazu. Jejich váhání uzavřít se SSSR dohody o poválečném územním uspořádání, odsunutí druhé fronty až na rok 1944, to vše vyvolalo u Stalina podezření, že západním mocnostem jde o promyšlený záměr směřující k vykrvácení Německa i Sovětského svazu. Proti tomu se nabízel území SSSR obsazené oslabenými Němci jako dobrý objekt pro vyjednávání, a to již s ohledem na to, že mohlo být znovu dobyto jedině za těžkých ztrát pro Rudou armádu. Hitler, jenž silně váhal přistoupit na toto jednání se Stalinem, viděl naopak v třenicích mezi Spojenci symptomy možného společného postupu v boji proti bolševismu. Stále věřil, že běh historie hovoří v jeho prospěch, a proto nakonec vsadil vše na vojenské rozhodnutí. Jeho počáteční váhavost proto poznamenala rýsujiící se možné německo-sovětské vyrovnání. Kleistovi bylo zakázáno vstoupit do jednání s Ale-

xandrovem a mohl jednat pouze s Claussem, a to ještě, jak bylo výslovně řečeno, pouze z „informačních důvodů“.

Sovětská strana přesto šla v září 1943 ještě o kus dále. Poté, co se zhroutil německá ofenziva u Kurska, konkretizovala požadavky případného smíru s Německem. Dohoda měla být uzavřena za předpokladu, že budou obnoveny německo-ruské hranice z roku 1914, že SSSR bude mít volnou ruku v mořských otázkách a v Asii budou navázány odpovídající široké hospodářské vztahy mezi oběma zeměmi. Současně bylo oznámeno, že náměstek lidového komisaře zahraničních záležitostí a bývalý sovětský velvyslanec v Berlíně Děkanosov bude při „průjezdu“ Stockholmem ve dnech 12. až 16. září připraven k jednání. Hitler však i tuto nabídku zamítl.

Obával se, že jde o pouhý manévr Moskvy, která chce donutit touto hrozbou Západ k urychlenému vybudování druhé fronty. Faktem zůstává, že poté, co Kleist znovu oznámil neochotu k přímému jednání, sovětská vláda dala svým západním spojencům na vědomí, že tyto kontakty existují. „Národní výbor svobodného Německa“, který byl vytvořen v SSSR z řad německých zajatců a německých, převážně komunistických antifašistů, nesměl v tomto období kritizovat berlínskou vládu. V jeho tiskovém orgánu byl připraven na září 1943 článek „Příměří – zákon doby“, avšak poté, co Hitler jednání odmítl, již nevyšel.

Osudy poraženého a vítěze

Čtrnáct let po bitvě zemřel po těžké nemoci ve věku 67 let v Drážďanech Friedrich Paulus, velitel 6. německé armády, která byla zničena u Stalingradu. Paulus, který těsně před kapitulací obdržel od Hitlera hodnost generála polního maršála, se stal jediným živým nositelem této hodnosti, který padl Rusům do zajetí. Zřejmě díky tomu, že na jeho osobě měl zájem samotný Stalin, nebyl nikdy označen za válečného zločince, ačkoliv patřil mezi nejvyšší velitelské kádry, které připravovaly strategické plány útočné války včetně přepadení SSSR. Před Norimberským soudem stál jako svědek sovětské obžaloby, který osvědčoval své bývalé kolegy, s nimiž tyto plány připravoval. Ti pak skončili na šibenici, on na jedné ze Stalínových dač u Moskvy a po jeho smrti v přepychové drážďanské vile „Bílý jelen“.

Němečtí historici se dodnes přou o jeho morálních, vojenských a velitelských kvalitách. Teprve nyní, kdy se postupně otevírají tajné archivy KGB i Stasi, osvětlují se pravé úmysly, které měl komunistický režim s jeho osobou. Není sporu o tom, že jen díky převzetí moci nacisty dosáhl Paulus tak závatné kariéry. Jeho rukama prošly všechny agresivní plány, obdržel hodnost generála a stal se prvním zástupcem náčelníka operačního oddělení generálního štábu. Po porážce německých armád pod Moskvou v roce 1941 se Hitler rozhodl provést radikální změny v jejich vedení, a tak se v lednu 1942 ujal Paulus vedení 6. armády, s níž skončil v stalingradském obklíčení. Němečtí vojenští historici poukazují na to, že za tuto katastrofu nese odpovědnost i Paulus, který tak vstupuje do dějin jako jeho jmenovec, římský konzul, který přivedl do záhuby své legie v bitvě u Cannae. Ačkoliv se proti Hitlerovi otevřeně postavil až po atentátu v červenci 1944, so-

větské úřady mu vytvořily mimořádné prostředí a vycházely všemožně vstříc. Z uveřejněných tajných dokumentů vyplývá, že se stal Stalínovým osobním vězňem a zřejmým úmyslem bylo mít k dispozici reprezentativní osobu v případě, že by byl svržen Hitler.

Situace se však vyvíjela jinak a Paulus pak Stalínovi napsal několik dopisů s žádostí, aby se s ním mohl sejít a vrátit se zpět do vlasti. Nikdy však nebyl přijat a teprve po Stalínově smrti se mohl vrátit do východního Německa. V NDR byl uvítán s poctami, obdržel pobočnicka, reprezentativní auto a luxusní vilu. Až do své smrti však již pro něho nebylo k dispozici žádné významné místo. Občas přednášel na vysoké vojenské škole v Drážďanech historii a snažil se bezvýsledně vytvořit jakési mírové hnutí německých důstojníků z obou částí Německa. Ve spisech Stasi však stálo, že je již neupotřebitelný, a tak zemřel, aniž by chyběl politikům na Západě i na Východě.

Strážce Paulusovy porážky Georgij Konstantinovič Žukov, který koordinoval sovětská vojska u Stalingradu, byl o šest let mladší a svou vojenskou dráhu zahájil též za první světové války. Zatímco Paulus byl již v té době vojákem z povolání, Žukov byl normální odvedenec, který dosáhl v carské armádě poddůstojnické hodnosti. Vyššího vojenského vzdělání se mu pak dostalo v Rudé armádě, kde se pak postupně vypracoval až na náčelníka Generálního štábu, kterým se stal několik měsíců před vypuknutím války s Německem. Již v této době se dostával do střetů se Stalínem, jehož naléhavě upozorňoval na soustředování nacistické armády na hranicích a navrhoval preventivní protiúder. Když pak došlo k osudnému 22. červnu 1941, byl to právě Žukov, který nepodleh panice a rozhodným způsobem dělal vše, aby se nezhroutil centrální vedení Rudé armády. Ukázal se jako dobrý strateg a tvrdý velitel a nechyběl u žádné rozhodné operace, ať už u Moskvy, Stalingradu, Leningradu, Kyjeva až po Berlín. Získal po zásluze maršálskou hodnost a nejvyšší sovětská i zahraniční vyznamenání.

Nikoliv náhodou se Žukov účastnil v zastoupení vrchního velitele bezpodmínečné kapitulace Německa v Berlíně a vykonal moskevskou přehlídku vítězství v červnu 1945. Stalin jej sice ještě jmenoval hlavním velitelem sovětských vojsk v Německu a zástupcem SSSR ve spojenecké Kontrolní radě, ale postupně přemýšlel, jak jej zatlačit do pozadí. Dobře si uvědomoval, že jeho vlastní reputace geniálního vojévůdce všech dob je právě zastíňována Žukovem, a proto jej brzo odvolal zpět do Moskvy, kde jej v roce 1946 jmenoval velitelem pozemních vojsk a náměstkem ministra obrany. Jen několik týdnů poté jej však poslal do vojenského vyhnanství jako velitele Oděského vojenského okruhu, aby ho pak přeložil až na Ural. Teprve až po Stalínově smrti v roce 1953 byl Žukov Chruščovovým vedením povolán zpět do Moskvy, kde se stal členem vrcholných sovětských státních i stranických orgánů.

Nové vedení nutně potřebovalo v rozpoutaném mocenském boji mít armádu na své straně a jedině Žukov měl tuto potřebnou autoritu. Svou podporu pak vysvětloval tím, že chtěl zabránit Berijovi a jemu podobným v rozpoutání nového teroru. Současně však vystrašil ty, kteří byli spoluodpovědní za stalinské masové re-

presálie včetně Chruščova samého, když je za to na červnovém zasedání pléna ÚV KSSS v roce 1957 veřejně kritizoval. Výsledkem bylo obvinění z „bonapartismu“ a okamžité propuštění ze všech státních a stranických funkcí a penzionování. Až za dvanáct let poté mu bylo umožněno vydat své cenzurované vzpomínky, končící však již rokem 1945, dvacet devět let před jeho smrtí.

Město hrdina na Volze

Rostoucí vlnou odhalování Stalínových zločinů bylo sovětské vedení postaveno před otázkou, co z názvem Stalingradu, který nesl toto jméno od roku 1925, kdy tak byl přejmenován Carycin. Nové jméno Volgograd, „město na Volze“, obdržel v roce 1961 a jak se ukazuje i v současné době, je ruskou veřejností vesměs příznivě přijímáno. Samotné město, které leží na obou březích řeky, se rozprostírá do šířky 5 kilometrů a na délku 80 kilometrů, má velký vnitrozemský přístav a rozsáhlý petrochemický průmysl. Volgograd tedy není jenom dějištěm historické bitvy, i když právě s ní je město nejčastěji spojováno. Na pahorku Mamajev Kurgan v centru města stojí největší socha světa, postava ženy s mečem, znázorňující vlast, a v monumentální síni je gigantická mramorová ruka s věčným ohněm hrdinství. Turisté je zde mohou získat jako suvenýr zmenšený na 1:50 za 69,95 amerických dolarů. Je zde však i stalinský Volžsko-donský kanál, vybudovaný za nelidských podmínek sto tisíci německých zajatců a politických vězňů. Jde o realizaci smělého inženýrského projektu, propojujícího dva veletoky a sloužícího jako významná dopravní tepna, vybudovaná v letech 1948–52. Pro Stalina byl tento 101 km dlouhý kanál s 11 průplavy babylonskou stavbou komunismu.

Blížící se výročí otevřelo otázku, zda by nebylo vhodné opět Volgograd přejmenovat na Stalingrad. Zejména veteráni chtějí zneužít možnosti, kterou nabízí zákon přijatý za Borise Jelcina, podle něhož se města mohou vrátit k názvům z carské éry. To by ale znamenalo vypsat ve městě referendum a celým problémem by se musel zabývat i tamní krajský parlament. Většina obyvatel Volgogradu však nechce, aby bylo město opět spojováno se Stalínem. V tom je podpořil i prezident Putin posledním prohlášením, že tento problém je nutno přenechat historii. To přesto, že komunisté zde mají silné postavení a oblasti se říká „rudý pás Ruska“ – bašta komunismu, navzdory tomu, že prosperuje a životní úroveň je zde vyšší než v jiných částech federace.

Cestou k smíření

Krátce před Vánoce v roce 1942 vytvořil farář, lékař a umělec dr. Kurt Reuber obraz „Stalingradské madony“. Dvacet let je umístěn v známém pamětním kostele císaře Viléma v Berlíně, aby navždy připomínal hrůznou událost stalingradského kotle. Žádný jiný obraz z této doby nezbudil u veřejnosti takový ohlas, který je v Německu tak potřebný, protože mladí lidé o těchto událostech skoro nic nevědí a jméno Stalingrad nedovedou spojit s Volgogradem. Přitom na zdejších bojišti padlo nebo bylo zajato na 200 tisíc německých vojáků a na ruské straně bylo zaznamenáno na půl milionu obětí. Zpět se vrátilo do Německa

až v polovině padesátých let pouhých pět tisíc německých zajatců.

Proto nyní v době 60. výročí bitvy se věnuje této události v Německu tolik pozornosti, aby se ve vědomí národa nezapomnělo na odpovědnost nacistického režimu za nejstrašnější válku dvacátého století. Devadesátá léta přinesla do rusko-německých vztahů nový prvek, a tím je smíření mezi oběťmi a agresory. Rusko otevřelo naplno své brány německému Lidovému svazu německých pečovateli o válečné hroby, aby mohl začít budovat čestná pohřebiště pro příslušníky wehrmachtu. Při loňském předávání sochy „Truchlící matky“ ruskými veterány od Stalingradu v německém Halbu prohlásil prezident Lidového svazu Karl-Wilhelm Lange, že „nikdo nemůže již změnit dějiny, ale můžeme se z nich poučit a současné pak můžeme změnit“. Ruský účastník bojů Nikolaj Fedotov na to odpověděl současně s předáním sochy: „Doba již vymazala zákopy, ale nemůže vymazat z pamětí lidí utrpení a hrůzy. Těžko jsem schopen zapomenout na hrozné dny stalingradské bitvy, ale jak stará, tak i mladá generace je odhodlána udržet mír a přátelství.“ Téhož roku byli pozváni do Volgogradu bývalí němečtí zajatci, kteří se též účastnili budování volžsko-donského kanálu. Za účasti Langeho poděkovala správa kanálu za práci zajatců na tomto kanálu s tím, že bez jejich práce nemohl být vůbec vybudován. Při společném pokládání věnců prohlásil jeden z ruských veteránů, že doba zahojila již mnohé rány, a nelze proto stále bojovat. Německý veterán na to odpověděl, že je jejich povinností předat tuto štafetu mládeži a zavázat ji, aby chránila mír. Tato slova mohou pro nás znít frázovitě, ale jsou-li přenesena nad tak krvavým bojištěm účastníky bojů, pak lze plně souhlasit s prohlášením Langeho „že na bitvu u Stalingradu nelze zapomenout, staří si ji musí připomínat a mladí z ní učit“.

Proto také Lidový svaz vybudoval německý válečný hřbitov ve volgogradské Rosošce, kam zatím svezl na 36 tisíc padlých. Jejich jména budou zanesena na mohutné hřbitovní zdi, která jej obklopuje. Práce budou zřejmě ještě léta pokračovat, stejně tak jako na ostatních německých válečných hřbitovech v Rusku. Největší je pak u Petrohradu a u Rževa, a to nedaleko tamních památníků sovětských padlých. Při této příležitosti německý Lidový svaz pomáhá finančně i při jejich opravě včetně přilehlých vesnic. Například v Sologubovce nechal vyasfaltovat ulice, opravit kostel, to vše téměř za jeden milion eur. Péče o německé padlé vyvolává odezvu i v ruské veřejnosti a veteráni prohlásili, že jen generálové byli pohřbeni jako hrdinové, ale s padlými vojáky se zacházelo jako s pouhou potravou pro děla.

Spisovatel Daniil Granin napsal, že když viděl v Rusku budované německé válečné hřbitovy, tak se styděl, jak jeho krajané zacházejí se svými mrtvými, protože miliony padlých sovětských vojáků nemají své hroby. Otevřená však zůstala otázka, jak se mají ruští veteráni chovat při vzpomínkových slavnostech na německých vojenských hřbitovech. Našli již kompromis: „Budeme stát u jejich hrobů, ale klást na ně květiny, to nedokážeme.“

rseemann@volny.cz

Vliv vstupu České republiky do Evropské unie na životní úroveň obyvatelstva

JIRÍ ČESAL,
BOHDANA HOLÁ,
DALIBOR HOLÝ,
MARTIN KOPECKÝ

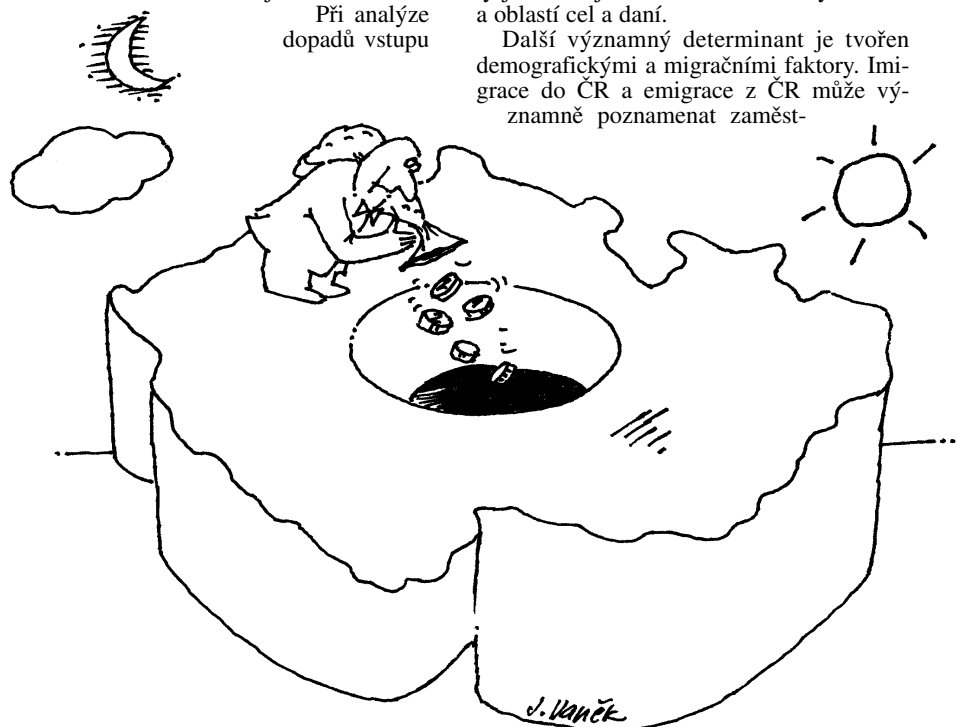
V letošním roce občané svou volbou v referendu o vstupu České republiky do Evropské unie učiní jedno z nejdůležitějších rozhodnutí v polistopadových dějinách našeho státu. Přes poměrně jasně deklarovanou výhodnost členství v EU pro naši společnost ne všichni občané zmíněný krok vnímají bez obav. Jedním z důvodů znepokojení je také nejasnost dopadů vstupu na životní úroveň.

Dokázat odhadnout a vhodnou formou sdělit, jak se vstup do EU bezprostředně promítne do života občanů, se stává v období před referendem důležitým aspektem komunikace s veřejností. V následujícím textu se autoři pokoušejí nad touto otázkou zamyslet a načrtnout jak základní trendy obecného vývoje životní úrovně při vstupu a v prvních letech členství v EU, tak i jednotlivých oblastí, které jí determinují.¹⁾ Přitom si zvláště všímají otázek vývoje zaměstnanosti, nezaměstnanosti a dále scénářů vývoje cen a mezd, jakož i zátěží ve výdajích domácností.

Při analýze dopadů vstupu

do EU na životní úroveň je nejprve nutné si stanovit její základní součásti a uvést je do vzájemných vztahů, kterými se ovlivňují. Za bazální složku životní úrovně lze považovat zaměstnanost jakožto základní ukazatel trhu práce. Tou je pak ovlivňována nezaměstnanost, oblast kvality práce a nalezneme zde silný vztah k oblasti mezd. Od mezd vede úzká vazba na příjmy domácností, neboť právě zaměstnanci (*námezdní síly*) tvoří největší díl zaměstnanosti a příjmy z práce představují největší díl příjmů domácností. Protikladem příjmů jsou výdaje domácností, ty jsou v největší míře ovlivňovány cenami a oblastí cel a daní.

Další významný determinant je tvořen demografickými a migračními faktory. Imigrace do ČR a emigrace z ČR může významně poznamenat zaměst-

nanost i nezaměstnanost, ale také oblast bezpečnosti, standardu bydlení, vzdělanost obyvatelstva apod. Změny v demografické struktuře ovlivňují financování sociálního systému, a přeneseně tak působí na příjmy domácností přes sociální dávky.

Trh práce je také ovlivňován dojížděnkou do zaměstnání a dostupností bydlení. Tato oblast – doprava a bydlení – tvoří zároveň velký podíl ve spotřebním koši domácností a to nás vrací zpět do oblasti cen a výdajů.

Všechny výše jmenované složky a faktory je nutné analyzovat a prognózovat na podkladě širšího ekonomického rámce, kde hlavním ukazatelem je hospodářský růst vyjadřovaný především změnou hrubého domácího produktu. Při posuzování životní úrovně nelze také pominout mezinárodní srovnání, a to zvláště s členskými zeměmi EU, s kterými budeme v budoucnosti velmi těsně spjatí.

Účel a meze analýz

K tomu, aby analýza a z ní vycházející prognóza byla sdělná, je potřebné si uvědomit determinanty a meze její výpovědi. Předně každá analýza je vytvořena na podkladě materiálu, který je analytikovi dostupný. To znamená, že „ve své kuchyni musí vařit z toho, co má ve spíži“. V našem případě a pro prognózy obdobného typu jsou nejdůležitější data statistického charakteru. V této souvislosti je však nutné upozornit na to, že tyto zdroje mají různý charakter. Zejména je vhodné rozlišovat mezi údaji z konjunkturních a strukturních statistických šetření.

Konjunkturní šetření poskytují krátkodobé (měsíční, čtvrtletní) ukazatele, jsou včasné, nicméně málo podrobné. Patří mezi ně např. míra nezaměstnanosti, vývoj inflace, průmyslové produkce, odhad HDP (*definitivní údaj za HDP je až po 3 letech, do té doby se vždy jedná o předběžný údaj*) apod. Strukturní šetření naopak poskytují informace velmi detailní a přesné, ale konají se ve velkých, někdy i nepravidelných intervalech. Data ze strukturních šetření jsou objemná a jejich zpracování je náročné, výsledky jsou tudíž k dispozici až po delší době. Vzhledem k poněkud překotnému vývoji hospodářství, ke kterému v naší zemi v posledních letech dochází, se proto mohou některá použitá data jevit jako zastaralá.

Metody, které se používají pro vlastní prognózy, jsou několikerého druhu. Obecně je lze rozdělit na matematicko-statistické modely odvozené striktně z dat za předchozí období; v tom případě je používán speciální statistický software a jím zpracovaná čísla se již dále neupravují. Častěji je však třeba upravit prognózu vzhledem k očekávaným změnám v dosavadních trendech, v těchto případech se často vychází z kombinací několika matematických modelů, přičemž základním modelem jsou tzv. S-křivky, které modelují vývoj při pozvolném přechodu z jedné úrovně na druhou (*tj. nikoli skokem*). Zde je nezbytné stanovit výchozí a konečnou úroveň předpokládané veličiny a dobu přechodu. V tomto směru se uplatňují zejména expertní odhady. Odhady specialistů se však často liší, a je tedy nutné připravit více scénářů, kdy jsou nejčastěji rozlišeny dvě krajní varianty – optimistická

a pesimistická – a střední, realistická varianta, která se jeví na základě dostupných dat jako nejpravděpodobnější.

Nakonec je nutné ještě zmínit časový rámec: autoři předpokládají první skutečné dopady vstupu do EU v roce 2005.²⁾ Je však možné, že uvedené scénáře mohou být proti skutečnosti v čase posunuty buď jedním, nebo druhým směrem. Na jejich zásadní výpověď by to však nemělo mít vliv.

Vytvořená prognóza tedy načrtává hrubé kontury možného vývoje za předpokladu, že tento vývoj neovlivní faktory jiné, v prognóze neuvažované, nebo nové okolnosti, mezi něž lze považovat i reakce vycházející ze znalosti dané prognózy. Dá se tedy říci, že se jedná o pracovní materiál, který má sloužit k orientaci v „pohybu“ v poněkud „nepřehledných vodách“.

Co lze po vstupu do EU očekávat?

Zaměstnanost a nezaměstnanost

Zaměstnanost v České republice se po roce 1989 začala díky pozvolna se uvolňujícímu ekonomickému trhu postupně řídit přirozenými vlivy poptávky a nabídky. V devadesátých letech se rozvíjela především sféra služeb. Naopak podíl zaměstnanosti v zemědělství a průmyslu se postupně snižoval. Tento jev je však obecnějšího charakteru a netýká se jen České republiky, nýbrž také členských zemí Evropské unie i dalších adeptů na její rozšíření (*viz tabulka č. 1*). V České republice byl úbytek zaměstnaných v zemědělství a průmyslu spojen především s celkovou restrukturalizací hospodářství, přičemž

Tabulka č. 1

Mezinárodní srovnání vývoje zaměstnanosti v jednotlivých sektorech

(podíl na celkové zaměstnanosti v letech 1993–2000, v procentech)

	Primární sektor (zemědělství)				Sekundární sektor (průmysl a stavebnictví)				Terciární sektor (služby)			
	1993	1995	1998	2000	1993	1995	1998	2000	1993	1995	1998	2000
Německo	3,5	3,1	2,8	2,8	38,9	36,3	34,5	34,5	57,6	60,5	62,6	62,7
Belgie	2,5	2,4	2,3	—	27,3	26,4	25,1	—	66,3	67,0	67,9	—
Velká Británie	—	2,1	1,7	1,5	—	27,4	26,7	25,4	—	70,1	71,4	72,8
Irsko	—	11,7	9,1	7,9	—	28,3	28,9	28,6	—	59,6	61,6	62,8
Finsko	8,9	8,1	6,5	6,1	26,6	27,3	27,7	27,6	64,2	64,3	65,4	66,0
Řecko	21,3	20,4	17,8	17,0	24,2	23,2	23,0	22,5	54,5	56,4	59,2	60,5
Itálie	7,3	6,7	5,9	5,4	34,5	34,1	33,2	32,4	58,2	59,2	60,8	62,2
Česká republika	7,8	6,6	5,5	5,1	43,5	42,2	41,3	40,0	48,7	51,1	53,1	54,8
Polsko	25,7	22,6	19,2	—	31,5	32,0	32,1	—	42,9	45,4	48,8	—
Slovensko	—	9,2	8,3	6,6	—	38,9	39,4	37,3	—	51,9	52,3	56,1
Maďarsko	—	—	7,7	6,7	—	—	35,0	34,5	—	—	57,3	58,8

Zdroj OECD

redukce počtu zaměstnanců v zemědělství byla oproti průmyslu relativně rychlejší. Jedním z důvodů vyššího tempa snižování zaměstnanosti v oblasti zemědělství byla skutečnost, že zde pracoval jen zlomek zaměstnaných osob, a tudíž nehrozilo celkové výrazné zvýšení nezaměstnanosti. V případě průmyslu tato hrozba existovala (zejména na těžkém průmyslu byla závislá i celá města či menší oblasti), a proto se často tento průmysl udržoval, ačkoliv se v mnoha případech jevil jako neperspektivní a ztrátový.

Z hlediska trhu práce bude s největší pravděpodobností po vstupu do EU pokračovat vývoj, který byl nastoupen již po roce 1989. Avšak otevření trhu práce v rámci EU může vést v některých regionech a odvětvích k poněkud rychlejšímu průběhu změn.

Po vstupu České republiky do EU bude v primárním sektoru našeho hospodářství (zemědělství) díky nadprodukcí v některých komoditách trend úbytku zaměstnanosti i nadále pokračovat, ovšem už ne tak rychle. Podíl zaměstnaných v tomto sektoru bude v budoucnosti patrně inklinovat ke stavu, jaký je v sousedním Německu, které má přibližně stejné klimatické podmínky pro zemědělství a kde v roce 2000 v primárním sektoru pracovalo 2,8 procenta osob. Ve stejném roce (2000) bylo v ČR v zemědělství zaměstnáno 5,1 procenta osob a v 1. pololetí roku 2002 už jen 4,8 procenta. Ani dotace, které lze po vstupu do EU očekávat, otázku nadvýroby nevyřeší. Další úbytek bude tedy záviset na tom, jak rychle naše zemědělství najde rovnováhu v produkci jednotlivých komodit.

Poněkud jiný vývoj lze očekávat v sekundárním sektoru a v jeho rámci zvláště ve zpracovatelském průmyslu. Poprvé celý zpracovatelský průmysl posílil v roce 2001. Od té doby se počet zaměstnaných mírně zvyšuje.³⁾ Dá se tedy předpokládat, že nejobtížnější část restrukturalizace je již u konce a počet pracovních míst v průmyslu bude pozvolna růst. Po vstupu do EU lze také očekávat, že se do České republiky díky nižším nákladům na výrobu a mzdy přesune část průmyslové výroby ze stávajících zemí EU. Zaměstnanost v roce 2001 nevzrostla však jen v průmyslu, ale i v celém sekundárním sektoru, a to i přesto, že trvá úbytek zaměstnaných ve stavebnictví.⁴⁾ Do budoucna ale v sekundárním sektoru stále přetrvává hrozba značného úbytku zaměstnaných v odvětví dobývání nerostných surovin, kde je stále nejasný osud ostravských dolů.⁵⁾

V budoucnu lze tedy očekávat další celkové zvýšení nebo minimálně stagnaci zaměstnanosti v sekundárním sektoru. Jisté, spíše však jen regionální výkyvy mohou způsobovat přesuny výrob velkých mezinárodních firem v momentu, kdy bude cena práce v České republice stoupat nad pro ně akceptovatelnou mez.

Největší vyhlídky rozvoje zaměstnanosti má terciární sektor (služby). Ovšem Praha, která je z tohoto hlediska zcela atypická, již v tomto sektoru příliš posilovat nebude,

mnohem spíše se bude jednat o rozvoj služeb v regionálních centrech.

Velmi významným ukazatelem stavu zaměstnanosti je tzv. míra zaměstnanosti⁶⁾ osob v produktivním věku. V porovnání se zeměmi EU je na tom Česká republika velmi dobře. Graf č. 1 zachycuje stav z roku 1999⁷⁾ a je z něho patrné, že naše míra zaměstnanosti je vyšší, než je průměr EU, a mnohem vyšší, než je v nejslabších státech EU – v Řecku, Španělsku či Itálii, kde je velmi nízká zaměstnanost u žen. Dá se proto předpokládat, že díky této výhodě po vstupu do EU česká pozice vůči těmto zemím rychle posílí.

Zastavme se nyní krátce u nezaměstnanosti. Z hlediska nezaměstnanosti bude v příštích letech velmi záviset na nastavení sociálního systému, který je plně v kompetenci národních vlád. Po vstupu do EU lze však očekávat nejen velkou míru investic, ale i větší finanční vlocou problémovým regionům, v jejímž důsledku by se měly vytvářet podmínky pro vznik nových pracovních příležitostí. Nicméně průměrná nezaměstnanost se i po vstupu do EU bude držet okolo osmi procent.

Mzdy

Dalším problémem, který se bezprostředně dotýká životní úrovně obyvatelstva, je otázka mezd. Vývoj reálné průměrné mzdy v národním hospodářství v období po listopadu 1989 byl charakteristický velkou nestabilitou,⁸⁾ která ho podstatně odlišuje od vývoje ve státech EU, kde jsou změny jak v inflaci, tak v mzdových úrovních méně dramatické. V příštích letech již však nejsou očekávány v tomto směru výrazné excesy. Průměrná hrubá mzda by při předpokládaném vývoji mohla pravidelně ročně růst zhruba o 6–8 procent, přičemž by podle „realistického“ scénáře v roce 2008 mohla dosáhnout úrovně cca 24 700 Kč (viz graf č. 2). Velmi bude záležet na přílivu investic, zvyšování produktivity práce a na tom, jak dokáží čeští výrobci obstát v větší konkurenci. (Na druhou stranu v celosvětovém měřítku bude značka „Made in the EU“ nepochybně znamenat pro české výrobky zvýšení konkurenceschopnosti.)

Při srovnání mzdové struktury v České republice a v členských státech EU je zřejmé, že ekonomika České republiky je v dnešní době strukturálně plně srovnatelná ve všech tříděních se státy EU (pochopitelně je nutné si uvědomovat rozdíl v mzdových úrovních v ČR a ve státech EU, ten ale pramení mnohem více z nízkého kurzu české koruny než z rozdílů v kupní síle). Období silné nivelizace mezd, zejména nízké odměňování vysoce vzdělaných a kvalifikovaných osob, bylo již v podstatě překonáno v minulých letech. V dalších letech lze očekávat již jen drobné změny směřující k vyrovnání mezd mužů a žen, platů v některých profesích apod.

Tento vývoj může být dramatictější při masivních migračních tocích, např. při odchodu velkých skupin kvalifikovaných zaměstnanců do západních zemí, nebo naopak přílivem levné pracovní síly z východu.

Dosud stále rostoucí rozdíl v průměrných mzdách v hlavním městě Praze a ve zbytku republiky patrně po vstupu do EU růst přestane a stabilizuje se na úrovni mezi 50 procenty až 60 procenty. To bude způsobeno především tím, že Praha – se svým vysokým regionálním HDP – bude příspěvatelem do rozvojových fondů Unie, zatímco ostatní kraje budou příjemci těchto fondů.

Ceny a výdaje domácností

Velký vliv na životní úroveň občanů a jejich domácností lze očekávat od změn v cenách zboží a služeb. V současnosti jsou ceny některých komodit značně nižší než v členských zemích EU-15. Sbližování jejich hladin bude pravděpodobně dlouhodobým procesem. Přesto lze v prvním roce po vstupu do EU (2005) očekávat větší nárůst inflace. Přesná míra zvýšení cen zboží a služeb záleží na mnoha okolnostech, spekulativní vlivy nevyjímaje. Nicméně lze předpokládat, že v následujících letech bude inflace ještě nadhodnocena proti členským státům EU-15, resp. eurozóně, a tento trend přetrvá i po přechodu na euro. Zhruba lze očekávat meziroční nárůst mezi pěti procenty až sedmi procenty. Avšak nelze bezprostředně po vstupu do EU ani plně vyloučit případné vyšší cenové výkyvy, které mohou následně způsobovat jistou nestabilitu hospodářské i sociální situace v České republice.

Podle realistické varianty scénáře lze předpokládat, že v horizontu do roku 2008 by mělo dojít k celkovému vzrůstu cen o cca 29 procent (viz graf č. 3), přičemž by výrazně rostly ceny potravin a s tím souvisejícího stravování a ubytování. Nejméně v souvislosti se vstupem do EU porostou ceny tabákových výrobků a alkoholických nápojů – vyjma piva, kde se mohou zvýšit významně. (Na druhou stranu budou patrně zvýšeny daně na tyto výrobky v souvislosti s nutností získat více prostředků do státního rozpočtu.) Také ceny odívání a obuvi a bytového vybavení by měly růst jen velmi mírně.

Ceny za bydlení by podle výše zmíněného scénáře mohly do roku 2008 vzrůst o 46 procent, avšak růst cen v této oblasti s přistoupením k EU souvisí pouze nepřímo. Tyto ceny by se v následujících pěti letech měly výrazně zvyšovat v každém případě.

Růst cen potravin a bydlení bude pravděpodobně více stimulovat tlak na zvyšování mezd. Tyto dvě komodity představují přibližně dvě pětiny všech výdajů domácností a tvoří tak největší položky jejich rozpočtů. Z hlediska reálných příjmů a výdajů jsou relativně nejohroženější lidé s nízkým vzděláním a domácnosti důchodců a neúplných a sociálně nejslabších rodin s dětmi. Domácnostem zaměstnanců a osob samostatně výdělečně činných by měl být obecně cenový růst rychle kompenzován růstem příjmů.

Výraznější zvyšování cen by mělo být tedy na jedné straně následováno růstem mezd. Otázkou však zůstává, zda některé obory činnosti nebo výrobní odvětví nebudou při růstu cen mzdově stagnovat. V delší

perspektivě je nezbytné, aby ceny základních komodit sledovaly koupěschopnost obyvatelstva, což lze v obecné rovině očekávat. Na straně druhé budou zvláště sociálně slabší domácnosti nuceny hledat ve svých výdajích úspory.

Další významnou položkou v rozpočtech domácností jsou výdaje za dopravu. Lze předpokládat, že vývoj cen v dopravě nebude podléhat po vstupu do EU velkým výkyvům. Ceny osobní dopravy jsou v podstatě již srovnatelné s EU. Poněkud jiná je však situace ve veřejné dopravě, kde jsou české ceny čtvrtinové vůči cenám EU-15. Veřejná doprava je v současnosti závislá na státním rozpočtu a veřejných rozpočtech. Z tohoto důvodu bude hodně záležet na tom, kolik prostředků z veřejných zdrojů bude na veřejnou dopravu uvolněno. Ceny v dopravě

mohou však zprostředkovaně ovlivnit růsty cen jiných komodit, a to vedle pohonných hmot zvláště těch, které by vyvolávaly tlak na růst mezd.

Důležitou položkou, třebaže v celkových výdajích domácností nezaujímá přední místo (1,5 procenta až 1,6 procenta), jsou ceny a výdaje za zdravotní péči, a to z toho důvodu, že přece jen mohou v individuálních případech představovat pro domácnosti velkou zátěž. Ceny ve zdravotnictví by měly dlouhodobě růst, neboť jsou výrazně podhodnoceny proti EU-15. V průběhu následujících pěti let by mohlo dojít k celkovému nárůstu od 35 procent do 60 procent. Důležitý faktor v dostupnosti a cenách zdravotní péče bude představovat okolnost, nakolik bude v budoucnosti možné hradit zdravotní péči ze všeobecného zdravotního pojištění, přičemž

se zdá, že udržení cen a rozsahu péče hrazené z těchto prostředků na dnešní úrovni je do budoucna prakticky nemožné. Tato okolnost by měla jistě negativní dopad jak na dostupnost, tak i na kvalitu lékařské péče.

Na rozdíl od zdravotnictví by neměly výrazně růst ceny v oblasti kultury a rekreace. Lze předpokládat, že se v průběhu pěti let zvednou přibližně o 14 procent. K výraznému růstu by mohlo dojít pouze jako reakce na dramatický vývoj v jiné oblasti (ceny potravin, energií apod.).

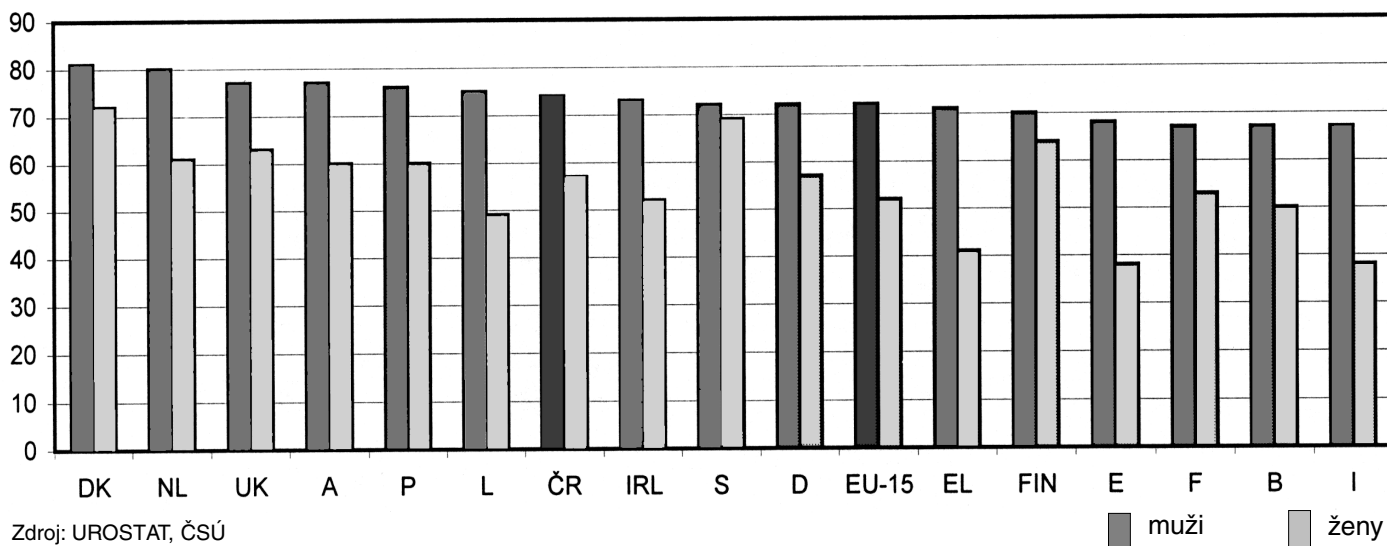
Migrace

Velmi choulostivým problémem je otázka migrace. Čeští občané, přestože většinou pozitivně oceňují perspektivní možnost pracovního uplatnění v zemích EU, vcelku nejsou příliš ochotni se stěhovat za prací.

Graf 1

Srovnání míry zaměstnanosti 15–64letých mužů a žen v ČR a zemích EU

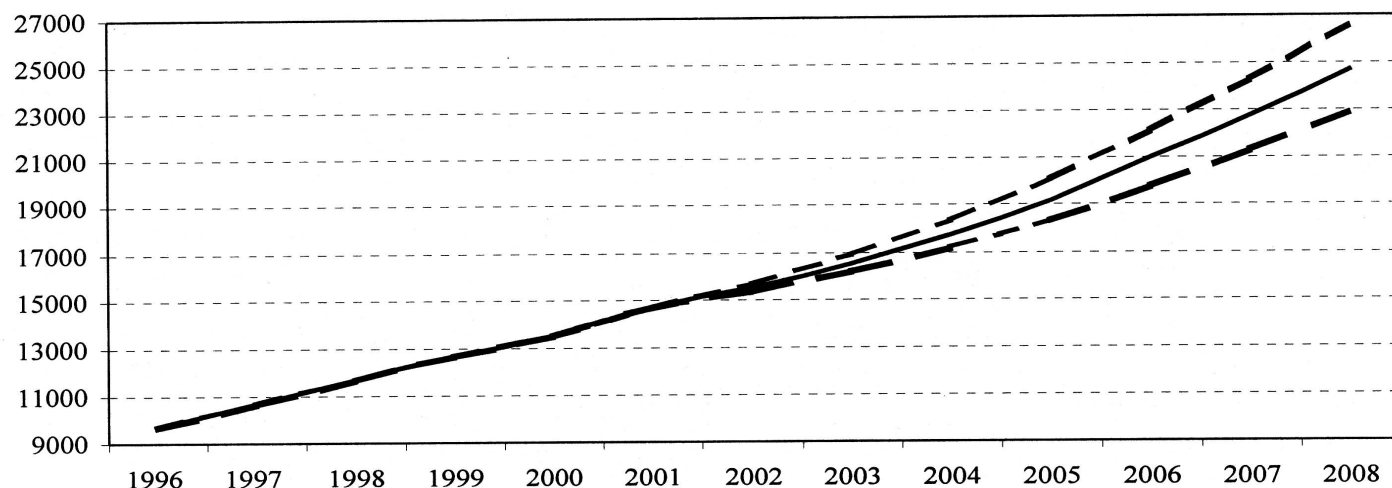
(údaje v %)

Graf 2

Scénáře vývoje průměrné mzdy do roku 2008

(údaje v Kč)

K práci v některé z členských zemí EU by se odhodlala čtvrtina z nich, avšak pouze 7,5 procenta vyjádřilo rozhodnost tento krok učinit, přičemž nejatraktivnějšími zeměmi pro zaměstnání jsou tradičně Německo, Velká Británie a Rakousko.⁹⁾ K odchodu za prací do zahraničí jsou častěji ochotni mladší, svobodní a vzdělanější lidé.

Samotný vstup ČR do EU způsobí jednorázovou migraci některých politiků, komisařů, úředníků, odborníků a doprovodných profesí (*tlumočníci, překladatelé, sekretariáty, učitelé*) do sídel orgánů EU v Bruselu, Štrasburku a Lucemburku. V celostátním měřítku však nepůjde o významný pohyb (pokud uvažujeme i rodiny budoucích evropských zaměstnanců, úředníků a diplomatů, nejednalo by se zřejmě o více než 1000 osob).

Zdá se, že do budoucna bude rovněž slílit již dnes patrný trend v zemích, kde je potřeba mnoho manuálně zručných sezónních pracovníků v zemědělství hlavně na sklizeň ovoce, zeleniny, vína, chmele, brambor a obilí. V posledních letech totiž zaměstnavatelé v Itálii, Španělsku a Řecku začali s nahrazováním sezónních pracovníků z afrických zemí pracovníky ze zemí střední a východní Evropy.

Kromě pohybu českých pracovníků do zemí EU-15 za prací lze předpokládat, že po skončení přechodného období na volný pohyb pracovních sil do SRN a Rakouska dojde rovněž k odlivu cizinců z nových členských zemí, kteří do té doby pobývali a pracovali v ČR, tzv. „za lepším“ (*tj. směrem na západ*). To by mohl být další destabilizující faktor českého trhu práce, který bude ve stejném období postížen i odlivem českých pracovníků.

Emigrace, v případě že by se stala masovějším jevem, by měla dopad na prohloubení problémů penzijního systému. Odliv kvalifikovaných, a tím i lépe placených zaměstnan-

ců by jen stěží vyrovnávala imigrace podle dosavadních trendů většinou méně kvalifikovaných a hůře placených jedinců. Zvýšená imigrace by patrně dále vyvolávala odmítavé reakce veřejnosti, přičemž zde existuje celkově vstřícnější postoj k příchozím ze současných členských zemí než k imigraci z kandidátských států.

Budoucí vývoj počtu cizinců v ČR a jejich struktury závisí hlavně na legislativních opatřeních EU-15, ČR a také ostatních kandidátských států. Pokud budou země EU-15 po nějakou dobu po vstupu kandidátských států z hlediska mezinárodního pohybu pracovních sil uzavřeny a ČR nebude provádět regulaci (*obdobná přechodná období pro vybrané přistupující státy na volný pohyb pracovních sil*) či selekci (*podporou aktivní politiky zaměstnanosti cizích státních příslušníků*), může se Česká republika kvůli své poloze a relativně lepší ekonomické situaci a příjmové úrovni dočasně stát útočištěm většího množství cizinců.

Shrnutí

Přestože vstup České republiky do EU nebude, jak bylo výše naznačeno, z hlediska dopadů na životní úroveň bezproblémový, a u některých skupin obyvatelstva dokonce dojde k větší sociální zátěži i nutnosti přechodného uskromnění a omezení některých svých potřeb, nezvrátí samotný vstup do EU trendy, které jsou již nyní v našem hospodářství a společnosti patrné. V celku Českou republiku s největší pravděpodobností nečeka žádná katastrofa. Markantní zvýšení nezaměstnanosti nelze očekávat vůbec, cenový růst bude pouze krátkodobý a bude vyrovnán rychlým růstem příjmů. Veškerá negativita by měla být kompenzována nejpozději do roku 2008 v nehorším případě, přičemž regionální rozdíly by se v dlouhodobé perspektivě měly snižovat, a to jak

v rámci České republiky, tak v rámci celé Evropské unie.

jiri.cesal@volny.cz

¹⁾ V článku jsou využity poznatky ze studie „Sociální situace v ČR a její předpokládané změny po vstupu do EU“, kterou zpracovalo o.s. Gaius - volné sdružení pro zkoumání společenských a ekonomických problémů v rámci projektu „Předpokládané dopady vstupu do EU na životní úroveň ČR“, který pro potřeby MZV zpracovala společnost TNS Factum, s.r.o.

²⁾ Jedná se o hypotézu, která vycházela z údajů dostupných při započítání prací na studii v polovině roku 2002. Dodnes nelze bezpečně stanovit přesný termín odstranění vnitřních bariér, nelze plně vyložit mírné urychlení ani dlouhodobější zpoždění přistoupení k EU.

³⁾ Počet zaměstnaných se zvedl z 1281,5 tis. v roce 2000 na 1315,2 tis. osob v roce 2001 (o 2,6 procenta). V 1. pololetí 2002 bylo zaměstnaných ve zpracovatelském průmyslu opět více – 1326,4 tis.

⁴⁾ V roce 2001 vzrostla zaměstnanost v celém sekundárním sektoru o 2,3 procenta vzhledem k předchozímu roku.

⁵⁾ Moravskoslezský kraj se podílí se svými téměř 30 tisíci horníky na zaměstnanosti v tomto sektoru ze 45 procent.

⁶⁾ Počítá se jako podíl zaměstnaných 15-64letých a celkové populaci 15-64 letých a starších.

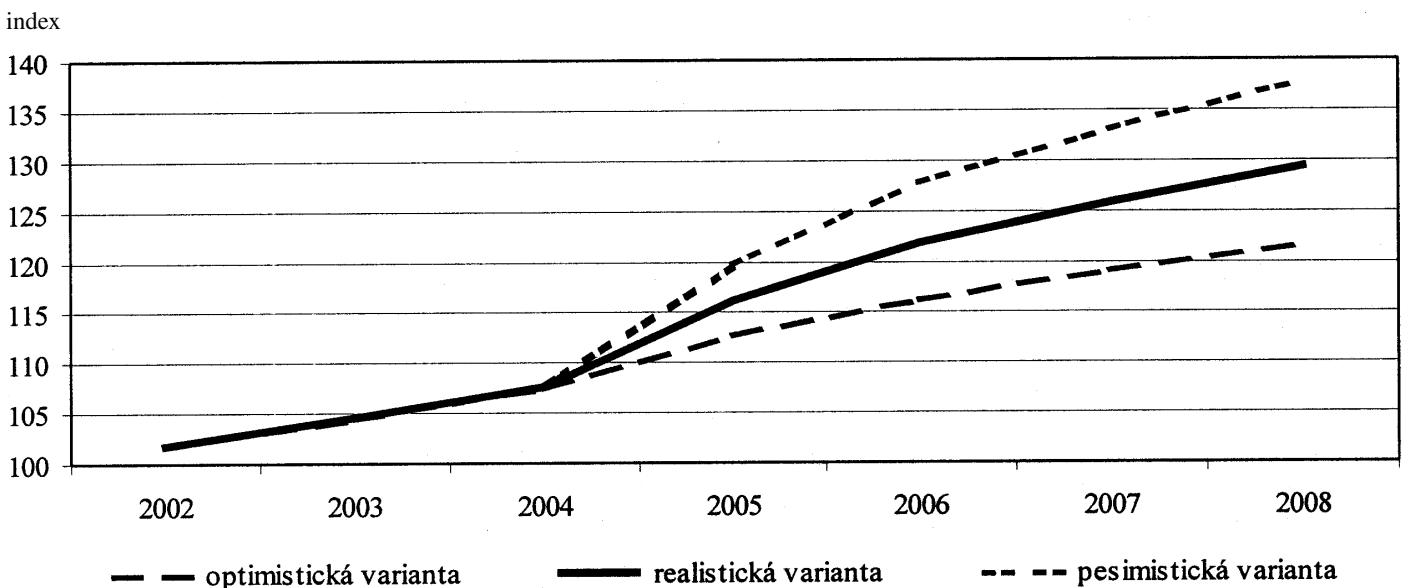
⁷⁾ Míra zaměstnanosti má trvalejší charakter a v čase se téměř nemění.

⁸⁾ Reálné průměrné mzdy v národním hospodářství výrazně poklesly v letech 1990–1991 (proti roku 1989 v úhrnu o cca 30 procent). Následně pak od roku 1992 do roku 1996 dynamicky rostla kupní síla průměrné mzdy, takže v roce 1996 bylo dosaženo úrovně průměrné reálné hrubé mzdy z roku 1989. V roce 1998 reálná mzda opět klesla (zhruba o 1,5 procenta) v souvislosti s tzv. balíčky. Po roce 1999 ekonomická recese postupně ustoupila, reálná průměrná mzda stoupala především díky nízké inflaci.

⁹⁾ TNS Factum: Očekávání veřejnosti od vstupu do EU. Studie zpracovaná v rámci projektu Předpokládané dopady.

Graf 3

Scénáře vývoje indexu spotřebitelských cen

Pohledy Švýcarů na otázky bezpečnosti

Sicherheit 2002. Aussen, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbildung im Trend. /Hrsg. Karl W. Haltiner, Kurt R. Spillmann, Andreas Wenger, 1. Aufl., Zürich: Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse, 2002, 202 s., ISBN 3-905641-81-X.

Publikace představuje čtvrtý svazek v řadě „Sicherheit“ (Bezpečnost), s níž se začalo roku 1999. Chce postihnout tendence a dlouhodobé trendy při utváření názorů švýcarského obyvatelstva na otázky zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky, vytvořit lehkou přístupnou informační základnu pro pozorování těchto trendů. Pro tento účel jsou předkládány, zkoumány a interpretovány důležité zahraničně- a bezpečnostněpolitické postoje. Kromě zmíněných tematických okruhů je hlubší pozornost věnována všeobecnému bezpečnostnímu citění Švýcarů po teroristických útocích z 11. září 2001, vztahům občanů k švýcarskému státu, znalostem týkajícím se armády a ochotě žen angažovat se v bezpečnostních institucích.

Ročenky „Sicherheit“ Vojenské akademie při ETH v Curychu ve spolupráci s další vědeckou institucí „Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse ETH Zürich“ slouží k posílení vývoje veřejného mínění švýcarského obyvatelstva, týkajícího se bezpečnostní a obranné politiky. Opírají se o roční či pololetní reprezentativní dotazníkové akce. Autoři publikace (Karl W. Haltiner, Andreas Wenger, Jonathan Bennett a Tibor Szvircsev) uvádějí čtyři události roku 2001, ovlivňující u občanů pocit ohrožení: 11. září v USA, útok na parlament v kantonu Zug, při němž byli zabiti tři členové vlády a kantonální rady, požár v Gotthardském tunelu a neštěstí letecké společnosti Swissair.¹⁾ Publikace dokumentuje, že překvapivě i po 11. září 2001 zůstal u švýcarského obyvatelstva pocit bezpečnosti nezměněn na poměrně vysoké úrovni.²⁾ Z toho je vyvozováno, že izolované události působí na základy stavu veřejného mínění zpravidla jen krátkodobě.

Co se týče **různých aspektů bezpečnosti**, za hlavní považují Švýcaři zabezpečení rodiny, bezpečnost vzhledem k terorismu, k zločinu a kriminalitě, poskytování základních demokratických práv, sociální bezpečnost, bezpečnost příjmů, zaměstnání i eko-

logickou bezpečnost. Při nahlížení na budoucnost vlastní země Švýcaři zatím nepouští optimismus – jak publikace na základě získaných údajů dokládá. Ale při posuzování světových událostí a mezinárodněpolitického vývoje jsou konstatována chmurnější hodnocení než například v předchozím roce. Asi 47 procent Švýcarů počítá se zhoršením mezinárodněpolitické situace.³⁾ Publikace dále charakterizuje **vztah švýcarských občanů k armádě, k úřadům a institucím**. Značnou důvěru má například policie, méně důvěry pak oblast hospodářství, vláda, parlament, soudy a média. Vztah ke státu se mění, občané kladou důraz na zajištění bezpečnosti i osobních svobod. Většina obyvatelstva ve Švýcarsku si přeje silný výkonný stát schopný postarat se o materiální zabezpečení občanů. Zároveň má čtenář možnost sledovat vztah mezi pocitem bezpečnosti, důvěrou ve švýcarské instituce a vlastní politickou orientací občanů. Co se týče ochoty k mezinárodní spolupráci, byl ve vztahu k přibližování k Evropské unii konstatován počátkem roku pokles zájmu. Podrobně jsou přitom například charakterizovány okolnosti odmítnutí iniciativy „Ano Evropě“ z 4. 3. 2001 a zahájení nových bilaterálních jednání s Evropskou unií. Ukazuje se, že podstata *evropské skepsy* je ekonomické povahy.

Ve vztahu k **otázkám mezinárodní bezpečnosti** se v publikaci analyzuje postoj Švýcarů k vysílání mírových jednotek OSN, postoj k přibližování k NATO – v roce 1996 ze dvou třetin kladný, v současnosti jen z 58 procent. Úspěchem ve sféře současné bezpečnosti a zahraniční politiky se stala skutečnost, že švýcarské obyvatelstvo schválilo přistoupení Švýcarska k OSN. V publikaci se vysvětlují příčiny a okolnosti vedoucí ke zdrženlivým postojům ohledně zahraničněpolitické angažovanosti, a to nejen ve vlastní bezpečnostní politice, ale i při zahraničněpolitické spolupráci, například při jednáních na mezinárodních konferencích, při řešení mezinárodních konfliktů apod. Tzv. *autonomisté* ve Švýcarsku odmítají jakékoli zintenzivňování mezinárodních vztahů. K již tradiční **problematické švýcarské neutralitě** fakta dosvědčují, že téměř devět z deseti Švýcarů si přeje, aby Švýcarsko zůstalo neutrální. Zdůvodňují to hlavně tím, že neutralita posiluje nepravděpodobnost zatažení země do mezinárodních kon-

fliktů. Čtenář se setkává s různým pojetím neutrality, například s tradicionalistickým pojetím, v němž je zdůrazňován cíl a charakter neutrality, dále s pragmatickým pojetím, které pohlíží na neutralitu z hlediska aspektů nákladů a užítku, a konečně i s pojetím, které připisuje neutralitě ambivalentní, částečně i protichůdná stanoviska. „Většina obyvatel ve Švýcarsku podporuje u neutrality její pozitivní funkci solidarity, s jejíž pomocí může Švýcarsko zprostředkovávat v konfliktech a poskytovat v mezinárodních vztazích dobré služby... V italské části Švýcarska však většina považuje naopak neutralitu za překážku pro solidární jednání.“⁴⁾ Neutralita hraje roli i při formování švýcarské identity; 71 procent dotázaných spojuje neutralitu nerozlučně s ideou švýcarské státnosti.⁵⁾

Charakteristické jsou i **vztahy Švýcarů k armádě a zemské obraně**. Většinou vyjadřují souhlas s její potřebností a nutností zajistit obranu země. Autoři dokazují, že se neprojevuje souvislost mezi posuzováním bezpečnosti v mezinárodních vztazích a posuzováním potřeby armády či jiné formy obrany u obyvatel Švýcarska. „Přívrženci principu milicí neposuzují budoucnost Švýcarska ani vývoj ve světě v podstatě jinak než zastánci profesionální armády.“⁶⁾ Hodně se diskutuje o tom, zda je lepší profesionální armáda či armáda složená z milicí a zda je zapotřebí reforma armády. Pokud jde o rozdílné názory žen a mužů na otázky bezpečnosti, ženy se v současnosti cítí méně bezpečně, skepticky se stavějí k angažovanosti žen v rámci civilní obrany. Autoři konstatují, že došlo k celkovému poklesu zájmu o bezpečnostní politiku.

Závěrem lze říci, že při studiu evropské bezpečnosti je tato publikace specifickým příspěvkem s konkrétním zaměřením. Na základě statistických údajů osvětluje přístupy občanů Švýcarska – malého, ale významného evropského státu – k otázkám bezpečnosti i zahraniční politiky země, a tím i jejich vliv na konkrétní postupy a jednání švýcarské zahraniční politiky. Publikace přispívá i k objasnění vztahů Švýcarska k evropské integraci, společné evropské zahraniční a bezpečnostní politice apod. Publikace vznikla na základě opakovaných empirických výzkumů, o čemž svědčí i rozsáhlá příloha s množstvím vědecky zpracovaných dat uspořádaných v tabulkách.

Ivona Řezanková

¹⁾ Viz Sicherheit 2002. Aussen, Sicherheits- und Verteidigungspolitische Meinungsbildung im Trend. / Hrsg. Karl W. Haltiner, Kurt R. Spillmann, Andreas Wenger, 1. Aufl., Zürich: Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse, 2002, s. 39.

²⁾ Viz tamtéž, s. 52.

³⁾ Viz tamtéž, s. 57.

⁴⁾ Viz tamtéž, s. 106, 107.

⁵⁾ Viz tamtéž, s. 109.

⁶⁾ Viz tamtéž, s. 59.

Boj o moc v poststalinském vedení SSSR

Petr Vágner: Smečka, Jota, Brno, 2002. 256 stran + 8 stran obrazové přílohy. ISBN 80-7217-185-2.

Podtitul knihy „Boj o moc v poststalinském vedení SSSR v širším kontextu“ nejen poopravuje poněkud senzační název publikace, ale především čtenáři dává jasnou informaci o obsahu knihy.

Úmrtí J. V. Stalina v r. 1953 znamenalo pro Sovětský svaz v mnoha ohledech otřes, změnu a ohrožení dosavadních jistot. Sovětský svaz ztratil svého charismatického vůdce a sovětský politický systém ztratil svorník, který umožňoval fungování jedné z netvrdivších diktatur lidských dějin. Dosadit na místo Stalina jiného diktátora se ukázalo jako velmi obtížné.

Nejsilnějším mužem SSSR v té době byl Lavrentij Pavlovič Berija, který ovládal spojený aparát ministerstva vnitra a tajné služby. Kromě jiného mu podlehal i systém koncentračních a pracovních táborů GULAG, což mu umožňovalo významně ovlivňovat chod sovětské ekonomiky. A právě Berijova velká moc se stala příčinou jeho pádu – ostatní členové politbyra KSSS se obávali, že koncentrace veškeré politické i policejní moci v jedněch rukách by znamenala pro ně osobně příliš velké riziko. Berija byl odstraněn a v rámci komunistického systému se

začal hledat mechanismus vyvažování moci a pojistek proti jejímu zneužití. Systém i nadále jevil výrazně rysy personifikace moci a dával prvnímu muži stranické hierarchie velmi silné pravomoci. V zárodečné formě již ale šlo o zahájení procesu změn, které by měly umožnit určitou kontrolu moci, a především střídání ve funkcích bez fyzického odstranění předchozího nositele. Šlo tedy o zahájení procesu, který stojí v pozadí všech transformací totalitních režimů směrem k demokracii.

Historik, novinář a diplomat Petr Vágner nezapřel ve své zatím poslední knize ani jeden ze svých talentů.

Publikace snese přísná měřítká odborné historické práce. Autor nám přináší množství citací z pramenů, které byly teprve nedávno zpřístupněny a z nichž některé se opět badatelům uzavírají. Pozitivem je velké množství odkazů na internetové zdroje, včetně odkazů na tematicky příbuzné webové servery a stránky.

Knihy je také velmi čtivá. I úplný laik nepochybně ocení úvodní kapitoly knihy, ve které Petr Vágner přibližuje proces mazání reality v souvislosti se svržením L. Beriji. „Nejprve začalo odtávat jeho jméno. Z draheho soudruha Lavrentije Pavloviče Beriji se stal soudruh L. P. Berija, o něco později L. P. Berija a v názvu usnesení červencové-

ho pléna ÚV KSSS, kde byl odsouzen po stranické linii, se již mluví jenom o Berijovi. Dále následovalo uklizení ze slovníků a stránek novin, o něco později bylo dílo dokonáno a byl zlikvidován i fyzicky“.

Autor si také všímá konotací vývoje v SSSR a dalších zemích socialistického tábora, především v Československu a Maďarsku. Co může vystihovat vztah „bratrských“ politických stran lépe než reakce jednoho aktivního ideologa KSČ, který hned po červencovém plénu ÚV KSSS, na kterém byl L. Berija „exkomunikován z církve a vydán světské moci“, vydal pokyn o stažení všech publikací oslavujících Lavrentije Pavloviče jako věrného žáka Stalina.

Knihy Petra Vágnera nepochybně uspokojí široké spektrum čtenářů. Odborné veřejnosti přinese zajímavé a dosud nepublikované detaily. Laikům připomene, co to vlastně bylo za režim, který sám sebe označoval za nejhumánnější v lidských dějinách.

Publikace tak přispívá k postupnému naplňování jednoho z nejdůležitějších úkolů nejen historické obce – co možná detailnímu pochopení mechanismů fungování totalitní společnosti. V jistém smyslu přispěje i do diskuse o specifickém charakteru vývoje ruské společnosti, která si v pracích mnoha svých myslitelů nárokuje jakýsi specifický statut, jdoucí mimo cestu zkušenosti západní civilizace. Petr Vágner nám ukazuje, že to byla cesta možná specifická, ale především to byla cesta z vývojového hlediska slepá.

Vladimír Votápek

Ivo Možný: „Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života“, PORTÁL, Praha 2002, 1. vyd., 208 s.

Informací rozhodně nemáme málo. Nejsou ani obtížně dostupné – naopak, někdy jsou až neodbytné. Denní tisk, časopisy, rozhlas a nejvíce televize na nás chrlí záplavu slov, zvuků a obrazů. A nemusíme být ani on-line – lehce dostupné jsou rozsáhlé encyklopedie, statistické ročenky, učebnice či literatura faktu, která se dnes čte více než beletrie. Přemíra informací vrací člověka tam, kde byl, dokud neměl informace žádné. Jsme totiž u vysvětlení, proč naše tíseň není o nic menší, než byla tíseň člověka v primitivních společnostech: zatímco on se těžko orientoval ve svém univerzu pro naprostý nedostatek smysluplných sdělení, pro nás je orientace obtížná pro jejich zahlucující přebytek.

Nic na světě však nezabrání člověku, aby to, co je mu sdělováno, nevnímal v kontextu toho, co sám slyšel, zažil, ví či myslí, že ví. Proto nová publikace profesora sociologie a sociální filosofie Fakulty sociálních

Nejdůležitější fakta o kvalitě života české společnosti

studii Masarykovy univerzity v Brně Iva Možného představuje autorský výběr z nejdůležitějších sociálních dat v České republice, o kterých víme právě „každý své“. Text je doplněn grafy, které dokumentují vývoj klíčových sociálních jevů buď v posledních desetiletích, nebo podrobněji v poslední dekádě, a mapami přehledně informujícími o regionálních odlišnostech sledovaných ukazatelů. Každá z osmi relativně nezávislých kapitol kompendia (Rodina, Zdraví, Vzdělání, Práce, Životní prostředí, Občanská participace, Média, Volný čas a způsob života, Zločin a trest), které sledují stav české společnosti v jednotlivých profilech kvality života, je uvedena stručnou teoretickou charakteristikou problému ze sociologického hlediska, čímž se kniha stává i netra-

diční učebnicí sociologie. Největší prostor je v každé kapitole věnován konkrétním datům a jejich autorské interpretaci, která upozorňuje na jevy a trendy, jež jsou z hlediska vývoje společnosti zvláště významné. Jejich relativní váhu se autor nepokouší určit a vzorec výpočtu souhrnného obrazu ponechává na úvaze čtenáře. Vychází ze skutečnosti, že poradit si se statistickými daty, jakkoli vytrženými ze souvislosti, není pro většinu čtenářů zase až tak zvláště obtížné. Příručka mu v tom chce být oporou, ale zná své limity. Knihu uvítají odborníci a studenti všech sociálních oborů, novináři, politici a pracovníci veřejné správy, ekonomové a lidé se zájmem o veřejné dění.

Bohumil Tesařík

Rozumět dějinám?

Problematické snímky prvního vydání

Beneš, Z. et al.: *Rozumět dějinám, Praha 2002.*

Velice málo titulů v češtině se objeví a prosadí na německém trhu. Kniha s námětem česko-německých vztahů lze spočítat na prstech, ani ty o nich obvykle nepíše objektivně. Publikace *Rozumět dějinám*, přeložená do tří jazyků, představuje jedinečnou příležitost přinést nové kritické pohledy na historii těchto vztahů, v níž sudetští Němci nesou svou fatální spoluodpovědnost za rozbití Československa a jeho okupaci. Podstatnou částí posuzované knihy je katastrofální rozchod obou etnik. Její hodnotné texty by však měly být doprovázeny obrazovou dokumentací na stejné úrovni a spolu s přesvědčivými popisky doplňovat záměry autorů textu. Bohužel, tentokrát se to nepodařilo.

V první kapitole, *Historické kořeny*, s popisky na s. 12 *příchod (německých) kolonistů*, s. 13 *křesťanskí kněží (německých oblastí)*, s. 14 (německý) *minnesänger Reinmar von Zwetter*, s. 15 *koruna Karla Velikého a další římscí císaři a králové*, se přímo i nepřímo (vizuálně) zdůrazňuje závislost českého státu na říši. Český historik Kamil Krofta však označoval tuto závislost jako *volnou*. Z relativně přelidněných krajů Saska, Bavorska a Francka přicházely do českého státu a na jeho území malé skupiny kolonistů a zprostředkovávaly *západoevropskou techniku a kulturu*, což byl nesporně jejich významný přínos. Golo Mann udává v *Propyläen Weltgeschichte* (sv. 7.), že jejich počet před třicetiletou válkou, kromě Chebska a Loketska, nebyl však větší než 10 procent celkového počtu obyvatelstva, a proto se zdá zdůrazňování nacionální povahy kolonizace až příliš naléhavé.

Popisky na ss. 21–22 naopak upozorňují na *český nacionalismus* historii kolem Dekretu kutnohorského a upálení Jeronýma Pražského, označeného za *jednoho z prvních teoretiků českého nacionalismu*. Obě tyto události již byly mnohokrát vysvětleny s historickou důkladností a bez vyhrocování národnostních problémů. Chronologicky neuspořádané jsou výše zmíněné obrazové přílohy a jejich popisky od s. 12 s kolonizací, přes další strany s kněžími, minnesängrem (1236) a přes rok 1212 skokem k říši Přemysla Otakara II., a potom zpět do roku 1126 a do prvního čtvrtletí 10. století ke sv. Václavovi, což je také až udivující.

Celostránkový snímek důstojníků v rakousko-uherských uniformách před Husovým pomníkem na Staroměstském náměstí jako úvod kapitoly *Češi, Němci a vznik Československého státu* lze považovat za velice problematický a navozující téměř atmosféru jakéhosi vojenského puče, kterým 28. říjen

1918 rozhodně nebyl. Obraz císaře Karla (na s. 44) je více než dvakrát větší než Masarykův. Věrohodnost demokracie nového státu by bylo možno podtrhnout skutečností, že v roce 1920 při prvních prezidentských volbách zastupoval opozici sudetských Němců rektor německé univerzity v Praze prof. August Naegle, což dokazuje, že Němci měli plná politická a menšinová práva a mohl tím být zároveň představen pozitivní směr občansky angažovaného německy hovořícího obyvatelstva ČSR.

O osudu Československa rozhodli představitelé evropských mocností, uvádí popis na s. 110, zatímco na fotografii se dohadují zleva Keitel, Mussolini, Hitler, Göring a Hess, jak stanoví hranice později zabraných Sudet podle národnostní kvóty. Zabrány byly i okresy Opava, Domažlice a Břeclavsko s převážnou částí českého obyvatelstva, a proto je tato fotografie vložena právě sem. Rozhodně ale nejde o podpis mnichovské dohody a mj. zde chybějí dva její hlavní protagonisté – Daladier a Chamberlain. A hned na protější s. 111 má nepovedený snímek představovat útek českého obyvatelstva ze Sudet, a tedy první *vyhnání* ve střední Evropě, a nikoli de facto a mezinárodně de iure uznání existence sudetoněmeckého kmene nebo národa.

Zcela nepřesné, až nepravdivé, jsou texty k snímekům na ss. 170–171 o zničení Lidic, kde bylo sice u Horákova statku zastřeleno 173 mužů, ale není zde uvedeno, že dalších devět bylo popraveno po návratu z noční směny, dva po převozu z nemocnice a celé rodiny Horákových a Stříbrných mimo Lidice. Neodpovídá skutečnosti, co se tvrdí v popisku, že děti byly dány *na náležitou převýchovu*. Ze 105 dětí šlo v Polsku 88 do plynu a jen 16 se jich vrátilo, zatímco ze 196 žen 143 po bytosti v koncentračním táboře nalezlo Lidice srovnané se zemí a 59 jich zahynulo.

Reakci německého obyvatelstva v protektorátu na tento akt pomstychtivosti charakterizuje pražský Sicherheitsdienst v Praze: *Mezi veškerým německým obyvatelstvem vyvolal tento zákrok velké zadosťučnění a častokrát i neskrývanou radost*. (in Detlef Brandes: *Češi pod německým protektorátem*, s. 315). A ozvaly se dokonce i hlasy, že po *skončené evakuaci Židů by se mělo začít s vysídlováním Čechů* (tamtéž s. 310).

Heydrich (s. 166) byl poslán do Prahy nejen proto, aby zlikvidoval stávkový a zbrojní průmysl a stovky sabotáží, ale měl vypracovat i *konečné řešení české otázky*, část obyvatelstva germanizovat, část poslat na Východ a část prostě postavit ke zdi. Jeho prvním činem bylo zatčení a později poprava ministerského předsedy Eliáše,

spoluzakladatele odbojové organizace Obrana národa. Po zdařilém atentátu na Heydricha (ve které okupované zemi se to podařilo!) a po jeho smrti (s. 168) bylo popraveno 1357 mužů a žen. Na s. 159 chybí v popisku, že bylo popraveno devět studentských funkcionářů, opět v rámci aktu odplaty za demonstrace v roce 1939. K. H. Frank (na s. 158) spolu s Konrádem Henleinem otevřeli dveře k zničení Československa a obsazení jeho zbytku. Henlein ve Vídni 4. března 1941 veřejně přiznal, že spolupracoval s nacisty již dlouhá léta. Frank v Karlově Studánce v květnu 1944 ve svém projevu prozradil, že *odsunutí 7,2 miliónu Čechů už nelze provést*. Jen mimochodem se zmínil, že stále ještě je k trestu smrti měsíčně odsuzováno 100 osob. Jejich prezentování obrazem bez náležitého vysvětlení nebo popisu jejich činnosti na území protektorátu může být pro německého čtenáře opět zavádějící.

Nejdelší popis na celé knize je věnován Lodgmanovi von Auen (na s. 77), zemskému hejtmánovi Deutschböhmen, čtyř oblastí s převážnou většinou německy mluvícího obyvatelstva, které se chtělo připojit k Rakousku a neuznávalo nadvládu rasově méněcenného národa československého. (Lodgman se po válce – po 1945 – stal prvním předsedou landsmanšaftu.) Při bouřlivých demonstracích v březnu 1919, kdy sudetští Němci – doposud podle německého historika Carl Bosla *státní národ v habsburské říši po celá staletí* – se dostali do postavení menšiny nového státu, došlo k násilnostem v Kadani a ve Sternberku, kdy německý dav obsadil okresní úřad a rozbil jeho zařízení, jiná skupina vyvlekla z četnické stanice četníky a zmlátila je (Wolf Brügel: *Tschechen und Deutsche 1918–1938*). Padly i první výstřely, při nichž byli zabiti dva vojáci a ti ostatní odpověděli neuváženou střelbou a usmrtili 54 demonstrantů. Českoslovenští vojáci byli – dle popisku na s. 54 – agresivní i proti vojsku Maďarské republiky rad. Autor textu *zapomněl* dodat, že se jednalo o maďarské komunisty Bély Kúna, kteří obsadili Slovensko a vyhlásili zde svou sovětskou republiku. Snímek na protější s. 55 odsuzuje tuto agresivitu Čechů a připomíná ji transparenem z Vídně *Pryč s českou tyranii!*

Jako pendant k těmto snímekům by měl být férozně uveřejněn snímek z nevyhlášené války sudetských Němců z 13. a 14. září 1938, organizované Sudetendeutsche Partei v západních Čechách, kdy se vyzbrojili na říšskoněmeckém území sudetští Němci v počtu 10–15 tis. mužů jako členové Freikorps a podnikli na 300 útoků proti budovám celní, policie a četnictva, při nichž přišlo o život na obou stranách přes 160 osob (prof. Seibt). Hitler potřeboval tímto povstáním dokázat světu, že v tomto *husitsko-bolševickém státě*, nazývaném také Göbbelsem *mateřská letadlová loď bolševiků ve střední Evropě*, panuje anarchie a říše musí udělat pořádek. Této Göbbelsově propagandě nahrávají rovněž snímky ze ss. 96 a 97.

Chronologicky opět neuspořádané jsou obrázky počínaje s. 150 (Hácha s Neurathem), dále snímkem Beneše z roku 1940, na s. 152 Beneše s Churchilllem, na s. 153 s Rooseveltem a najednou se série snímků vrací do roku 1939 a k obsazení Prahy (ss. 156–157). Hitler a jeho vojsko jsou zde prezentováni jako osvoboditelé celkem čtyřikrát. Na s. 93 se autor popisku, doufejme neúmyslně, zmýlil, když napsal o Göbbelsovi, že pronesl projev k *národně*, a nikoli *nacionálně socialistickému* spolku.

Velkým činem demokratické ČSR bylo přijetí deseti tisíc německých a rakouských antifašistů, Kokoschky, Grosze, sociálně demokratického vedení i s redakcí časopisu Vorwärts. To dokládá pouze snímek Thomase Manna (na s. 95), a snad bylo možné právě tuto obrazovou a v zahraničí téměř neznámou dokumentaci podstatněji rozšířit bez obavy, že mezi těmito antifašisty byla řada levicově orientovaných intelektuálů. Zato na téže straně figuruje Hitlerova vláda a on sám je v celé knize prezentován celkem šestkrát.

Kapitola *Mezinárodní rámec odsunu sudetských Němců* je uváděna celostránkovým snímkem žen s dětmi ve sněhu (na s. 181).

Srdcervoucí dokument však nemá nic společného s odsunem sudetských Němců. Jde o fotografii, podle sdělení nakladatelství, žen a dětí na úteku z Lodže. Má tedy být v publikaci tento fotodokument uveřejněn? Nepochopitelně záhadný je celostránkový obrázek na s. 197, jehož vysvětlení náleží mezi další finesy autora obrazové části této publikace. Prezentovat *Pražské povstání* (s. 202) několika zlatokopy je nehoráznost a karikatura na s. 212 je urážlivá a neetická a kromě toho nepochopitelná pro zahraničního čtenáře.

Bohužel, posledních čtyřicet stran, s výjimkou s. 259 (prezidenti Havel a von Weizsäcker), nepřináší žádný snímek o snahách o usmíření mezi oběma státy. Přitom jich je celá řada, např. návštěva prezidenta Raua při zakládání německo-české školy v Praze, z jednání různých česko-německých diskusních setkání zejména mladší generace, které by dokumentovaly dobré vztahy mezi Německem a Českou republikou. Mohly by to být jediné obrazové dokumenty o pozitivním vývoji česko-německých vztahů z poslední doby.

Nakonec ještě jedna obecná poznámka k úteku, vyhnání a odsunu. Každá okupova-

ná země řešila vyrovnání se s nacistickou okupací. Z východu Evropy se vystěhovaly miliony německých obyvatel a tento počín se zdůvodňoval různým způsobem. Polská historička Krystyna Kerstenová přijala v roce 1993 slova polského esejisty Josefa Lipského, že *vyhnání bylo zlo, ale nutné zlo*. Ale nemělo by se zapomínat nejen na tisíce a miliony obětí, ale zejména na to, kdo byl pachatel a kdo jeho oběť.

V okupovaných zemích na západ od Německa příznávají Belgičané, že vůči kolaborantům a *fašistům* docházelo k excesům. Norové tvrdě potrestali ženy, s nimiž měli příslušníci německého vojska deset tisíc dětí. Holanďané krutě zatočili se svými kolaboranty a aby odškodnili svých 250 tisíc mrtvých, zabrali v roce 1949 pohraniční území o rozloze 69 km², které v roce 1963 vrátili Německu za 125 milionů marek.

Tragický konec soužití Čechů a sudetských Němců charakterizoval J. W. Brügel poslední větou své knihy *Tschechen und Deutsche 1939–1946: Hrobník sudetských Němců se jmenuje Hitler*.

Lubor Vorel

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

32	49 480	31	49 474	34	De 49 295
ADAMOŤ, Karolina		DIENSTBIER, Jiří		K'ĚZA, Džul'etto	
Stručné dějiny diplomacie / Karolina Adamová, Ladislav Křížkovský. – 1. vyd. – Praha: Beck, 2002. – 9, 346 s. – Pozn.-Rej.		Daň z krve / Jiří Dienstbier. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2002. – 359 s. : fot. – Bibl.-Chron.-Rej.		Russkaja ruletka: Čto slučitsja v mire, jesli Rossija razpadetsja / Džul'etto K'ěza. – 1. vyp. – Moskva: Prava čeloveka, 2000. – 195 s.	
ISBN 80-7179-309-4		ISBN 80-7106-585-4		ISBN 5-7712-0125-1	
32	49 251	32	49 260	97	49 310
AUSWÄRTIGES		FRÖLICH, Stefan		KAŠPAR, Oldřich	
Auswärtiges Amt: Diplomatie als Beruf / Hrsg. Enrico Brandt, Christian Buck. – 2. Aufl. – Opladen: Leske und Budrich, 2002. – 408 s.: fot. – Příl.		Auf den Kanzler kommt es an: Helmuth Kohl und die deutsche Aussenpolitik: Persönliches Regiment und Regierungshandeln vom Amtsantritt bis zur Wiedervereinigung / Stefan Frölich. – 1. Aufl. – Paderborn: Schöningh, 2001. – 311 s. – Pozn.-Rej.		Dějiny Karibské oblasti / Oldřich Kašpar. – 1. vyd. – Praha: Lidové noviny, 2002. – 261 s.: mp., fot. – Příl.-Rej.	
ISBN 3-8100-3617-X		ISBN 3-506-72740-0		ISBN 80-7106-557-9	
34	49 428	31	49 487	32	49 476
BAAR, Vladimír		FUKUYAMA, Francis		KISSINGER, Henry	
Národy na prahu 21. století: Emancipace nebo nacionalismus / Vladimír Baar. – 1. vyd. – Ostrava: Tilia; Ostravská univerzita, 2002. – 415 s.: mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Rej.		Konec dějin a poslední člověk / Francis Fukuyama. – 1. vyd. – Praha: Rybka, 2002. – 379 s. – Bibl.-Pozn.		Potřebuje Amerika zahraniční politiku? / Henry Kissinger. – 1. vyd. – Praha: BB art, 2002. – 252 s. – Pozn.-Rej.	
ISBN 80-86101-66-5		ISBN 80-86182-27-4		ISBN 80-7257-736-0	
34	49 337	32	49 358	31	De 49 507
BEŇA, Jozef		GENSCHER		KRIZE	
Slovensko a Benešove dekréty / Jozef Beňa. – 1. vyd. – Bratislava: Belimex, 2002. – 251 s. – Pozn.		Genscher, Deutschland und Europa/ Hrsg. Hans-Dieter Lucas. – 1. Aufl. – Baden-Baden: Nomos, 2002. – 444 s. – (Schriften des Zentrum für Europäische Integrationsforschung; Bd. 50). – Pozn.-Rej.		Krise, vize a realita české politiky: Úvahy nad inscenovanou skutečností / Editor Zdeněk Zbořil. – 1. vyd. – Praha: Evropský literární klub, 2002. – 144 s.: tab. – (Nové směry; Sv. č. 4). – Příl.	
ISBN 80-89083-22-3		ISBN 3-7890-7816-6		ISBN 80-86316-32-7	
92	49 449	32	49 254	34	49 426
BLOCKIJ, Oleg		HAFTENDORN, Helga		KUBÍN, Ľuboš	
Vladimír Putin: Istorija žizni / Oleg Blockij. – 1. vyp. – Moskva: Meždunarodnyje otnošenija, 2002. – 309 s.: fot.		Deutsche Aussenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung 1945–2000 / Helga Haftendorn. – 1. Aufl. – Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 2001. – 536 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.		Rola politických elit pri zmene režimu na Slovensku / Ľuboš Kubín. – 1. vyd. – Bratislava: Veda, 2002. – 177 s. – Bibl.-Pozn.-Příl.	
ISBN 5-7133-1121-X		ISBN 3-421-05219-0		ISBN 80-224-0721-6	
34	49 488			34	49 309
BUKEY, Evan Burr				KUKLÍK, Jan	
Hitlerovo Rakousko: Jedna říše, jeden národ / Evan Burr Bukey. – 1. vyd. – Praha: Rybka, 2002. – 374 s.: fot., mp., tab. – Bibl.-Pozn.				Mýta a realita takzvaných Benešových dekrétů: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945 / Jan Kuklík. – 1. vyd. – Praha: Linde, 2002. – 511 s. – Bibl.-Pozn.-Příl.	
ISBN 80-86182-63-0					

34	49 475	Peter Merseburger. – 2. Aufl. – Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 2002. – 927 s. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 3-421-05328-6	34	De 49 308	STRMISKA, Maxmilián Terorismus a demokracie: Pojetí a typologie subverzivního teroristického násilí v soudobých demokraciích / Maxmilián Strmiska. – 1. vyd. – Brno: Masarykova univerzita, 2001. – 103 s.: tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-210-2755-X
KURAL, Václav Češi, Němci a mnichovská křížovka: Stručné čtení / Václav Kural. – 1. vyd. – Praha: Karolinum, 2002. – 197 s.: mp. tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 80-246-0360-8	32	49 248	32	49 424	VESELÝ, Zdeněk Smlouvy, paktů, dohody: Slovník mezinárodně politických a diplomatických aktů / Zdeněk Veselý. – 1. vyd. – Praha: Epoque, 2002. – 161 s. – Bibl.-Rej. ISBN 80-86328-05-8
32	49 489	MÜLLER-BRANDECK-BOCQUET, Gisela Deutsche Europapolitik von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder / Gisela Müller-Brandeck-Bocquet et al. – 1. Aufl. – Opladen: Leske und Budrich, 2002. – 228 s. – Pozn. ISBN 3-8100-3436-3	32	49 324/1-4	NOLAN, Cathal J. Greenwood Encyclopedia of International Relations: [Vol. 1–4] / Cathal J. Nolan. – 1 st ed. – Westport: Greenwood, 2002. – : mp. ISBN 0-333-30741-5
MASAŘÍK, Hubert V proměnách Evropy: Paměti československého diplomata / Hubert Masařík. – 1. vyd. – Praha: Paseka, 2002. – 387 s.: fot. – Pozn.-Rej. ISBN 80-7185-530-8	31	49 481	34	49 477	SHORT, Philip Mao / Philip Short. – 1. vyd. – Praha: BB art, 2001. – 399 s.: mp. – Pozn.-Rej. ISBN 80-7257-576-7
MENŠINY Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století / Editor Tatjana Šišková. – 1. vyd. – Praha: Portál, 2001. – 188 s. – Pozn. ISBN 80-7178-648-9	92	49 267			
MERSEBURGER, Peter Willy Brandt: Visionär und Realist (1913–1992) /					

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

PhDr. Miloš Balabán, Ph.D., nar. 1962; absolvent Vojenské akademie, v letech 1983–2001 sloužil v armádě. V roce 2000 zakončil postgraduální doktorandské studium na Institutu mezinárodních studií FSV UK v Praze. Od roku 2002 působí na zahraničním oddělení ČSSD. Dlouhodobě se zabývá problematikou bezpečnostní politiky Ruské federace a postavením armády v ruské společnosti. (str. 18)

Mgr. Jiří Česal, nar. 1964; vystudoval obor historie a politologie na FFUK. Od roku 1995 se věnuje výzkumům veřejného mínění. Pracoval jako výzkumný pracovník v IVVM a jako projektový manažer v TNS Factum v oblasti sociálního a politického výzkumu. V současnosti je předsedou občanského sdružení Gaius – volné sdružení pro zkoumání společenských a ekonomických problémů. V rámci tohoto sdružení se podílel na projektu Ministerstva zahraničních věcí „Předpokládané dopady vstupu do EU na životní úroveň obyvatel ČR“. (str. 31)

Doc. PhDr. Eduard Gombár, CSc., nar. 1952; docent moderních a soudobých dějin islámských zemí v Ústavu Blízkého východu a Afriky Univerzity Karlovy. Je školitelem doktorandů na Vysoké škole ekonomické a vedoucím Ústavu evropských a mezinárodních studií na Vysoké škole finanční a správní. Je autorem čtyř monografií a řady článků. Byl viceprezidentem Česko-arabské obchodní komory, zastává funkci místopředsedy Společnosti česko-arabské. (str. 4)

Ing. Bohdana Holá, nar. 1975; vystudovala obor statisticko-pojistné inženýrství a demografie a sociální analýza na VŠE. Od roku 1999 zaměstnána v Českém statistickém úřadě na úseku demografických analýz a statistiky zahraniční migrace a statistiky cizinců v ČR. Studuje externí doktorský program na VŠE v oboru demografie. (str. 31)

Dalibor Holý, nar. 1969; vystudoval Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy, obor matematika a občanská výchova, a dvouleté postgraduální studium statistiky na Vysoké škole ekonomické

v Praze. V současnosti absoluuje doktorandské studium na VŠE v oboru statistika. Od roku 1996 pracuje jako odborný statistik v Českém statistickém úřadě, věnuje se oblasti statistiky trhu práce, zejména rozvoji strukturálních šetření a mzdovým analýzám; řídil dva pilotní projekty Eurostatu v této oblasti. (str. 31)

Ondřej Klípa, nar. 1979; studuje etnologii a polonistiku na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Mezinárodní teritoriální studia na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. V letech 2000/2001 studoval na Jagellonské Univerzitě v Krakově. Zabývá se problematikou národnostních menšin a etnických konfliktů ve východní Evropě. Článek byl zpracován v rámci stáže v Ústavu mezinárodních vztahů. (str. 16)

Martin Kopecký, nar. 1972; vystudoval obor matematické statistiky na MFF UK. V současnosti absoluuje doktorandské studium na MFF UK se zaměřením na výběrová šetření. Pracuje v Českém statistickém úřadě v oddělení Výběrových šetření pracovních sil. (str. 31)

Mgr. Andro Kurianian, nar. 1976; absolvent Fakulty sociálních věd UK – oboru politologie a mezinárodní vztahy, v současnosti je doktorandem FSV v oboru politologie. Zabývá se problematikou postsovětského prostoru a otázkami bezpečnosti. (str. 24)

Zdeněk Müller, nar. 1954; absolvoval důstojnickou pilotní školu v Košicích. V letech 1980–1984 studoval Vojenskou akademii v Brně se zaměřením velitelsko-štábním leteckým. V letech 1976 až 1990 působil v různých velitelských a odborných funkcích u leteckých útvarů. Od roku 1990 působí jako učitel na VA v Brně. Zabývá se problematikou taktiky, operačního umění a bojového použití letectva. (str. 12)

PhDr. Ivona Řezanková, CSc., nar. 1952, absolventka FF UK (dějepis – němčina); pracovala v Ústavu východoevropských zemí ČSAV, nyní v Ústavu mezinárodních vztahů; zabývá se problémy Německa. (str. 36)

PhDr. Richard Seemann, nar. 1933; absolvent Fakulty sociálních věd a publicistiky UK (1966), doktorát tamtéž (1990), pracoval jako novinář Československého a Českého rozhlasu v letech 1951 až 69 a 1990–93, kdy odešel do důchodu. Po roce 1989 zastával různé vedoucí funkce v rozhlasu, mj. ústředního ředitele. (str. 29)

Gregor Schusterschitz, nar. 1970; vystudoval právo a politologii v Innsbrucku, Linci a Washingtonu. V roce 1996 vstoupil do rakouské diplomatické služby. V letech 1996–2000 působil v Oddělení mezinárodního práva na Ministerstvu zahraničních věcí ve Vídni. Od roku 2000 je tiskový atašé na rakouském velvyslanectví v Praze. (str. 21)

Ing. Paedr. Bohumil Tesařík, nar. 1935, vystudoval VŠCHT v Praze a přírodní vědy na Pedagogické fakultě v Plzni, aktivně se angažoval v obrodním procesu v r. 1968 na Plzeňsku; po r. 1970 byl zaměstnán jako chemik v n. p. Lachema Kaznějov. V l. 1990–94 přednostou Okresního úřadu Plzeň-sever; nyní nezávislý publicista. (str. 37)

Břetislav Tureček, nar. 1970; od roku 1997 je redaktorem deníku Právo a specializuje se na Blízký a Střední východ. Předtím se této oblasti věnoval od roku 1993 jako volný novinář. (str. 10)

Lubor Vorel, publicista, vystudoval Vysokou školu politickou a sociální, od roku 1970 žil v Norsku. Od roku 1973 je redaktorem Encyklopedického slovníku Mayer a Brockhaus v německém Mannheimu. (str. 38)

Ing. Vladimír Voťápek, nar. 1960; absolvent ČVUT FEL. Studoval na UK v Praze, Moskevské státní univerzitě, University of Oslo a Clingendael Institute for International Politics v Nizozemsku. V letech 1993–98 působil na zastupitelském úřadu v Moskvě, nyní je výzkumným pracovníkem ÚMV. (str. 37)

Jan Závěšický, nar. 1982; studuje Fakultu sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, obor mezinárodní vztahy a evropská studia – politologie. Zajímá se o bezpečnostní politiku a evropskou integraci. (str. 6)